

FICZAY DÉNES

VÁLOGATOTT ÍRÁSOK

(Séták, rejtélyek, utcanevek és mások)

AZ ARADI KÖLCSEY EGYESÜLET KÖNYVE

FICZAY DÉNES

VÁLOGATOTT ÍRÁSOK

[Séták, rejtélyek, utcanevek és mások]

EZ A KÖNYV AZ ARADI KÖLCSEY EGYESÜLET
FECSKÉS KÖNYVEK SOROZATÁNAK
12. KIADVÁNYA.
KÉSZÜLT FICZAY DÉNES HALÁLÁNAK 20. ÉVFORDULÓJÁN
600 PÉLDÁNYBAN AZ ÚR 2005.
ESZTENDEJÉBEN

EZ A SZÁMÚ PÉLDÁNY

Sorozatszerkesztő
PÁVAI GYULA

Szedés, tördelés:
Haász Ágnes, Zehe István
Csipkár Gábor

Illusztráció, fotó:
Szűcs Sándor, illetve ismeretlen a Ficzay hagyatékából
Ficzay Dénes portréja Szabó Péter munkája
Tech. szerk.:
Ercsei Miklós Sándor (Edy Optic LTT)

ISBN 973 - 86588 - 6 - 1

A könyv megjelenését támogatta
Arad Municipium Tanácsa,
Ft. Sándor Tivadar, Csiszter Kálmán,
A Kölcsey Egyesület

Nyomda és kiadói munkák :
EDY OPTIC LTT - Arad
© 2005 KÖLCSEY EGYESÜLET

FICZAY DÉNES

VÁLOGATOTT ÍRÁSOK

(Séták, rejtélyek, utcanevek és mások)

AZ ARADI KÖLCSEY EGYESÜLET KÖNYVE

Arad - 2005

A harmadik kötet elé*

Ficzay Dénes összegyűjtött írásaiból kerül újból egy kötet az olvasó kezébe, egy kötet, aminek nagyon nehéz címet adni, hiszen többféle műfajt is tartalmaz. Az első rész újból csak séták mert ha valaki nagy sétálója volt a városnak, akkor Ficzay Dénes az volt. Ha bárkivel találkozott, elcsalta, bár egy sarokig, és mutogatta ezt, vagy azt a házat, s beszélt egyik vagy másik íróról, esetleg színésről, köztük is kedvencéről Nyilasi Matyiról a nagy komikusról, akiért még Hegedűs Gyula is lerándult Pestről igazi komédiát látni.

Sétái és visszaemlékezései váltják egymást. Szántó Györgyről írt Homokórája csak kéziratban maradt meg, Horváth Imre, Franyó Zoltán személyes ismerősei voltak, A két nagy klasszikusunk Petőfi és Jókai újból felbukkan társulva a gyermekkor megidézésével, emlékezései Pataky Sándorra a híres akvarellistára, majd újbóli említés Móricz alias Nyilas Misi, aradi kalandjának, Liszt Ferencről kétszer is ír, aztán következik a műemlékek eltorzításáról írott cikk, amely ma éppen olyan aktuális sőt még aktuálisabb, mert fájó szívvel nézzük a klasszicista épületek modern portáljait, kivágott átalakított ablakokat, a lebontott házak helyeit s arra gondolunk, hogy volt ennek a városnak egy építész, Milos Cristea aki még a diktátor nagyzó terveitől is megvédte az óvárost, s most ki védi a lebontott Bécs Városához fogadót, a földdel egyenlővé tett Fekete Bárányt, és az egyre inkább módosított Hal teret. Végül a, ma már csak emlékként létezett Vastuskőről, és /a még mindig prosperáló/Kölcsey Egyesületről olvashatunk.

A Rejtélyek a történelemből egy cikksorozat neve amely a hetvenes években jelent meg az akkori Vörös Lobogóban. Kedvenc témája, Napóleon, és az elveszett királyfi rejtélye egész életén végigkísérte. Most együtt láthatjuk a sorozatot, tarkítva egyéb úgynevezett titokzatos dolgokkal. Irodalomtörténésznek tartjuk a szerzőt, de sokkal jobban illik hozzá a kultúrtörténész elnevezés, hiszen Ráth Végh Istvánt és Kelemen Lajost

egyaránt mestereinek tekintette, és helyt is állt írásai dokumentáltságával.

A sorozat után helyet adtunk néhány nyelvörkődő cikknek is, hiszen írójuk gyakorló magyartanár volt, és közíró is, tehát joggal és szívvel védhette nyelvünket a káros hatások ellen. E vonatkozású ízes rövid írásai valóságos csemegét képeznek a késői kollégák számára.

Régi nagy terve volt az aradi utcák elnevezéseinek tárgyalása, az Utcanevek változásai, ahogy a címet ö maga adta. Megtudjuk, hogy mennyi feltétel, ajánlás kellett egy-egy utcanév megadásához, de természetesen sokkal rövidebb volt a procedúra mint manapság.

Az utcanevek változásait 1919-ig követi nyomon, amikor teljesen az új impérium elképzelései szerinti neveket kaptak az utcák, hiszen a hatalom egyik régi fogása, hogy az írott emlékek /pl. utcanévtáblák /eltüntetésével és új addig nem használt nevek adományozásával eltörölje az emlékezetből a település etnikai jellegét. Természetesen, az aradiak hosszú ideig még az eredeti neveket használták, sajnos a régi aradiakból egyre kevesebb van, egyre több a más vidékről származó /magyar is/ aki számára pl. az hogy Korona tér, vagy Hasszinger utca ma már semmit sem jelent.

Sajnos az anyag nagy terjedelme miatt Ficzy Dénes nem tudta feldolgozni a rendelkezésére bocsátott összes adatot, s korai halála meg is akadályozta.

A félbemaradt, de így is jelentős munka függelékeként az 1945 utáni utcaneveket tartalmazó táblázatot találtunk az anyagban, s közöljük, valamint az ugyancsak ide csatolt könyvészeti táblázatot is.

A könyv utolsó részében nem Ficzy írást találunk, hiszen, nemcsak közíró, tanár, de tudományos kutató is volt akinek kisebb nagyobb irodalomtörténeti-érdekű felderítéseit rendszeresen közölte a Nyelv és Irodalomtörténeti Közlemények s ezek különnyomatban is megjelentek. Így jelent meg a Török Gyula levelei is, amit a közlő, a gyűjtemény elején magyaráz meg, nemkülönben a rábukkanás körülményeire is igyekszik fényt deríteni. Török Gyula /simándi házuk még áll/ a századforduló

magyar irodalmának nagy reménysége alig harmincévesen távozott az élők sorából.

Tehetségét két regény: A porban, A zöldköves gyűrű és egy elbeszélés-gyűjtemény fémjelzi. Kritikai realizmusa nemcsak Móricz Zsigmondra de R. Gulácsi Irénre is hatással volt. Regényeit, megcsonkítva, a hatvanas években kiadták.

Leveli érdekese képet nyújtanak a századvég egyetemistáiról, az őket érdeklő kérdésekről. Sajnos a levelek eredetije eltűnt a magyar könyvtárból, de a másolat bizonyítja, hogy léteztek és a korán elhunyt fiatal író életének egy eddig ismeretlen arculatát fedik fel.

Jelen könyvecske, a harmadik kiadvány a nagy aradológus, Ficzy Dénes hagyatékából, és nem tudom megengedi még a Jóisten, hogy a negyedik és ötödik könyvvvel is jelentkezessünk. Még egy anekdotagyűjtemény is hátra volna, amit mások gyűjtésének pótlására szedett össze, de örvendünk, hogy bár e könyvecskével kirukkolhattunk, természetesen megköszönve támogatóinknak, a Városi Tanácsnak és egyesületünk tevékeny pártfogójának Bognár Levente úrnak aki mindig segítségünkre van a kulturális kérdések megoldásában.

Mint Fecské, ez a tizenkettedik kiadványunk, kiadásának alkalmá az emlékezések jegyében történik, hiszen, húsz évvel ezelőtt 1985 március másodikán halt meg Ficzy Dénes akinek életében nem volt kötete, de annyi anyagot hagyott hátra, hogy a harmadik könyv kiadásához is elégséges volt, s ahogy jeleztem folytatása következne, ha erő és lehetőség lesz rá.

A kötet rajzait, valamint a fényképek egy részét Szűcs Sándor készítette, a képek másik része a Ficzy Hagyatékból, vagy pecsét nélkül, ismeretlen fotós munkája.

* Ez a harmadik önálló Ficzy könyv.

Arad, 2005. márciusában,
Pávai Gyula

Ebben az épületben lakott Ficzy Dénes élete utolsó éveiben

ARADI SÉTÁK

ARADI SÉTA

Korán reggel csenget a telefon. A tanfelügyelőség keres. *Marosvásárhelyi tanárok érkeztek. Kalauzolnod kellene őket!* – hallottam.

A vendégek – így mondták – reggel érkeztek, és most a múzeumban vannak. És mint hírlik, a vásárhelyiek – jó értelemben – erős lokálpatrióták. S utóbbi években, Kolozsvár után, velük, meg Nagyváradral foglalkozott a sajtó a legtöbbet.

Igen, Arad – egy kicsit a mi hibánkból is – kiesett a *szellemi forgalomból*...

Az átlagember sokat olvashat hatalmas gyárainkról, az ország egyik legnagyobb labdarúgócsapatának erényeiről, de Aradról, az *irodalom, a kultúra városáról* – szinte alig.

Az egyik folyóirat vagy két esztendővel ezelőtt szólt a tepsedő városról, ahol *egyetlen híres író sem él* ahol minden csak úgy teng – leng...

Évtizedekre visszamenően se, szeri se száma a várost ostromozó, sőt feddő invektíváriumoknak.

A városnéző idegen, ha gyalogszerrel jön be az állomásról, s belekerül az esti korzó forgatagába: csillogó nagyvárosban képzelet magát. A hármass sugárút, középpont a csilingelő villamosok, a hömpölygő emberáradat, a korzón az annyiszor megénekelt hársfák, fényes – mostanság *neonfényes* üzletek...

Igen, ez mind, valahogyan illúziót keltő.

S kontrasztként, pár utcával arrébb: apró házikók, a jellegzetes faluvárosból kinőtt település építkezése.

Imigyen filozofálva, a Kultúrpalotához érünk.

Szokás szerint a jó cicerone ilyenkor eldarálja a Közművelődési Palota adatait. 1913-ban épült. Szántay Lajos műve. A régészeti és forradalmi múzeumon kívül itt van a százezernél több kötetet számláló könyvtár. A Palota lakói a filharmonikusok is. Büszkesége még a nagyterem és a képtár.

Egy szuszra ennyit. S mint egy kiegészítésül még azt, hogy a képtár Munkácsy, Feszty, Barabás Miklós vásznai mellett valóságos kincsháza a XIX. és XX. század román és magyar festőinek. Grigorescu szép képei külön méltatást érdemelnek. A nagyterem multából pedig azt, hogy szerepelt dobogóján Enescutól és Bartóktól kezdve szinte mindenki, aki muzsikában az utolsó emberöltőben nagyot alkotott. A zenetörténetben, az 1834-ben alapított városi zeneiskolával sem kell, éppen szerénykedjünk.

Kijövet megtekintjük a román írók és tudósok szoborpanteonját. Xenopol és Coşbuc mellett a helyi kiválóságok szobrai is helyet kaptak itt.

Arad román irodalmi múltja külön nagy fejezete a város történetének. Az Eminescu megénekelte aranyszájú Ţichindel Dimitrietől, a meseírótól, Caragialeig egész sora a legnagyobbaknak járt és alkotott ezen a tájon. Ion Rusu Şirianu, a harcias publicista értékes könyvet írt a jobbágyságról, Alexandru Gavra és Petre Pipoş a pedagógiában jeleskedett. I. V. Stănescu kiváló jogász és tollharcos volt a századfordulón. S a román időszaki sajtó történetében is jelentős Arad szerepe.

Még megcsodáljuk a két szép parkot. És aztán felvonulunk a Maros partra.

A túlsó parton – békés zöld szigeten a vár.

Regényt érdemelne – írta valaki egykoron a várról, Mária Terézia idejében kezdték építeni. Tervezője *bevehetetlennek* alkotta...

A vendég-fülnek kellemesen hangzik, hogy az ifjabb Bolyai *inzsellér*-főhadnagy is szolgált benne. S itt találkozott Kossuth Bălcescuval, a nagy hazafival. Amit terveztek – a béke, a temesvári együttélés – ma élő valóság.

De külön regény szólhatna a vár hajdani foglyairól is. Hány szabadsághős halt itt meg, mint névtelen sáncrab... A história csak Simonyi óbester nevét jegyezte föl, de az ezrekét nem.

Raboskodtak itt a nagy francia forradalom hadseregének katonái, Kossuth *névtelen felistenei*, és az első világháború

szerencsétlen, balkáni polgárháborús internáltjai egész temetőt töltöttek meg.

A víz felett varjúsereg – és néhány lépésre a vársánctól: a vesztőhely, Arad tragikus nevezetessége...

A Maros-partról megnyugtató látvány a régi liceum. Neoklasszikus épületét még Eötvös József idejében építették. Tanárai között volt valaha a város tudós történetírója, Márki Sándor is. A régi aradi diák, Ion Slavici nevét viseli ma, de egész kötetet lehetne írni híres tanáiról és még híresebb tanítványairól. Az épület különben *szülőháza* Kuncz Aladárnak, a Fekete kolostor írójának. (Apja a reáliskola igazgatója volt.) A mai nagyok közül Mihai Beniuc tanult itt. Újabban regényben is megörökítették az iskolát Titus Popovici *Az idegen* című nagysikerű művében rajzolta meg a háborús Aradot és a liceumot.

A liceum büszkélkedett a város egyik leghíresebb könyvtárával, az Orczy-Vásárhelyi thékával is. Jellegzetes XVIII. századi, a felvilágosodás korát tükröző főúri könyvtár. Kincsei között nem egy ritkaság, megtalálható itt, a nagy francia forradalom teljes szellemi fegyvertára.

Arad a felvilágosodással lép be az irodalomba. A magyar jakobinusok közül hárman aradiak.

A szabadság térre megyünk s onnan az óvárosba. A téren szép parkban a felszabadulás emlékére a Szabadság szobrának talapzatát építik.

Ezen a tájon *hasmált* Arany János 1849-ben, mint szalontai nemzetőr nézte a városból a városra lőtt – amint Petőfinek írja *-tüzes golyóbisokat...* (egy ilyen golyóbist meg is néztünk. Ma is ott van az ablakpárkány alatt...)

Megnéztük a régi színházat, ahol Dériné is játszott és a Eminescu sugott (Mint a Pascaly társulat tagja), és ahol

valamennyi régi nagy színészünk pallérozta a nyelvet... Arad színjátszásának múltja igen érdekes. Külön látványossága a színháztörténeti múzeum, gazdag, a román-magyar közös múltat megvilágító anyaggal.

Az óvárosban Sárosi Gyula, a forradalmi Arany Trombita költőjének nyomában járunk. A város irodalmi hírnevének öregbítéséhez ő is derekasan hozzájárult. Az ő buzgólkodására küldtek az aradiak Vörösmartynak jófajta ménesi bort, és kapták cserébe a városról is szóló Jó bor című költeményt.

Arad a versben még *ifjú város*. Ma azonban ez a negyed már elöregedett. Mostanság restaurálták a vastuskós házat. A vándorló céhlegények verték a tuskóba emlékszegüket. Szomorú nevezetessége a háznak az, hogy a Bach-korszakban ez volt a császári policia, és a polgárok rettegve lépték át küszöbét. (Az akkori Aradot, a szomorúság városát, Degré Alajos emlékezéseiből ismerjük.)

S a közelben, a régi *Arany Sas* fogadóban szerveződött 1912-ben, Nagy György Köztársasági Pártja.

A régi Arad jellegzetes stílusa az empire. Megcsodálunk néhány ódon *császárkori házat*. S a szép empire zsinagóga mögött, néhány pillanatra egy régi bormérés emlékét idézzük, ahol Krúdy Gyula is gyakorta megfordult...

Innen az óvárosból indult el a mai Arad. Az oklevelek először István király korában említik Orod névvel. A *névadó hős* Orod comes volt. A pogány Ajtony leverésében vett részt, s kapott ezért jutalmul birtokot, a legyőzött szállásterületéből.

Közben - a régi házak között elandalogva - a nagy Hunyadiról beszélünk, aki vendége volt a várnak, és az Aradot elfoglaló Dózsáról. A parasztkirály hadai bevették a várat, és szomszédos Csála várát lerombolták.

Aztán a török ülte meg a tájat. 1551-ben Mehemed beglerbég foglalja el, s attól kezdve 1688-ig beszélnek az *aradi szerecsenekről*, vagyis arabokról, akik kedvelt vőlegények voltak még a gyaur portákon is.

Evlia Cselebi, a török világutazó azt írja, hogy a városban kétszáz keresztény ház van.

A régi várat Savoyai Jenő parancsára kezdik építeni. Ez 1769-ig áll. Bécsi parancsra lerombolják. Helyén ma: gyárak és egy egészen modern városnegyed épült.

1707 -ben Károlyi Sándor hadai felgyűjtják a várost. A *nyalka kurucok* czóvája a levéltárat is felperzseli. Ezért olyan kevés a középkori és hódoltságkori írásos emlékünkn.

A szatmári béke után szerb határőröket telepítenek a városba. Az elégedetlen néptömegek, románok és magyarok, a régi kurucok és a *granicsárok* kirobbantják 1735-ben a Péro-féle felkelést.

Az aradi szerbek aztán Mária Terézia idejében Záporozsbe vándorolnak messze keletre. Egyik kései unokájuk záporozsi mesterekkel művészi kozák templomot épített Sarkad városnegyedben.

Ezt már a templom előtt hallgatják a vendégek. Elámulnak a régi történeten, hogy a templomépítő földesúr aranydukátokkal verette ki a toronygombját... Perbe is fogták, de Bécsben értettek a szóból, és a nagyúr Pesten a Thökölyianumot, Aradon pedig bérházat építtetett. A bérház, 1822-ből, szinte műemlékké ódonult.

A Lujza utcában Török Gyulának, a Zöldköves gyűrű és A porban írójának emlékét keressük. Itt, ebben a sárga, csöndes házban élt a *szakállas Török*, és írta realista regényeit a hanyatló dzsentriről.

S a közelben megrázó emlékű ház: Ocskó Terézt kínozták halálra benne.

Az egyik kanyargós, macskaköves utcában pedig Horváth Imre állami díjas költőnk lakott, aradi hírlapíró korában (költészetében az Aradi elégia szól erről a korszakról)

S Alexandru Stamatiad, a román szimbolizmus költő-ígérete, egykoron művésznnyakkendős, vidéki tanár bandukolt erre, verseket mormolva...

A jelenből Francisc Munteanut az Aradról szóló *A marosmenti város* szerzőjét említhetjük.

Aradon a múlt, a népek közös, testvéri múltja találkozik. A múzeum érdekes képet őriz a 60-as évekből. Román, magyar, német és szerb polgárok fognak kezét az alkotmány jelképes oszlopa alatt. A kép eléggé gyakorlatlan kéz műve, de az eszménapijainkig ér. És napjainkban vált valósággá.

Abban a hatalmas, háromemeletes épületben kezdte meg működését az Általános Munkássegylet, egyenesen a párizsi kommün hőségének Frankel Leónak a munkája nyomán – halják a vásárhelyiek.

A piac, a régi Thökölyi-tér is sok minden titkot rejt. Az egyik szelíd emeletes házban Asbóth Oszkár, a helikopter feltalálója élt. A másikban Szántó György, a regényíró lakott. Amott pedig Franyó Zoltán.

És nem messze, a régi Kovács utcában, a diák Csíky Gergely álmodott. Az iskola *képzőtársulatában* diáklapot szerkesztett. Holdvilágos verseket írt – és haláláig aradinak vallotta magát (a múzeum őrzi a kéziratait). Alkotás közben, furcsa, fantázia madarakat, talán keletkező gondolat röptét jelképező *pszichológiai szárnyasokat* rajzolt a lapszélre).

A régi Úri utcában járunk. Pár lépésre a hóhér Haynau lakásától egy pillantást vetünk Ady szállodájára. 1909-ben járt itt először a Holnap-pal. S az előadás - bár a haladó olvasók lelkesen tapsolták - az akkori konzervatív városban gyengén sikerült („Mindössze vagy százan hallgatták a költőt- olvassuk egy kortársi emlékezésben). A *sápadt arcú poéta*- ahogy az egyik helyi lap nevezte - 1912-ben is járt nálunk, házasodni akart. *Fehér szerelmét*, a rejtélyes Adát kereste fel...(Aradról-tragikus vonatkozásban - a Mihályi Rozália csókjá-ban olvashattunk).

S egy mozi fölött, ahogy ez a modernség hirdetőjéhez illik: Karinthy szállása...

Ha már az irodalomba bonyolódtunk, nézzük meg Fábian Gábor (1795-1877) házát. Az *Auróra kör* tagja volt. Kisfaludy, Vörösmarty barátja. Eposza, amellyel udvariasan félreállt, megelőzte a Zalán futásá-t. Fordított haladó franciát és római remekíró-t. Vitázott, agitált, nyelvészkedett, bujdosott. Nála szállt meg - azon a *véres őszön*- Vörösmarty és Bajza. Az ő vendége volt Jókai is. A legnagyobb magyar mesemondó tollából ismerjük a 49-es összeomlás aradi zárófejezetét. Jókai, különben Aradi hősnők címmel drámát is írt a Péro-féle felkelés helyi eseményeiről.

Reviczky Gyula a főtéren lakott, visszhangos, ódon házban. Már erősen köhögött, és keményen összerúgta a patkót gazdájával, a laptulajdonos főispánnal. S egy-egy vezércikk után apró borozókba járt Iványi Ödönnel, a napjainkban újra felfedezett, realista regényíróval, akkor aradi lapszerkesztővel.

S akkoriban egy pillanatra, a világsajtó is felkapja Arad nevét. Lesseps Ferdinánd, Francois Coppée és a két zenész, Massenet és Bizet, Petőfinek hódolva, nálunk is megfordultak.

És a posta mellett, az Arad és Vidéke szerkesztőségében talán már az Egri csillagok-at tervezte Gárdonyi Géza, a 90-es években aradi zszurnalista.

A *Fehér Kereszt* szállodánál Liszt Ferenc hangászati versenyét és a hajdani zenekedvelők emlékét idézzük.

A *hangok nagy tanára* 1846-ban másodszor lépett fel Aradon. Az erkélye alatt *tisztelkedő* polgárok fáklyás, zenés hódolatát azzal jutalmazta, hogy néhány percig hegedült az úribanda primásának szárazfáján.

Munkácsy aradi tanulóéveit megörökítette az irodalom és a Templom utcai iskola falán, egy elfakult írású tábla.

De alig örzi valami a németül író-költő, Nikolaus Schmiedt emlékét. Pedig *vándordalai*, drámakísérletei az 1900-as években még Berlinben is megjelentek.

Jókora vargabetűvel Tóth Árpád születési házát is útba ejtjük. *Sarló utca 51* - idézi valaki Arad című versét. S mindenkit, meglep, hogy a házon semmi jel...

A Magyar városban kalandozunk. A város *őspoétájáról* Perecsényi Nagy Lászlóról (1771-1827) kerül szó. Ő írta az első városkalauzt Aradról 1820-ban. Jó Perecsényi kortársa volt Kazinczynak. A *széphalmai mester* ugyan nem sokra becsülte az aradi poéta döcögő-nyikorgó alagyait és egyéb avított zöngeményeit. De a várost, azt minden erejével híresítette Perecsényi uram. A korabeli hírlapok aradi újdonságai mind tőle valók.

A néptanács elé értünk. Éppen ünnepi tribünt építenek. A lengő zászlók között impozánsan hat a városháza, Lechner Ödön alkotása. S a közelben a régi vármegyeháza Lyka -Károly szerint- „jellegzetes táblabíró stíl-ben.

A hosszú úton, az állomás felé járt egykor Móric Zsigmond, mint a kisújszállási gimnázium diákja- és az aradi tornaverseny résztvevője. S a lebontott *Fekete bárány* fogadó talán látta a betyárkirályt, Rózsa Sándort is.

Gyarak füstölnek a távolban.

Arad az ország egyik legfontosabb ipari központja.

De erről – talán majd más alkalommal, mert ahhoz, ami itt, a Marosparti város-ban csak 15 év alatt is történt, vaskos könyvet lehetne írni.

Alkonyodik... Még néhány pillanat, és kigyúl a város ezernyi fénye. Apró égők. Fényesen világítanak. Olyanok, mint az emberi szívek. A városért a szülőföldért, az emberi haladásért égnék.

HOMOKÓRA

Előre bocsátom, hogy Szántó György nem úgy volt barátom, mint akinek a vállát veregetjük. És a bizalmas titkait sem mondta el, mégis, amit környezetében láttam: egy szelete az irodalomtörténetnek.

Megköti a kezemet az is, hogy ő maga, több kötetben megírta az önéletrajzát.

Gondolom azonban, hogy láttam annyit, és olyat, ami följegyzésre méltó.

Most is úgy előttem van, 1946 koratavasza, amikor meghívott magához. Üzenetét szegény Kovács Feri, az alig ötvenéves korában elhunyt, *helyi író* közvetítette. Feri társszerzője szeretett volna lenni Szántónak. Hármasban, transzcendális drámát (így nevezték!) írtak. A harmadik: B. Réli, elkallódott, jó fantáziájú amatőr filmíró volt.

Szántóéknál nagy társaság gyűlt egybe. Vidéki széplelkek és írói ambíciókat tápláló író jelöltek. Gyurka (ezután így nevezem, mert a bemutatkozás után már tegeződtünk) az egyiket nem kedvelte. Éppen harsányan szidta. Persze nem tudtam, hogy miért.

Gyurka szép, derék ember volt. Halántékánál a végzetes forradás, ahol a srapnelszilánk bement...

Hangosan, néha túl hangosan beszélt. (A környezete szerint: már gyengülőben volt a hallása.) Szép és mégis férfias vonásai voltak. Rengeteget szivarozott és az üveglombikban szinte egész nap rotyogott a fekete. Kellett is, mert soha nem volt hiány a vendégekben. Jöttek-mentek, híreket hoztak és elmondták az akkori aradi mikrokozmosz pletykáit...

Gyurka nagyon szerette a társaságot. Szántó meg is írta, el is mondta, hogy az egyszerű emberek társaságát kedvelte. Kacagtató vagy együgyű történeteiket nagyon élvezte, és úgy hiszem, hogy fel is használta.

Az első találkozás után jó ideig szinte mindennapos voltam Gyurkánál. Érdekes, hogy soha nem zavartam. (Lehet, hogy délelőtt dolgozott).

Tudta, hogy Arad múltjával foglalkozom. Azt ajánlotta, hogy írjak regényt, középpontjában a várral. S szinte percek alatt, csak úgy szóban, pompás tervet és időrendet dolgozott ki. Mondtam: társuljunk.

„Nem írok senkivel, ezt a közös drámát is megbántam! – mondta. (De lehet, hogy filmforgatókönyvet mondott).

Sokat beszéltünk történelemről. Igen jól ismerte az egyetemes történelmet. Tudta, hogy érdekel a francia forradalom és ezért részletesen megbeszéltük Meléte c. regényét. Amint mondta *Málta szigetén működött legtovább a nyaktíló...*

Megütköztem azon, hogy nem szereti Aradot. (Ezt minden könyvében el is mondja!)

„Mit szeressek rajta? – kacagott jóízűen.

És elmondta, hogy egyik társadalmi regényében, az Ötszáz pengőben, tulajdonképpen egy aradi alvilági gyilkosságot dolgozott fel.

Többször hangoztatta, hogy *Aradon összesen másfél író él!* (Találgattuk: ki lehet a fél...)

Nagyokat kacagott, ha az akkori Arad egyik *nevezetessége*, Z. Frédi került szóba. Ez a furcsa különc az első magyar expresszionista költő-nek hitte magát... (Verseskötetéhez Szántó írt előszót.) Frédi afféle Zweig-i Könyv-Mandel-e volt városunknak. Talpraesett mondásait városszerte ismerték. Erőszakos dühkitöréseiért sokan féltek tőle. Gyurkának mesélte, hogyan is volt, amikor 1920-ban, Berlinben járt, milyenek voltak arrafelé az erkölcsök...

Minden regényének külső és belső történetét többször elmondta. (Magam is ismertem a gyógyszerészdoktort, aki a Stradivárhoz dokumentációs anyagot adott.) És ismertem az aradi Stradivárit, Zalay Sándor hegedűépítő-postafőtisztet. (Ha az emlékezetem nem csal, Gyurka is fölkereste ezt a különös tehetségű embert... Jascha Heifetz és Yehudi Menuhin vele

javíttatták mesterhegedűiket. Üvegszekrényben tartotta azokat a hangszereket, amiket valamelyik világhíresség *kipróbált*).

Akkoriban - ha nem tévedek - Két élet című regényét fejezte be. És ekkor jelent meg a *Temesvár felé*. (A közönségnek nem tetszett ez a regénye. Nekem sem).

Egyszer elmondtam Gyurkának, hogy olvastam róla a nagy Pinterben. Jót kacagott. Képzelem, biztos azt írja, hogy ponyvairó vagyok - mondta.

A halhatatlanság egyáltalán nem foglalkoztatta. A cselekmény, a fordulat, a nagy, képszerű ábrázolás - és a szerkezet érdekelte.

Hihetetlenül ügyesen *foglalta össze* a megjelent vagy tervezett regényeit. Büszke volt arra, hogy a *helyi szint* milyen remekül eltalálta a Mata Hariban. („Sokan kérdezték, hány évig éltem Jáva szigetén - mondogatta.)

Valahol azt olvastam róla, hogy ismerte a siker titkát. Valóban: Szántó György volt az első az erdélyiek közül, aki regényeinek sokezres példányszámával - beérkezett. Erre is nagyon büszke volt. Szerinte a *Nyíl* sorozatban megjelent ponyvaregénye, a Boks - igazi könyvsiker volt.

Kétségtelen, hogy a fantáziája igen erősen működött. Az volt sokszor az érzésem, hogy lelki szemével freskószerű képeket lát - és ezeket írja meg.

A mai irodalom divatos időjátékát, ő néhány évtizeddel ezelőtt, már felhasználta, pl. a Stradiváriban. (Ez a legtöbbször kiadott regénye, nemrég jelent meg 26. kiadása).

Vaskos füzetet láttam náluk. Az ismerősök, kiadók, írók címtára volt. (Ezt akkor nagyon ötletesnek tartottam.) Elmonda, hogy - és meg is írta - Upton Sinclairrel, Romain Rolanddal és Thomas Mannal váltott levelet.

A nagy német íróval egy plágium-vád során került kapcsolatba. Egy Arad környéki író ti. megvádolta Thomas Mannt, hogy a József-trilógiát tőle *orozt*a... Szántó figyelmeztette Thomas Mannt - és így indult meg a levelezés.

De levelezett Gyurka mexikói mérnökkel és Afrikába szakadt aradival. (Ezeket, természetesen, részletesen elmesélgette nekem).

Néha Mikszáthról beszélgettünk. Gyurka a nagy palóc szűkebb pátriájából származott – és a jó ízeket, a mikszáthi humort különösen élvezte.

Adél, a felesége, úgy láttam, kitűnő munkatársa volt. Ő járt könyvekért, dokumentációs anyagért a nagykönyvtárba.

Gyurkának akkoriban cikksorozata jelent meg az egyik helyi lapban. A második világháborúról és az utána következett időszakról szólt. (Nekem nagyon fájt, hogy Németh Lászlót is a mételyhintők közé sorolta... Biztos vagyok, hogy nem olvasott tőle valami sokat...)

Pontosan nem tudom, hogy határozta el Gyurka azt, hogy elhagyja Aradot.

„Megígérte, hogy az önéletrajzában rólam is szó lesz. Illetve: a háború utáni aradi éveiről.

Aztán csak jó híreket kaptam róla. Hogy újra *beérkezett*. Hogy mennyit ír és szépen keres. Hogy átállt ifjúsági írónak.

S még egy furcsa, közvetett találkozásunk volt...

Egy öreg újságíró, Gyurka nevében, arra kért, hogy Haynau aradi tartózkodásáról adjak korszínező adatokat, mert Szántó György *Haynau-regényt* ír. Megdöbbsentett a furcsa téma, de kapásból átadtam a következő – hiteles – történetet:

A bresciai hiéna Aradon, a régi Úri utcában, Heim Domokos polgármesterhez kvártélyozta be magát. (A ház, rézsút szemben van a mostani lakásommal...) *A herceg és a színésznő fattya* (vagyis Haynau) üres idejében – kézzelfoghatóan kezdett udvarolni a polgármester szobalányának. A leány – felkérte a félelmetes szörnyeteget... A tábornagy bepanaszolta a gazdájánál. Heim, a talpig férfi, a kitűnő építész, csak annyit mondott: *Táborszertárnagy úr! (Akkor így hangzott ez a cím!) Nálunk úriember nem fogdossa a szolgálót!*

Gyurka a bizarr regényt nem írta meg, de ennek a kis történetnek nagyon örült – és azt szerette volna tudni, hogy a

derék leány iratosi vagy peregi volt-e? Mondanom sem kell, hogy ezt nem sikerült kikutatnom. Igaz, nem is jártam utána... Nagyobb nevek is elsikkadnak, nemhogy egy kis cseléd szürke, becsületes neve... (Az öreg újságíró, mint a maga történetét küldte el Gyurkának a Haynau anekdotát...)

A későbbi könyvei sem jutottak már el hozzám. Csak betegsége és halálának a híre.

Aztán azt hallottam, hogy Homokóra címmel megírta önéletrajzának utolsó kötetét. Ehhez legyen szerény adalék ez a kis írás.

ARADI ELÉGIA

Horváth Imre városunkban

Városunk irodalmi élete, a 30-as évek elején, meglehetősen élénk. A Kölcsey Egyesület, noha a híre konzervatív, valójában a haladó demokratikus íróknak is helyet biztosít előadásain. Egy irodalmi folyóirat is megjelenik. A város *beérkezett*-je Szántó György. Regényei nagy példányban fogynak és a hazai irodalom egyik legolvasottabb írója. A másik ismert író Károly Sándor. (Nevét az Ötszázadik emelet c. regénye tette ismertté.)

Ekkoriban indul meg a Reggel c. napilap. Ennek a munkatársaként kerül Aradra, 1933-ban, Horváth Imre.

Volt tanára, Göbl Alajos is támogatja az író-költőt. Horváth Imre, Belső tavasz c. önéletrajzi cikkében meghatóan emlékezik meg aradi lakásairól, és a Russu-Şirianu utcai, boldog napjairól.

A költő – bátran mondhatjuk – itt Aradon érik igazi költővé. Munkatársai és a lap főszerkesztője nagyon szeretik (Később, minden önéletrajzi cikkében nagy szeretettel emlegeti aradi kortársait, barátait.) Városunkat ma is *kisebbik szülővárosá*-nak tekinti.

Munkaköre, az újságírói reszortmunkán kívül, az is, hogy lapjában, négysorosait közli.

Riportot és hírfejet ír, közben *elfogódottan* regisztrálja a városunkon átutazó Kosztolányi aradi interjúját. Egy ideig lakótársa és barátja, Ruffy Péter, aki akkor a Brassói Lapok helyi tudósítója. A költő, a vívőleckék mellett, rengeteget olvas, a jelenlegi 3-as sz. Liceum tanári könyvtárából. Újságíró barátai, az önvallomásai szerint bohémságra hajló költőt, sokszor kisegítik szorult helyzetéből.

Aradon jelenik meg az Örvény felett és a Hangtalan beszéd c. két verseskötete. (Emlékszem, hogy az egyiket a kritika ezzel a felkiáltással fogadta: *Vége egy igazi költő!*). Gaál Gábor a Korunkban, azt írja, hogy négysorosaiból *néha láng csap ki*.

Mindig egy-egy erkölcsi parancsot fogalmaznak meg. Egyik mai méltatója, Diószegi András állapítja meg: az alkata szerint impresszionista költő, sajátos filozófiai igényességgel, valóságos új klasszicizmust hozott létre. S ugyancsak ő mondja, a két aradi kötetről, hogy *a nyugatos költők sokféle hatását tanúsítja. Juhász Gyulától tanulja el a lassú, kitartó merengést, Tóth Árpádtól a színes és ódon szavakat, Kosztolányitól a romantikus zenének szomorkás zengését és az élénk, szecessziós rímelést s Adytól a magányosság tudatát, az izoláció kínzó érzésvilágának szimbolikus kifejezését* De hasonlították ezeket az apró remekműveket a japán és kínai versekhez is és Csehi Gyula szerint erősen hangsúlyozott a zeneiségük.

Jelentős élménye Horváth Imre aradi éveinek, a Korunk aradi irodalmi előadása, amikor megismerkedik Salamon Ernővel, költővel. Az ő közvetítésével kerül kapcsolatba Gaál Gáborral és a Korunkkal.

A Reggel megszűnése után, 1937-ben, Nagyváradra költözött, de városunkkal a kapcsolata nem szűnt meg.

A felszabadulás után többször olvas fel verseiből és 1948-ban, itt írja a Hósnél többek c. versét. Az állami díjas költő, az elmúlt évben, az *Aradi tavasz* meghívottjaként is újra találkozott ifjúsága városával.

FRANYÓ ZOLTÁN ARADON

Az irodalomban klasszikus hagyomány, hogy a legnagyobbak eredeti alkotásai mellett, egyben hű tolmácsai a világirodalomnak is. Kazinczytól Arany Jánosig és a Nyugat nagy nemzedékéig, minden írónemzedék *fölfedezte* a világirodalmat. Valóban, nyelvünkön szinte mindent olvashatunk, amit az emberi szellem óriásai alkottak. És ez a *szinte* azt is jelenti, hogy az egyetemes irodalom remekeit nem egy-két fordító ültette csak át, hanem némelyiket tízen-tizenöten is. S ilyen hagyomány árnyékában – bátran mondhatjuk – műfordítónak lenni nagy igen nagy elhivatottság.

Franyó Zoltán igazából legnagyobbjaink közül való. Fél századnál régebben tolmácsolja valamennyi földrész költőit magyarul és fordítja a román és magyar irodalom remekeit németre és hozzátehetjük, hogy utolérhetetlen egyéniséggel végzi ezt a nagy alázatot, tengernyi tudást és nem utolsó sorban *ihletet* kívánó munkát. Alázatot mondtam, igen, mert a műfordító nem egyszerű *visszaadója* az eredetinek, hanem igazából konzseniális átültetője. És jókora alázat kell ahhoz, hogy a költő ne *önmagát*, hanem a *másikat* adja. De művészien és hitelesen. És ihletet is mondtam. Igen, a műfordítás nem *szakmány*-munka, hanem az eredetivel egyenértékű alkotómunka. S ehhez ihlet kell és nem is kevés!

Még korai volna Franyó Zoltán *életművét* értékelnünk, mert túl a nyolcvanon, mind újabb és újabb *meglepetéseket* szolgál. Hisz csak nemrég jelent meg Adyja németül és ki tudná számon tartani, hogy széles e világban hova – merre jut el fáradhatatlan tolla nyomán a szépség és emberség himnusza.

Csak ízelítőül abból, amit eddigi irodalmunknak adott, verssorokban számítva néhány adatot. (Természetesen: költői, tehát megmunkált, kidolgozott igazi verssorok). Az ógörög lírából (hej de szép bibliofil könyvben!): kétezerhatszáz sor, kínaiból: kétezerhétszáz, Franciából – durván számítva –

négyezer. A németekből: talán ugyanennyi. És ne feledjük a teljes Faustot külön számítani. Osztrákok jó háromezer. Sok száz a hazai német költőkből. Az angolokból is jócskán. Az orosz és általában szláv irodalmakból: ugyancsak hatezer körül. A román irodalomból pedig a legtöbbet: jó tizenhatezer sort.

Szokatlan talán, Hogy *sorok*-ban számoljuk a *teljesítményt*, de az olvasó is így értékeli legjobban ezt, a túlzás nélküli titáni munkát.

Nem merem összegezni a sok ezer sort, mert *statisztikám* több éves, de talán nem járok messze, ha ötvenezer sort mondok, hisz minden esztendőnek megvan a maga *Franyó -szenzáció-*ja is. Ma Eminescu, holnap Goethe (egymagában 15000 sornál több!) – és így fáradhatatlanul, csak az egyik kötetcímmel jellemezhetően: *Évezredek húrjain*.

És aki látta *műhelyében*, a zsúfolt polcok között, a katonás rendben sorakozó kéziratok mellett és ismeri életútját, az adhat csak számot róla, hogy mit adott Franyó Zoltán hazai irodalmunknak

Igen, büszkék vagyunk az innen, tőlünk *elszármazott* költő műfordítóra, Franyó Zoltánra. Most, hogy újra köztünk van az Ady nemzedék *nagy örege*, kívánjuk, hogy még sokáig pengesse lantján az évezredek húrjait!

Életműve teljességéhez hozzátartozik harcos publicisztikája is. A Pokol tornáca c. kötetéről, Kubán Endre író, ma délután hatkor beszél a Ioan Slavici könyvesboltban. Az előadáson Franyó Zoltán is körünkben lesz.

PERNYÁVAI DÉLUTÁN

Már sokszor kérdezték tőlem, hogy Pernyávában miért olyan nyílegyenese az utcák? A válasz a lehető legegyszerűbb: az *újvár*, vagyis az aradi vár építésében részt vett munkások, fuvarosok

kaptak itt házhelyet, telket, kertet. A terület utcáit és lakórészét katonai mérnökök jelölték ki. (A város más negyedeiben viszont a hagyomány és a szokás, illetve az egyes tulajdonosok területe alapján, zezgugosak, kanyargósak az utcák. És a Maros ősrégi mellékágai is akadályozták az egyenes vonalú terjeszkedést).

Igazából egy régi szegénylegény nyomában járom a régi pernyávi utcákat. Ghiuka (vagy más néven Gyurka) Rózsa Sándor aradi *alvezére* itt élt.

Ötven-hatvan évvel ezelőtt Pernyáiban balladát énekeltek Giukáról: *Gyere haza s maradj itthon...* - valahogy így kezdődött. Most, hogy a betyárságról lefoszlik a ráaggatott romantikus *adalék* bizonyára másképp látjuk majd ezt az érdekes aradi történetet is.

A kis házakat nézem és a régi embereket, idézem. (Magam is éltem itt, 1930 táján.) Akaratlanul is a Sarló (Sverdlov) utca felé megyek. Tóth Árpád szülőházát nézegetem. A költő – Arad című versében halhatatlanná tette Pernyávit. Ha költő, író jön városunkba, feltétlenül felkeresi ezt a házat.

Érdekes épülete a városnegyednek az 1902-ben megnyílt Nemzeti Ház, vagy népszerű nevén, a *szála* (Ion Russu-Şirianu, a neves közíró a megnyitáskor, érdekes füzetben számol be az alapítás és megvalósulás történetéről).

Ismételgetem az utcák szerszámneveit. Egyik- másik már az 1783-as utcanévjegyzékben is megtalálható. Külön fejezet a negyed iskoláinak a története.

A napokban valaki (értő író-féle) azt mondta, hogy a helytörténet emlékeztet Lesage *Sánta Ördög-ére*... Annyi a különbség azonban, hogy a helytörténész nem a vaskos realitást, az élet sötét oldalait keresi, mint a naturalista regényírók. A szépet, a felemelőt, a varázslatosat kutatja...

Nem *leplez*, hanem *föltárja* a múlt értékeit, és összhangba hozza a jelennel. Az egyén, a maga siető, rohanó életével, nem képes elmélyedni, belemélyedni a történelembe. A helytörténész kézen fogja a városnézőt vagy olvasót és elmondja, hogy mit láttak a falak, amik között él, milyen események játszódtak le abban a házban, ahol talán naponta megfordul.

Ma a legelterjedtebb hobbyk egyike a helytörténet. (Európában többszázezer helytörténész van.)

Pernyáváról egyébként jó negyven esztendeje, Moise Colarov monográfiát írt. Igen érdekesen ír a városnegyed régi családjairól, a sajátos szokásokról stb. Külön fejezete városunk történetének az itteni munkásmozgalmi emlékek láncolata.

A városrész elnevezését először a *pernyeé*-ből próbálták levezetni. Újabban török eredetűnek vélik és a *pillangó* – val azonosítják.

Városunk mai rendezésében jelentős szerepe lesz ennek a nagy kiterjedésű, *geometriai* – lag szabályos negyednek.

JÁRT-E ARADON?

Járt – e Petőfi Aradon? – kérdezik már jó félévszázada írók, rajongók, olvasók.

1907-ig, érdekes, ez a kérdés, így, nyíltan, nem vetődött föl. Akkor a *Ki tud róla?*- sorozat (az egyik nagy lap indította) vetette föl először. Egy hajdani aradi diák, Kovács Lajos közölte ebben a rovatban, hogy 1846-ban vagy 47-ben nevelője Bangó Péter, néhány napra vendégül látta a költőt városunkban. A helyi lapok fölkapták a kérdést és több név röppent fel, ki és hol látta vendégül a költőt. Forgalomba került Orbán Péter és Nádas Péter neve is. (Szintén nevelők, un. házitanítók voltak akkoriban.) Mindhárman tollforgató, literátus emberek.

A másik nagy kérdés az volt, hogy hol lakott a költő városunkban? Kovács emlékezete szerint a régi törvényszék épületében.

Petőfi 1845-től, hogy úgy mondjuk, kapcsolatban volt városunkkal. Mint beérkezett költő, munkatársa volt a Császár Ferenc szerkesztette Aradi Vészlapok c. antológiának. (Ezt a 44-es árvíz károsultjainak felsegélyezésére adták ki.)

És egy *negatívum* is idekapcsolta. Itt élt a kor ismert *helyi költője*, Sárosi gyula, aki évekig *irigykedett* Petőfire. („*Versgyártónak* stb. nevezte!)

A költő rajongója városunkban Bangó Péter volt. Az ügyvédjelölt- nevelő élénk irodalmi munkásságot fejtett ki. És bár a költő az Úti levelekben, ha csak névbetűkkel is, mégis a rossz költők között tartotta számon az aradi tollforgatót, rajongott Petőfiért.

Bangó szívesen tudósította a helyi eseményekről a kor irodalmi folyóiratait, az úgynevezett divatlapokat és egy-egy művét a Kisfaludy Társaság is megdicsérte. 1848-ban Arad címmel harcos, politikai lapot szerkesztett.

És most – az előbbieket mintegy igazolva – újra találkozunk Petőfi nevével. A lap ti. két Petőfi verset közöl. Ezek a tudományos kutatások mai állása szerint, *első* közlései a költeményeknek. Bangó tehát magától a költőtől kapta a kéziratokat.

Bangó személyével foglalkozik Arany János is egyik Aradról Petőfinek küldött levelében *Ő nem Sárosi irányodban* – mondja Arany

„A végzetes út előtt, tudjuk, hogy Petőfi Aradra készült Damjanichhoz. Az utókor kegyelete még a fuvaros nevét is följegyezte, akinek a szekeren ide indult. Bonyhai Benjámin kocsija azonban az induláskor megrongálódott... (A nagy Petőfi-kutató Dienes András ezt rossz előjelnek, malum omen-nek tekinti...)

De egy kései emlékező szerint, *már 1849 őszén látják Aradon a költőt, amint egy üzletből kilép...* (Ez a kegyes kísértetlátás természetesen a rajongás jele... A való alapja semmi.)

Körülbelül ennyi az egész, amit a szigorúan tudományos kutatás eddig a költő aradi kapcsolatairól kiderített. Kár, hogy az Aradon elhunyt Neumann Károly, Petőfi osztálytársa és barátja nem írt soha erről.

A kortársaktól zordonnak rajzolt Neumann Károly – akit a költő *Új Károlynak* nevezett – talán többet mondhatott volna Petőfi aradi időzéséről.

Napjainkban a kiváló költő, az aradi táj szülötte, Mihai Beniuc, akárcsak Eugen Jebeleanu gondolta tovább és valósította meg fordításaiban mindazt, amit a kortársak nem láthattak meg

a forradalom nagy költőjében. Dorothea Sasu-Zimmerman 1865-től napjainkig összeállította a Petőfi életmű román fordításait.

JÓKAI ÉS ARAD

A nagy mesemondó a szabadságharc forгатagában jut el Aradra. Életem legszomorúbb napja c. önéletrajzi írásában örökítette meg aradi tartózkodásának lázas napjait.

Másodszor 1858-ban, Szentannán, Magyarádon és Şirían át jut el Déznára. Itt házigazdájának és barátjának Török Gábornak a segítségével tanulmányozza a mócvidéket. Erről és a többi erdélyi útvjáról többen írtak részletes tanulmányt. Az 1925-ös *Jókai napjai Erdélyben* után Kristóf György külön kötetben foglalkozott a nagy író utazásaival. Nemrégiben pedig Dávid Gyula kismonográfiát szentelt Jókai hazai utazásainak. A sikerült munka alcíme tulajdonképpen bepillantást enged Dávid Gyula célkitűzéseibe: *Emberek, tájak, élmények Jókai erdélyi tárgyú műveiben*. A kétszáznál többlapos monográfia, alapos forrástanulmányok után, tisztázza a nagy regényíró román vonatkozású műveinek keletkezéstörténetét és sokszínű arculatát.

Bennünket, aradiakat, közelebből ez az 1858-as utazása érdekel. Dávid Gyula kitűnő könyvéből megtudjuk, hogy Jókai járt Kőrösbányán, Brádon, Tebean, majd ezután más helységeket is érintve, visszatért Déznára.

Dávid kimutatja, hogy a regényeiben és elbeszéléseiben közölt helynevek nem a fantázia szüleményei, hanem valóságban is léteznek. Valójában ekkor gondolt előre a Szegény gazdagok megírására. Úti élményeit a *More patrio* c. írásában rögzítette.

Jókai szinte barátja volt a román népnek. Kereste a találkozást Avram Iancuval, és behatóan elemezte a beutazott vidék gazdasági és kulturális helyzetét. Nagy elismeréssel ír házigazdájáról és útitársáról, Török Gáborról, a reformkori Arad megye egyik kiválóságáról. Dávid Gyula érdekesen keresi Törökben egy-egy később megszületett Jókai- hős élő példaképét.

Dávid Gyula kismonográfiája érdekes gyarapodása hazai irodalomtörténet írásunknak. Végre a fölös számban elszaporodott szubjektíven esztétizáló tanulmányok után ilyen, irodalmunk múltját adatszerűen megvilágító munkák is napvilágot látnak. A vonzó külsejű kötetet a kolozsvári Dacia Könyvkiadó jelentette meg.

NYÁRI BARANGOLÁS

Hideg, esős, különös nyári délelőtt. Lóg az eső lába, ahogy mondani szokás. És mégis olyan jó ez a magányos séta. A várhíd felé megyek. 1869-ben, Eötvös József is erre ment, hogy az építendő líceum alapkövetételén részt vegyen. Azóta a líceum története szorosan összefonódott a város történetével.

Belépek az épületbe. Mennyi méltóság és fenség a nagy lépcsőházban. És az óra, amiről azt mondták, hogy Aradon a legpontosabb. A folyóson csend... Csak a történelem hangulata érzékelő. Valahogy mindig az az érzésem, hogy itt lábujjhegyen kell járnom...

Régi fényképekre gondolok. A líceum egymagában áll a hatalmas téren. A körutak még nem épültek ki. (Furcsa érdekesség a képen: az iskola mellett cirkuszi sátrak. A nagy térség miatt ütöttek itt tanyát a csepűrágók.)

A színház környékén járok. Valaha ebben az épületben volt a múzeum. És 1892 – ben, különös vendége volt. A nagyszakállú, hórihorgas Brassai Sámuel, az utolsó polihisztor kereste fel. (És milyen kár, hogy az akkori lapok csak néhány soros hírt szántak ennek. Érdekes volna ma olvasnunk a nagy tudós véleményét a városról.)

Régi fényképek... Ez a csodálatos találmány mennyi mindent rögzített. És mennyit kellene ma rögzítenie, amikor szinte hónapok alatt hihetetlenül sokat változik a városkép. Az állomás környékén jó régen járhattam, mert napokban elámultam a változáson. Egész házsor tűnt el. A tér szinte háromszorosára szélesült.

Apró, még a bombázás sérüléseit alighogy kihevert házak között tömb-„paloták... A város új történelme a szemünk előtt születik.

Jó ez a kis nyári barangolás. A parkkal, tömbházakkal benépesült régi Béla teret nézem. Itt voltak a mi gyermekkorunkban a nagy cirkuszok. Kludsky elefántjai itt vonták fel a nagy sátrat és ütötték ormányukkal a nagy fakalapácsokat. És gyermeki álmunkban, a messzi, Demeter utcában, hallani véltük a vadállatok ordítását... Ahogy hallottuk - de igazából - a színház órájának ütését. És az óra alatt a bazár, a maga ezeregyéjszakai játékkincseivel... Arra az éjszakára emlékszem, amikor 36 fokos meleg volt nappal és éjszaka alig tudtunk elaludni. Az óraütéseket számoltam.

A régi kirakatokat látom, és a maiakat ízlelgetem. (Hogy tetszett, hogy néhányszor aradi látképet szőttek a selymek, kelmék közé.) Számolócédulát gyűjtöttek a nagyok és rajta aradi látképeket.

Ezer szál és ezer hajszálgyökér kapcsol ehhez a városhoz.. Sokszor éreztem, hogy nem tudnék máshol élni. És nem is akarok.

A házak: régi barátaim. És az emberek közt is van sok barátom. Úgy érzem, hogy minden régi-új épület: személyes ügyem. (Ha elcsúfítják: bosszant. Ha megszépítik: örülök.)

Számon tartom a *kidúlt*, öreg házakat. Úgy *mennek el*, mint az emberek. Megkopnak, elaggnak - és a csákány eltünteti őket. De képüket őrizze meg a múzeum. Valaha ők is *lakói* voltak a városnak. Ők is *polgárai* voltak Aradnak.

Azt szeretném, ha mindenki szeretné a várost. Ha mindenkinek szívügye volna ez a szép város. És azt szeretném, ha sok mindenre lehetnénk büszkéek! Azt szeretném, ha a város múltja, a szép, a haladó, emléktáblákról leolvasható volna. Azt szeretném, ha a város lüktetését, pezsdülő életerejét mindenki érezné.

Ostobaság, ha valaki azt hiszi, hogy a *múltat sírom vissza*. A vályogkunyhókat és a pocsolyákat, a szűk udvarokat és sötét

lakásokat talán? Az éhező szegényeket? A munkanélküliséget? A gyűlöletet? A gyanakvást? A kishitúséget? A maradiságot? Oktalan, aki *ezt* érti múltan.

A felemelőt, a nagyszerűt keresem. A megértést. A testvériséget. És küzdök – erőmhöz mérten – a tudatlanság, az oktalanság, az előítélet, a szűklátókörűség ellen. A lélek szépségeit keresem és hirdetem. A történelmi atmoszférát és a múltó pillanatot próbálom rögzíteni. És türelemmel, tanítással, szeretettel fegyverzem le az oktondiakat, akik csak a percnak élnek és vakbuzgóságukban, talán öntudatlanul, a haladás kerékkötői.

A szépség érzete, tudata – nem velünk született. Erre az embert nevelni kell. A múlt és a jelen összefüggéseit is tanulnunk, tanítanunk kell. Ez az öntudatosodás első lépcsőfoka. Ennek a szerény eszköze a helytörténet. Ennek az alapja az *aradiság* keresése, kutatása.

És ebből születik – évek fáradságos munkájával – az igazi hazaszeretet.

VALLOMÁS

Olyan jó elmélázni a parkban és a Maros partján. A parkot jártuk könyvvel a kezünkben. A Maros partot jártuk és a távoli kéklő hegyeket néztük. (Ez ihlette talán Vörösmartyt is, amikor az *ifjú város*-ról, Aradról énekelt.)

Költők vallomását kerestük, költőkét, akik szerették a várost. És vallottak róla szerelmesen. Horváth Imre az aradi elégiában a parkokat, a dalt, a zenét, a sajátosan *aradi hangulatot* énekelte meg. Fekete Tivadar csak egy utcát, a régi Karolina utcát. De vallottak róla Perpessiciustól Rusalin Mureșanuig, sokan-sokan. Szépnek és mindig fiatalnak látták a várost. Szavuk tovább zengett bennünk, akik a város lényegét kerestük, sajátos arculatát próbáltuk meghatározni a tovatűnő évtizedekben.

Láttuk a munkás, korán kelő Aradot. A hajnal siető, dolgos embereit. És láttuk az esti mélázó sétálókat. Láttuk a kacagó,

dévaj várost, és a komolyan munkálkodót. Spectator, a város nagy szerelmes ismerője az aradi humor, a csípős attikai sóval ízesített élceket gyártó embert vette észre. És szinte prózaverset írt a marosparti alkonyatokról, a felhők csodálatos játékáról. És a szép aradi parkokról.

Spectator a józanságban látta az aradi ember legjellegzetesebb tulajdonságát. A múltjában is ezt a szorgosé tevékeny józanságot kereste. A csöndben építő, nagy szenvedélyektől nem zavart aradi embert látta meg a nagy épületekben, a közművekben, a város egyedi hangulatában.

És elemezte Arad lényegét Iorga professzor. A nagyvonalúságot látta meg benne és az értékes dolgokkal való hivalkodást. A nemrég elhunyt Perpessicius is - költőszemmel - meglátott valamit az aradi *eidosz*-ból.

A tragikus sorsú Kádár Erzsébet is megragadott valamit az *aradi lényegből*. Ő meg a század eleji lóvasutas, kicsit bohém várost látta és a felhőfodros marosparti alkonyatokat.

És olyan népszerű, de valójában sokadrangú író, mint Szomaházy István is vallott - az átutazó szemével látottakról. A belvárosi csillogást vetette egybe (1899-ben) a külső városnegyedek sivárságával. Constantin Stere útirajza is meggondolkoztató. Éppen úgy, mint Z. Alfrédé, aki rajongója volt a biedermeieres *aradi hangulat*-nak. Az óváros empire házai és szépművű erkélyei, a keskeny udvarok és halk muzsikaszó valahonnan a múltból - ezt halljuk ki lelkes soraiból.

És sokat, nagyon sokat idézhetnők ebből a különös műfajból. (Ma *városkép*-nek nevezik. Egy időben, találóan *szerelmes földrajz*-nak mondták.)

A költők, írók, *lelkileg* tárják fel városunkat. Szavuk ott zsong a tudatunkban és *városképünk* az ő igéik nyomán alakul. Szépséget, harmóniát látnak ott, ahol a mi józan, praktikus szemünk alig vesz észre valamit.

Hány *álomkép* látott napvilágot arról, hogy is lesz majd 2000-ben. És napjainkban az álmok - megvalósulnak.

Milyen hát az aradi ember? És milyen az aradi táj? Ezt nem egy ember, nem egy évtized, nem egy évszázad határozza meg. Évjáratok és nemzedékek, múlt, jelen és jövő kölcsönhatásaiból születik meg az aradi lényeg. Építő korunk óriás kezével új színeket rak az aradiság palettájára. És készül a kép, a megifjúdó, megszépülő város képe.

EGY MŰVÉSZ HALÁLÁRA

Alig tegnap volt, hogy utoljára láttuk és hallgattuk mély életbölcsséggel teli szavát... És most elment közülünk. Alakját, emlékét ezután csak alkotásai őrzik. Színei, halk tónusú tavaszi és őszi képei itt maradtak, hogy hirdesse művészete örök értékét, festőjük igaz emberségét.

Pataky Sándor festőművész, Arad fia, az aradi táj szerelmese volt. Küzdelmes ifjúkor után, 1910-ben állított ki először és hat évtizeden át élvonalbeli művésze volt városunknak. S bár a *mintarajz-iskolát* Székely Bertalan kedves tanítványaként végezte, nem lett portréfestő, benne egyéniségének megfelelően az akvarell legkiválóbb művésze.

Izzig-vérig művész ember volt Sándor bácsi. A táj, a természet, a marosparti alkonyat varázsának ihletett megörökítője. S noha dolgozott Nagybányán és székelyföldön, igazi motívumait mindig itt kereste nálunk, szülővárosában.

Képei ma kilenc országban hirdetik az ecset költőjének szinte öntött álmait.

Pataky Sándor, az ember elment, de művészete és szép, igaz életének emléke velünk marad, hogy hirdesse: *Non omnis moriar!*

PATAKY SÁNDOR HALÁLÁRA

A marosparti szomorúfüzek és a sejtelmes aradi alkonyatok festő- poétája, Pataky Sándor nincs többé. Nyolcvannyolc évet élt. S ebből – rövid tanárságát leszámítva – hatvanat *független művész-ként*.

Az életrajza: néhány mondat. A műve: kilenc országban csodált több ezer akvarell.

Pataky Sándor vérbeli művész volt és derűs emberséges ember. A szegény csizmadia fia 1899-ben került Székely Bertalan pesti rajz mintaiskolájába. Anyagi okokból abbahagyta tanulmányait. Majd Aradon szülővárosában, iparos-tanonciskolai rajztanár.

1910-ben helyi tárlaton, 1913-ban Pesten állított ki.

Igazi festő- énjét a 20-as években találta meg. S bár szoros barátság fűzte a nagybányaiakhoz, s maga is dolgozott a festők városában, elkerülte szuggesztív hatásukat. Alkotókörutjain bejárta Torockót, a Székelyföldet, de igazi szerelme, ihletforrása az aradi táj, a Maros mente volt.

Pillanatképhez hasonlítható vásznaiból a folyó vidékének képes albumát állíthatnók össze. Az évszakok minden mozzanatát, a természetnek- laikus számára megfoghatatlan – apró rezdüléseit fogalmazta meg akvarelljein. És minden képén ott a dolgozó ember.

Pataky Sándor csak festő volt. Azaz minden az életműve volt. És ez: töretlen, a szép kedvelőinek – feledhetetlen.

MÓRICZ ZSIGMOND ARADON

A most 25 éve elhunyt nagy prózaíró aradi kapcsolatai, eddig még ismeretlen fejezete irodalmunk történelmének.

Móricz 1935-ben, az egyik aradi napilap ötvenéves fennállásának évfordulójára írta meg ifjúkori élményeit, amelyek városunkhoz kapcsolódnak.

A *Hol volt, hol nem volt, egy kisdíák Aradon járt* című önéletrajzi írásában önmagát Nyilas Misinek nevezi. Már hatodik gimnazista és 1898-ban, iskolájának tornászcsapatával, Aradra jön, a kerületi tornaversenyre.

Érdekes, ahogyan az író akkori énjét magyarázza. *Nyilas Misi* – mondja – már nagyfiú, Kemény Zsigmondot és bölcséleti műveket olvas. A diák Móricz – intézetének a jobbak közül való tornásza –, szívesen jött, hogy meglássa a híres-neves, nevezetes Aradot. Tizenketted magával utazott városunkba, hogy akkor még fiataliskolájának hírnevét, az esetleges itteni győzelemmel öregbítse.

„*Nyilas Misi határtalan büszkeséget érzett, mikor új cipőjében verte az aradi kövezetet az állomástól a reáliskoláig, ahol el voltak szállásolva* – mondja az író. (A régi reáliskola helysége a mai 1-es számú líceum volt). Itt várták a vendégeket és az író Héder Janinevű aradi diákkal barátkozott össze mindjárt az első napon. A két fiú azonnal hatalmas vitába kezdett a *világ teremtéséről*, Móricz olvasottabb volt, mint aradi barátja. Próbálta amazt meggyőzni, a világ anyagi eredetéről! Elszomorodott, amikor a sápadt, kellemes Héder Janinak haza kellett mennie. De ekkor – mint írja – kezdetét vette az ifjúság mulatozása. Az író mintha előképét vetítené, a Forr a bor egyes jeleneteinek – így ír erről az aradi diákmulatságról.

Tréfás eleme Móricz írásának, hogy az új cipője feltörte a lábát – és így csak szomorú nézője lehetett a tornaversenynek. Iskolája is alig két érmet nyert, de mint írja – megmaradt Héder Jani barátsága. Azt sem bánta, hogy a hólyag miatt – szó szerint mezítláb ment haza, számára csak ez az ifjúkori barátság volt a fontos.

Egész nyáron leveleztek, de barátságuk – érdekes lélektani okból – megszakadt. Majd úgy fejezi be cikkét:

Ezzel befejeződött az aradi tornaverseny, hogy egy életen keresztül ott maradjon a szegény Nyilas Misi lelkében a zúzódás, hogy tehát a legjobb lelki barátja előtt sem tárhatja fel az ember legőszintébb érzéseit s gondolatait. A világ teremtését meg lehet kompromisszummal oldani, de az élet nagy kérdéseit - nem.

Itt tátong az emberek lelke közt számtalan roppant szakadék, amiket nem lehet betönni mással, csak a léleknek saját orvosságával. Az új cipő szakította seb begyógyult, a lélek csalódása soha. Miért is nem s hogyan is nem értik meg egymást az emberek?

Móricz cikkét 1956-ig nem ismerte a kutatás. Az író mai legkiválóbb méltatói szerint: ez a cikk egyik kulcsa a Légy jó mindhalálig problematikájának.

EGY ELFELEJTETT ELBESZÉLŐ

Réti Ödön (1871-1939), ipariskolai rajztanár. 1899-ben. Brassóból került városunkba. Írói pályája innen indult. Kezdetben humoristának készült, de nem sok sikerrel. Legjelentősebb – erősen realista – elbeszélései a Nyugatban jelentek meg. Így a szerb tárgyú Zorka c. kisregénye (1912) és a Viora c. román tárgyú drámája. Feltűnésekor Osváth Ernő, a Nyugat szerkesztője azt mondta Rétiről, hogy *érték dolgában közel áll Móriczhoz*. Élénk hatással volt a fejlődésére, irogató felesége, Bobár Irén. Móra Ferenc és Juhász Gyula legnagyobb elismeréssel szóltak írásművészetéről. Móricz Zsigmond a tíz legjobb elbeszélő közé számította.

1916-ban a Nyugat Aradon matinét tervezett. Rétit kérték meg a szervezésére. A fennmaradt levelek tanúsága szerint, Ady, Móricz, Schöplin Aladár. Ódry Árpád és Pallay Matild vállalkoztak előadásra.

Réti bizalmas barátja volt a fiatal József Attilának. (A költő neki ajánlotta Aratás előtt c. Versét.)

Az aradi novellistát halála után hosszú időre elfeledték. Válogatott kisregényei és elbeszélései csak napjainkban láttak napvilágot, azzal a summázható bevezetéssel, hogy *írójuk, tisztes közöttéz irodalmunkban*.

EGYKORI KRÓNIKÁKBÓL

A húszas és harmincas évek újságolvasói gyakran találkoznak a lapokban városunknak ma már elfeledett rajongójával, Csíky Károllyal. A nagy drámaíró testvéröccse, aki krónikás emlékezéseiben följegyezte, hogy a közkórház épületében született, 1848-ban, jó tollú tárcaíró is volt Csibukcsy álnéven. Hirtelenében az a cikke jut eszembe, ahol arról írt, hogy 1870-ben férfi szépségverseny is volt a ligeti majálison. És, mint szemtanú írta meg évtizedekkel később a nagy, múlt századi, színházi tüzet. Vagy egy-egy utca régi képét, ismert lakóit rögzítette, esetleg a bálkirálynők névsorát idézte. De megörökített nagy vadászatokat, és sokáig visszhangzó nevű ismert aradiakat. A maga életéből is papírra vetett egy-egy izgalmas emléket.

Vagy kevesen emlékeznek Noelre (igazi nevén dr. Karácsonyi Aladár) aki kacagtató, csattanós történetekben örökítette meg a régi aradiakat. Könyvéből, mert írásait összegyűjtve is kiadta, hamarjában az jut eszembe, amit egy régi jelentésből idéz. A Bach korszakban történt, hogy a Bécs városához címzett kávéházban, a históriák, vagyis a színészek és a studentissimék, vagyis a diákok- feltűnően viselkedtek – mondja az idézett jelentés. Noel jegyzett fel egyet s mást a régi aradi kocsmákról és furcsa vendégeiről.

A legnagyobb kár azonban az, hogy Szondy Bélának, a tudós levéltárosnak az irományai elkallódtak. Az óvár kitűnő ismerője volt és cikkeiben ma már másutt fel nem lelhető anyagot használ. Az aradi főutca kialakulásának kérdéséről írt cikkei forrásértékűek. Ugyanígy rengeteg adatot őrzött meg Iosif Moldovan, az iskolatörténeti közleményeiben és Moise Kolarov a Pernyáváról szóló, jobbára néprajzi monográfiájában, szorgalmas és lelkes munkát végzett Zeiner Alfréd, a maga Arad múltja című könyvével. A furcsa szerző expresszionista költő is volt, és rövid helytörténetében hangyaszigorommal, a nagy elődök műveit kivonatolja – kiegészítve az időközben

megjelent tanulmányokkal. Az óváros hangulatát néhol igen kitűnően rögzíti. Könnyve ma már nagy ritkaság, mert, mint e sorok írójának említette, csak ötszáz példányban jelent meg. Sokszor értékes adalékokat találunk a nem közvetlen forrásértékű anyagban. Így például Károly Sándor élénk tollal megírt riportjaiban. A ma is népszerű regényíró lelkes tollal írott színes cikkei számtalan korszínező adalékot őriztek meg. S ugyanakkor sajnálhatjuk, hogy számos munka, mert a maga korában nem jelent meg nyomtatásban, napjainkig elkallódott vagy lappang. Egy időben azt szerettem volna, ha az aradi tárgyú államvizsga-dolgozataiból íróik egy-egy példányt adnak a városi könyvtárnak. Gondoltam arra is, hogy értékes kézirat ne csak egyetlen példányban álljon a kutatók rendelkezésére. Sajnos, az egyik esetben olyan hibásan másolták le a kéziratot, hogy a másolat szinte használhatatlan.

Nem érdektelen városunk képe egy-egy kortárs író emlékirataiban.

BESZÉLŐ ARADI HÁZAK

A mai ember szívesen forgatja az elmúlt évszázadok elsárgult krónikáit... Minden aradit érdekel, hogy napjaink modern ívelésű, kényelmes tömbházai helyén valaha mi volt és ebben, vagy abban a régi utcában milyen érdekes esemény játszódott le. Arról is szívesen hallunk, hogy Eminescu vagy Vörösmarty hol lakott, vagy egy - egy helyi hírességünk melyik házban élt. Így kevesen tudják, hogy Ion Slavici a realista író diákkori szállása a Szerb téren ma is látható.

Természetesen a tudományos városrendezés - olykor szükségből- csákányt fog az ódon házakra és helyükre lakályos, mai igényű lakóházak kerülnek. Nem minden, ami régi, egyben értékes is. Bár a múzeum minden régi házat- legalább fényképen igekekszik megörökíteni.

Helyi múzeumnak szép és gazdag fényképtára van a régi

házakról, épületekről. Ezt a sok szempontból fontos gyűjteményt állandóan gyarapítják. Restaurálásoknál már többször hasznát vették. Újabban az építkezési vállalatok is – lebontás előtt – lefényképezik a lebontásra ítélt házat.

Hazánkban külön szerv foglalkozik a műemlékek védelmével, gondozásával. Ez a felügyeleti hatóság – a helyi szervekkel együttműködve – tudományosan *leltározza* és mindenféle szempontból védi a műemlékké nyilvánított házakat, épületeket, szobrokat.

A műemlékek védelme szorosan összefügg a helytörténeti kutatásokkal. A helytörténész aprólékos levéltári és könyvtári munkával valósággal *kinyomozza* egy-egy régi ház *élettrajzát*. Az írott, vagy nyomtatott forrásokat – kritikailag megrostálva – egybeveti a szóbeli hagyományokkal. Esetleg a régi rajzok és képek tudományát, az ikonográfiát is segítségül hívja. Így például a mai Dózsa mozi épületének a restaurálásakor, az ablak és ajtó fölötti ívhajlatok újraképezésekor, a régi épülettrajzokat is tanulmányozták.

Gyakran egy későbbi divatos áramlat elfödi az épület eredeti díszítő elemeit, homlokzatát vagy oszlopait. Így volt ez a Készruhagyár épületének esetében is. Ez az épület 1880-ban épült. (Tehát nem több százados, mint a tatározáskor elterjedt...) Homlokzati és faldíszait – ez az épület egyik nevezetessége – Tóth Árpádnak, a költőnek az édesapja, Tóth András (Ady és Móricz barátja) – mintázta. A falból kibontott tetszetős vasoszlopok pedig kései empire díszítésűek.

Kár, hogy sokszor a tatározáskor, egy-egy épület sajátos emléke elkallódik. Így történt ez nemrég, az Avram lancu téren, a 48-as – a térről jól látható ágyúgolyóval is.

Ezért fölöttébb szükséges, hogy az épületeket emelő- és javítóvállalatok jól ismerjék városunk emlékeit, ezek történetét és jelentőségét. Éppen ezért a helyi múzeum igazgatósága, külső szakemberek és helytörténészek bevonásával bizottságot alakít, a műemlékek védelmére, tudományos feltárására, jegyzékbe foglalására és megfelelő dokumentálására. Ez azért is szükséges,

mert a legutóbbi, 1953 –as *műemlékszámítás* óta eltelt időszakban a helytörténeti kutatások nagyot haladtak és egy-egy műemlék múltjára vonatkozólag is sok új tényanyag került elő.

AZ ELEVEN ZÁLOG (anekdotta Nyilasi Mátyásról)

Szegény Matyi, a komikus, akit már ismernek, bizony nem tudott a pénzzel bánni. Igaz, nem sok jutott neki belőle, de azt a keveset sem sokra becsülte. És mert mindig nyomta a lelkét valami, hát igyekezett feledni... S mert a búfelejtést nem adták ingyen, hát rendre, előlegben, kiszedegette a gázsiját.

De a *bánat* csak nem múlt el. Az igazgató türelme annál inkább.

Egy szép napon Matyink nem kapott több előleget.

Lógatta búsan fejét, és azzal fenyegetőzött, hogy akkor nem lép fel. Az igazgató erre szigorú – a színházi törvényszéknek megfelelő büntetést helyezett kilátásba.

Matyi elballagott a világot jelentő deszkák tájékaról, de a búfelejtő kiskocsmába sem volt már hitele.

Elkövetkezett a premier napja. Matyinak parádés szerepe volt.

A város minden színházlátogatója jelen akart lenni a nagy eseményen.

Matyi pedig, sorra járta legeldugottabb csapszékeket is, de sehol sem álltak kötélnek...

Egy helyütt a kocsmáros szíve megesett rajta.

„*Adjon valami zálogot és akkor konzumálhat* – mondta a jólelkű ember.

Szegény Matyinak a rajtavalónál egyebe világéletében nem volt, de valami nagyszerű ötlete támadt. A kocsmáros jót mulatott az ötleten – és ráállt.

Közben megkezdődött az előadás. Matyi jelenése következett volna. De a színész nem volt sehol.

Az igazgató azonnal futárokat menesztett mindenfelé. Sehol nem találták. Illetve az egyik kórista megtalálta.

Jelentette a direktornak, hogy a művész úr nem jöhet, mert *zálogban van*.

A hétpróbás igazgató ilyet még nem hallott. Nosza rohant a kocsmába. Ott ült Matyink, a nyakában a tábla: *Ez az ember zálogban van*. S utána a *kiváltási* – jó borsos összeg – következett.

Az igazgató elámult. A kocsmáros a régi adóságot is emlegette és azt, hogy addig nem ereszti el Matyit, míg ki nem váltják.

Az igazgató először felháborodott, de a kocsmáros megmagyarázta: a komikusnak maga-magán kívül egyebe nincs, a gázsiját előre elverte, így hát mit tehetett egyebet – önmagát *csapta zálogba*.

Az igazgató fogcsikorgatva, majd kacagva, *kiváltotta* Matyit – és gyorsjáratú bérkocsin vitte a színházba, ahol talán aznap aratta a komikus – legnagyobb sikerét.

LISZT FERENC

Liszt Ferenc a zenei *csodagyerek*, Márki Sándor szerint 12 éves korában, 1823 februárjában, hangversenyezett először városunkban. Sajnos azonban, hogy ezt, a városunk zenei múltját öregbítő adatot, egy versen kívül, egyéb dokumentummal senki nem igazolta. A vers írója, ifj. Vásárhelyi János feltételezhetően nem Aradon hallotta játszani a csodagyereket. Lakatos István, a nemrégien megjelent Zenetörténeti írások c. tanulmánykötetében azt mondja, hogy: *Valószínűleg azért jöttek Aradra, hogy pénzt szerezzenek egy Párizsi útra*. Amíg azonban valaki, akár a műsorral, akár az említett versnél hitelesebb forrással nem bizonyítja az első hangversenyt, sajnos csak jóhiszemű feltételezés marad.

A nagy zeneművész 1846-os aradi hangversenye azonban ma már teljes adatszerűséggel felkutatott eseménye városunk gazdag zenei múltjának.

Évtizedekig erről a hangversenyről is csak egy-két újságcikk *forrásanyagára* támaszkodtak a kutatók. Napjainkban azonban

rendelkezésünkre áll az esemény román, magyar és német, szinte teljesnek mondható, dokumentációs anyaga.

Első helyi lapunk, az Aradi Hirdető, november hetedikén, *Rendkívüli* címmel, a következőket közli:

„E lapokban nemrég említett világhírű zongorakirály hazánkfia Liszt Ferenc, ma váratik ide Temesvárról Erdély és más országoknak szándékolt utazásában és vasárnap, november 8-án déli 12 órakor hangversenyt adand a fehér Kereszt fogadó nagytermében: mire műbarátok figyelmeztetnek. Bővebben értesít a raglap (Így nevezik akkor a falragaszt!)

Az említett lap november 14.-i számából, megtudjuk, hogy a polgármester Liszt néhány tisztelői kíséretében Újaradon fogadá és a városi biztos s néhány városi lovasok előlovaglása közben fáklyákkal vezeté őket számára rendelt szállására.

Pogány Eleknek, a Honderú Vidéki futár c. rovatában (az eddigi kutatásoktól még fel nem használt cikkében!) azt olvashatjuk, hogy bár több vendégszerető úri család különös szerencséjének tartandotta, ha a nagy művészt városunkban rövid időzése alatt magához vendégül megnyerheti, ő megköszönvén több szíves delnőink kéré ajánlatát, Fehér Kereszt c. vendéglőnkbe szállott.

A tudósítás szerint a fogadó előtt nagyközönség éljenezte a vendéget. A művész kocsija... úgy nekihajta, hogy szinte a felfordulásnak leve áldozata, midőn annak rúdja valósággal szétzuzaték, mi nem jó előjel lehetett ugyan.

A nevezetes nap névtelen krónikása, minden bizonnyal, maga a szerkesztő, Sveszter Ferenc, Liszt demokratikus felfogására jellemző adalékot is közöl. A katonazene muzsikája mellett egy férfikar énekelt a művész tiszteletére a fogadó előtt. Majd így folytatja: Minekutána erre Liszt lakába mene, meglepé itt ötöt a helybeli első cigányzenekar, néhány darabok játszásával, mire a megtisztelt kilépvén, nékié az első hegedűs tisztelettel megcsókolván a kezét, Liszt is ugyanennek homlokára ünnepélyes csókot ada.

A hangverseny november 8-án, a Fehér Kereszt szálloda zsúfolt téli termében volt. A gazdag műsort, a zenetörténet többször méltatta. Így 1967-ben, I. Weinberg, a Momente și figuri din trecutul muzicii românești c. munkájában.

A naiv helyi szerkesztő szerint *Liszt játéka fölött itélni akarni, felesleg volna, mivel ebben már mindenféle technikai tudományos kiejtések használtattak. Játéka sokakat extásisba ejte és minden előadása rohamos tetszvényt idéze. Egy korabeli német lap szerint, a nagy tapsolásban annyira tönkrementek a kesztyűk, hogy Aradon erősen föllendül majd – a kesztyűipar...*

Sveszter Ferenc szerkesztő, furcsának találta a következőket: *Mire való volt egyébiránt a versenyteremből a nap világát kizárni és ezt gyertyavilággal pótolni, nem tudható, hanem ez mégis Cagliostro* emlékeztet.*

A kor szokása szerint, a karzatról, nyomtatott verseket szórtak a közönség közé. Az egyik vers két életet adna a művészek. Lisztet nagyon meghatotta a vers és elérzékenyülten nyilatkozott a rajongásnak e magas fokáról. (Ezt a tényt kiemeli a neves aradi zeneszerző-orvos, Dr. Szele Károly, az aradi hangversenyről írott, forrásértékű cikkében.)

A második hangversenyt november 10-én tartotta a helyi jótékonyági egyesület javára. Ennek a műsora is ismert a zenetörténetben.

Az álnevű Sincerus, a Der Spiegelben, azt írta, hogy két bécsi zongorán – melyek *elsőrangúak* – játszott a mester. (A ma is meglévő egyik zongoráról többször írt Iosif Sîrbu.)

Liszt meghallgatta a zenede növendékeinek játékát is. Az Aradi hirdető elmondta még, hogy *mindennap más asztalhoz vala hivatalos és egy helyi udvariasságból néhány kottát jegyezvén a házi delnőnek, melyet aranyba foglalni szándék.*

És a nagy napok végeztével, büszkén írja az Aradi Hirdető: *Mi nem maradánk hátra a fő és tartományi városok lelkesedésében, sőt mi több, mi felülmúltuk talán sok másokat, mert Liszt ittléte buzgó tisztelői által röpiratban fog örökíteni. (A röpirat, bizonyára nem jelent meg, mert sehol nem akadtam nyomára.)*

Az aradi fogadtatásnak nagy visszhangja támadt. A Temeswarer Wochenblatt irigykedve írja, hogy Temesvár udvariasságot tanulhatna Aradtól, majd felsorolva a fogadtatás

mozzanatait, tréfásan-gúnyosan megkérdezi, hogy miért akartunk a nagy zongorahérosznak a fejére virágkoszorút erőszakolni?

A hazai Liszt-irodalom eddig, csak röviden foglalkozott az aradi hangversennyel. Octavian Beu, Missir Nicolae stb. nem tárták fel a teljes forrásanyagot, Iosif Sîrbuţ több cikkben foglalta össze értékes eredményeit. A 30-as években megjelent helyi közlemények, igazából nem mások, mint Szelle Károly cikkének *utánérzései*.

Az aradi hangversenyt maga Liszt is jelentősnek, felejthetetlennek tartotta. Ezt legjobban barátjához, Angusz Antalhoz intézett levele bizonyítja.

LISZT FERENC ARADON

Liszt Ferenc, a világhírű zeneszerző és zongoravirtuóz kétszer hangversenyezett városunkban. Először tizenkét éves korában, 1823 februárjában járt itt. Erről a szereplésről csak az egyik helyi poéta magasztaló verséből tudunk. Egyéb adatokat – egyelőre – még nem sikerült felkutatni.

A második aradi hangversenye egybeesik 1846-os hangversenykörútjával.

A világhírű művész Temesvárról érkezett Aradra. A Bega parti város fejlett zenei élete és rajongó közönsége, az ifjúság lelkes színházi tüntetése, a tomboló siker és végül a díszpolgári oklevél – fellelkesítette a művészt.

Örömmel fogadta tehát az aradi meghívást is, és november 7-én, Újaradon át, városunkba érkezett.

A város zenekedvelő közönsége feszült érdeklődéssel várta az első hangversenyt. Aradon ekkor már 1833 óta zenede működött és a színház operaelőadásokat is rendezett.

A Fehér Kereszt termében – nagyszámú hallgatóság előtt – a következő zeneműveket adta elő: a Tell Vilmos nyitányát, Schubert Pisztrángját, a Hexameront, Bellini Puritánok című operájának egy témájára szerzett változatokat, Chopin Mazurkáját, Rossini Tarantelláját, magyar dallamokat.

Liszt játékát felesleges bírálni, minthogy ebben a tekintetben már minden jelzőt elkoptattak. Elég legyen annyi, hogy játéka a hallgatóságot annyira elragadta, hogy minden szám után dörgő taps viharzott fel – írja a helyi lap szerkesztője.

A második hangversenyt, november 10 –én, este ugyancsak a fehér Kereszt termében tartotta, a helyi jótékonyági egyesület javára. A műsor a következő volt: Andante a Lammermoori Lucia című operából, Fantázia a Normából, magyar dallamok, az Áve Mária, az Erlikönig és Fantázia az Ördög Röberből (Pokolkeringő).

Ugyanazt a lelkes tapsvihart tapasztalhattuk, mint az előző hangversenyen – jegyzi meg a korabeli beszámoló írója.

Liszt aradi időzésekor meghallgatta a zenede növendékeinek egyik próbáját.

A két hangverseny bevétele 1100 forint volt. A tiszta jövedelmet – 550 forintot – a művész jótékony célra fordította.

November 11-én - díszes kísérettel - Liszt visszautazott Temesvárra, onnan pedig Lugosra. Majd tovább folytatta útját Erdélybe, a Román Fejedelemségbe és Törökországba.

Liszt aradi hangversenyéről még sokáig cikkezett a korabeli sajtó. Így – a Petőfi versből ismert *Honderű*-ben az egyik cikkből megtudjuk, hogy Arad is díszpolgárává választotta a halhatatlan művészt.

KUNZ ALADÁR ÉS ARAD

-A Fekete kolostor új kiadása alkalmából-

A Fekete kolostor valaha európai visszhangot keltett. Különös és szomorú könyv. Az alcíme: *Feljegyzések a francia internáltságból* – egyben a mű jellegét is megvilágítja. Illetve Kuncz Aladár nem szokványos hadifogoly regényt, vagy élmény-rögzítő emlékiratot írt. Ebből, mindből van valami a Fekete kolostorban – és még valami. Ez a *még valami*, a remekmű ígézete, a felejthetetlen képek lélekrezdülések, emberi viszonylatok soha,

sehol más műben fel nem található, furcsa kaleidoszkópja. Az olvasónak sokszor az az érzése, hogy kiformált regényt olvas. Más lapjairól pedig a mélységes emberi szomorúság árad.

A könyv az emberszeretet és a szenvedés dokumentuma. Hőse: az a sok száz és sok ezer ember, aki mint polgári internált, az első világháború idején Franciaországban reked. A francia militarizmus, a durva szoldateszka gyűjtőtáborba zárta őket. Van köztük annyiféle ember, hogy életük, sorsuk több regényre elegendő volna. Kuncz Aladár önmagának és fogolytársainak testi-leki szenvedéseit írta meg. A gyűlölet és az embertelenség ellen írta könyvét, mélységes humánummal elemezve a szomorú esztendőket. Az író, mint Adyék nemzedékének tagja, valósággal Párizs-imádatban élt. És ebből a csodálatból zuhan a Fekete kolostor poklába. Kuncz nem a francia kultúrát hibáztatja, hanem a gyűlölet felkeltette, alantas emberi szenvedélyeket.

A Fekete kolostor nem sokkal írója halála előtt jelent meg először. Francia kiadása Párizsban nagy vihart keltett. A burzsoá militaristák és a demokrácia hívei a francia parlamentben is összezsaptak a könyv miatt.

Most a bukaresti Irodalmi Könyvkiadó új kiadásban adta közre a Fekete kolostort. Jancsó Elemér egyetemi tanár írt részletes, elemző bevezetést a műhöz. Szerinte: *Vannak írók, akik egyetlen nagy műben örökítik meg egy korszak nagy szenvedéseit és emberibb jövő utáni vágyát.*

Kevesen tudják, hogy a nagy író, Kuncz Aladár, Aradon született 1886. január elsején. (Valójában szilveszterkor született, de, hogy egy évet nyerjen, csak elsején jelentették be).

Kuncz Aladár életének aradi vonatkozásairól, 1930-ban előadást tartott városunkban. A Három aradi tartózkodásom című emlékezése eddig ismeretlen volt a Kuncz-filológiában. Az író ötéves koráig lakott szülőházában, a líceum épületében. Így ír erről az időszakról: *Az első tartózkodás a tiszta jelenségek, a meg nem szakított álmok világa, amikor az ember 80-90 cm magasságból a föld felett, nézte az életet. Emlékszem milyen közvetlen összeolvadásban éltem a természettel a líceum előtti mező pázsitján,*

sárga gyermekláncfűvein keresztül....

Majd így folytatja: Ötéves koromig éltem Aradon, az egykori líceumban, amelynek apám igazgatója volt. Minden kép, ami ebből az időből emlékemben maradt, ma oly hatással van rám, mint esztétikailag átélt remekműnek emléke. Egy esti tűz a líceummal szemben, olyan, mint öt felvonásos Shakespeare-tragédia élménye. Az első gyermekelőadás az aradi színházban, mint végigolvasott, hatalmas Tolsztoj-regény.... Arad, számomra az életnek első és tiszta érzékkel felszívott gyönyörűséges panorámája volt. Az aranyló, amelyben az álmok születnek, s amely után egész életünkben fájdalmas nosztalgiát érzünk.

Kuncz Aladár később, ahogy mondja, 23 év múlva járt ismét szülővárosában, Ady öccse, Ady Lajos társaságában. Az akkori tanáregyesület ügyében jött. És harmadszor 1930-ban járt itt. A Kultúrpalotában irodalmi előadást tartott Kós Károly társaságában.

Most, hogy új kiadásban megjelent könyvét kézbe vesszük, úgy érezzük, hogy újra eljött közénk, újra szólt hozzánk.

MŰEMLÉKEK VAGY MŰEMLÉKEK

Ujj Jenő műépítész szeretettel és szakértelemmel írott cikke, hogy úgy mondjam a *várost kedvelők*-ben, fájó húrt csendített meg.

Kezdjük talán azzal, hogy a mi szép városunkban az egy Flórián kápolnát kivéve, ami barokk-jellegű, tiszta stílusú, tiszta stílusú épület csak az óváros néhány empire háza. De újabban a műemlékvédelem szakértői szerint védett az ún. eklektikus stílus is.

Városunkban, hogy-hogy nem, eddig ezt az *eredeti stílus megőrzése* – szempontot egyáltalán nem vették figyelembe a tatarozáskor. Így sikerült a *vaslakat*-házat eltorzítaniok és így

csúfult meg a szép, ódon *Arany ABC* is. Még jó, hogy a Flórián kápolna kései barokk jellege megmaradt.

A műemléket védi a törvény. De műemlékké a gyakorlat szerint- inkább olyan épületeket nyilvánítanak, amelyekben híres ember lakott vagy valamilyen jelentős esemény történt. Ilyen, ha nem csalódom 10 -15 van nálunk.

De mért ne lehetne *városi használatra egy olyan jegyzéket összeállítani, amely tartalmazná a helyi, építészeti szempontból szép vagy jellegzetes épületeket.* A karbantartó vállalat ennek a jegyzéknek az alapján aztán nem változtatna stílusán a maga ízlése, illetve kénye-kedve szerint. Ilyen épület, becslésem szerint, kb. száz lehet.

Ezekről a hivatásos szakemberek és hozzáértők bevonásával, fényképes-rajzos *kataszter* készülhetne. Nem hiszem, hogy a tatarozás többbe kerülne, ha az EREDETI stílust megőriznék!

Jó néhány év előtt a múzeum fotóosztálya *fotótékát* létesített városunk nevezetes és jellegzetes épületeiről. Ezeknek a *beszélő házak*-nak a külseje az óta, sok esetben, átalakult, megváltozott, de egyiknél-másiknál a legközelebbi *általános javításkor* még valamit megmenthetnénk az eredeti jellegből. Sőt akad bizonyára olyan is, ahol az eredeti stílus helyreállítható.

Nehogy félreértés essék. A műemlékvédelem nem az *ócskaságok* védelme, az elmúlt kacatok nosztalgias konzerválása, hanem az ÉRTÉKES és SZÉP épületek, igenis -VÉDELME.

Sokszor a *helyreállítás*, a restaurálás munkája igenis ALKOTÓ, MŰVÉSZI munka. Tehát elsősorban a SZAKEMBEREKÉ a szó! Azoké, akik nem csak holt követ, hanem az épületet is látják a gondjukra bízott *régiségekben*.

A ROVÁSÍRÁS ARADI EMLÉKE.

1873-ban, városunkban, érdekes könyv jelent meg, Régi magyar énekek címmel. Írója Somogyi Antal (Deák Ferenc és Fábíán Gábor barátja.) Somogyi azt mondja könyvéről, hogy több százéves könyvekben, kézírásos bejegyzéseket talált.

Ezeket az állítólagos rovásírásos emlékeket tette közzé.

Már a kortársak, így Szarvas Gábor és Arany János, tiltakoztak a misztifikálás ellen. A nagy költő ezt írja Somogyi humbugjáról: *Álverset költesz, de rosszul: így kétszeres a bűn; egy az, hogy rosszul írsz: más, hogy akarva hazudsz, Somogyi! Könyvednek mégis fele bűn, fele mentség: bűn, hogy csalni akar: menti, hogy arra silány.*

A könyv 1875-ben új kiadást ért. S újra az érdeklődés középpontjába került, amikor Fadrusz János (1902-ben) a Zilahi Tuhutum-emlékműre felvett néhány ősi verset. A neves nyelvész Szily Kálmán és a polihisztor Tóth Béla, Somogyi ellen foglalt állást. Bartha Miklós, a kolozsvári publicista és Szöcs Géza, nagyszebeni tanár – mellette. Szily Aradról kért adatokat. S így került szóba az Arad-gáji róvó Tar Mihály. (Az idős pásztor, értette a rovást) végül, 1915-ben, Sebestyén Gyula tisztázta a kérdést és elvetette az aradi rovásírás kérdését.

ADY SZOBRA ÉS BENEDEK ELEK

1924-ben, néhány aradi író Ady Társaságot alapított. Az Ady-kultuszt szolgáló társulás azonban elakadt. A Genius, majd az új Genius folyóiratok köré csoportosult írók tovább küzdöttek Ady emlékéért. 1928-ban elhatározták, hogy szobrot állítanak a költőnek. Emlékbizottságot alapítottak és a következő felhívással fordultak valamennyi íróhoz:

Ady Endre
Emlékbizottság
Kedves Írótársunk!

Ady Endre halálának tízéves évfordulója alkalmából elhatároztuk, hogy nyilvános gyűjtés, estélyek rendezése és egyéb eszközökkel megteremtjük egy Ady szobor létesítésének alapját.

Ezzel kapcsolatban van szerencsénk tisztelettel értesíteni, miszerint Önt beválasztottunk az Ady-szoboralap előkészítő bizottságába. Egyben

kérjük nem csak erkölcsi támogatását, de egyben gyakorlati természetű sürgős propozícióit is.

Kérjük arra is, hogy az Ady-szoboralap előkészítő, illetve permanens bizottsága helyi csoportjára névsort proponáljon, mert a bizottságot városok szerint óhajtjuk kiépíteni.

Az előkészítő bizottság ideiglenes székhelye: Arad, Bulev. Regina Maria 12.

Erre a címre kérjük sürgős és kimerítő válaszát.

Az előkészítő bizottság nevében

Zala Béla

Ügyvezető titkár

Arad, 1929. január 21.

Dr. Krenner Miklós sk., Károly Sándor sk., Horváth Henrik sk., Nagy Dániel sk., Tabéry Géza sk., Asztalos Sándor sk.,

Benedek Elek a következő választ küldte a felhívásra:

Cimbora

Kisbaczon, 1929. I. 27

Kedves író társaim, köszönöm az Ady-szoboralap előkészítő bizottságába való beválasztásomat, s mondanom se kell tán, hogy részt veszek e nem túlságosan népszerű munkában. Lépten-nyomon elfogultsággal és szegénységgel fogunk találkozni, s el kell készülnünk arra, hogy itt is, ott is szemünk közé vágják: Petőfi szobrának meg a vértanuk szobrának nem volt maradása, s bezzeg lesz helye a hazaáruló és erkölcstelen Ady szobrának. Természetesen nem szabad, hogy ez megakadályozzon az akcióban. Minthogy falun élő ember vagyok, itt nem igen lehet szó helyi csoport megalakításáról, s egyelőre a magam részéről egyéb munkát nem ajánlhatok fel: gyűjtést a szoborra s felolvasást itt-ott. Ha még egyéb hasznomat is vehetitek: rendelkezésekre állok.

meleg szeretettel:

Benedek Elek

A két levél eredetije Zala Béla, ny. múzeumigazgató birtokában van. Ő hívta fel figyelmemet az aradi Ady Társaságra

és a szoborral kapcsolatos mozgalomra. (1957 májusában)

Benedek Elek életrajzából ismerjük állásfoglalását az Ady kérdésben. Levele: újabb adaléka az író tisztánlátásának és igaz emberségének.

CSÍKY GERGELY ÉS VÁROSUNK

Csíky Gergely, a realista drámairodalom megteremtője, gyermek és ifjúkorát városunkban töltötte. Apja Csíky János dr., a megyei közkórház főorvosa volt. A kitűnő szemész és sebész, képesítését a bécsi egyetemen szerezte. 1842-ben került Aradra. Itt házasodott. Egy ideig Pankotán éltek. Az író itt született, 1842. december 8-án. 1844-től Csíky dr. újra az aradi közkórházban működik (Több sikeres műtétéről emlékeznek meg a korabeli lapok. Ő végzett városunkban először éteres altatást.) Eredményesen küzdött a tifusz (régiesen hagymáz) ellen. 1848-ban a kórház igazgató-főorvosává nevezik ki. A 48-as szabadság harcban is részt vett és munkája közben megbetegedett. Hangját végleg elvesztette. 1851-ben *Emlékiratok Gergely és Károly fiainak* címmel intelmeket ír fiaihoz. Arra kéri őket, hogy hasznos emberként éljenek. S önművelésre, nyelvtanulásra biztatja gyermekeit.

Csíky Gergely nehéz családi körülmények között, 1851-ben kezdi meg városunkban gimnáziumi tanulmányait. A nagy múltú aradi középiskola éppen ezekben az években alakul teljes, nyolcosztályos, modern gimnáziummá. A későbbi drámaíró kiváló tanuló. (1854-ben ösztöndíjas)

Apja azt szeretné, ha mérnök vagy orvos lenne. Az ifjú azonban álmodozó széplélek. Társai labdázni járnak *Gerő* (így nevezi magát) nem vesz részt a játékokban, hanem a pázsiton olvas. Az utcán is gyakran látták, hogy olvasva ment a házfal mellett.

Kitűnt irodalmi dolgozataival. Az akkori irodalomoktatása a költészettant gyakorlatilag tanította. Így, amikor egy-egy műfajjal

megismerkedtek a tanulók, a házi feladat mindig *gyakorlati* volt. Tehát dalt vagy balladát kellett írniok! Ezt *rímezésnek* nevezték. Csíky könnyedén és tetszetősen verselt. Társainak is segít és nem egyszer nyolc-tíz feladatot is megversel. (Az ifjúság korabeli verselményeit, *Zsenge mutatványok* címmel később ki is adják).

Részt vesz az iskolai önképző kör munkájában is. Ennek elnöke az ismert helyi költő-regényíró: Szabados János. (Ő írta az első aradi tárgyú regényt). A tagok, szárnypróbálgatásaik eredményeit, *Tanvirányok* címmel akarták kiadni, Csíkyt is megkérték, hogy írjon. A leendő író azonban azzal utasította vissza kérésüket, hogy *kényszeredett* című lapba nem dolgozik. (Talán ezért gúnyolta ki évek múlva Mukányi c. vígjátékában az erőszakoltan újított szavakat).

Csíky az általános irodalmi felbuzdulásban *ellenönképzőkört* alapít. *A mi akadémiánk* névvel. Kiadványuk a *Csengetyű*.

A Bíró Imre szerkesztésében megjelent Zsenge mutatványok is egyik legszorgalmasabb munkatársa. (Tizenkét verse van a kötetben). Hatodikos korában az iskola első poétája. (Arany János költeményeinek díszkiadását kapja jutalmul, sikerült verseiért).

Hetedikes korában is megjutalmazták költői munkásságáért. Több mint száz éve érettségizett. A színjeles Csíky csak történelemből kapott elégségest. Életrajzírói följegyezték, hogy ezt *személyi ellentét* miatt kapta, mert előzőleg összekülönbözött a tanárával.

Csíky Gergely mindig büszkén vallotta magát városunk fiának. Novellái közül több aradi tárgyú. (Egyiket a Bukarestben megjelent Szépliteratúrai ajándék közölte az elmúlt évben).

Tőle kértek prologust a helyi színház második megnyitójára. Mint főiskolai tanár, minden vakációt Aradon, illetve a Hegyalján töltött. Írói érdemeire való tekintettel, 1881-ben városunk díszpolgárává választotta. Halála után, pankotai szülőházát, emléktáblával jelölték meg. Csíky életműve a népek közötti testvériséget szolgálta és szolgálja ma is. (Élete végéig szoros barátság fűzte az egyik helyi román íróhoz, volt iskolatársához, I. B. Stănescuhoz.)

EGY ELFELEJTETT ADY LEVÉL

Ady Endre már debreceni hírlapíró korában, élénk kapcsolatban volt az akkori aradi lapokkal. 1899-ben – a Versek megjelenésekor – több költeményét közli az aradi sajtó. [Vö. F.D. (Ficzay Dénes), A költő Aradon. Vörös Lobogó. XV. (1959.) 4328. sz.]. 1909-ben a Holnap irodalmi előadására személyesen is eljött Aradra [vö. Ficzay Dénes, Ady Endre Aradon. Igaz Szó, V (1957), 937, és Kása János, Ady Endre Aradon (1909) Vörös lobogó. XII (1956) 3550. sz.]. Ekkor ismerkedik meg – a kortársak tanúsága szerint – életének nagy fehér szerelmével, a rejtélyes Adával. [vö. Fekete Tivadar, Bisztriczky Józsefné Csutak Médi, Ady aradi szerelme. Aradi Közlöny. XLVIII. (1933) 295. sz.]. Levelezésük, eszményi barátságuk évekig tart. Franyó Zoltán emlékezete szerint a költő többször gondolt arra, ha Bisztriczky Józsefné (vagyis Ada) hajlandó férjétől elválni, feleségül veszi. 1912-ben Ady a Városmajori szanatórium lakója. Ada többször meglátogatja. Ekkor írja Ady az úgynevezett Ada-verseket. Az év augusztusában viszont a költő keresi fel Adát Aradon [Vö. Fekete Tivadar, Ady Endre aradi nyomában. Aradi Közlöny. XLVIII (1933), 292. sz.].

A helybeli sajtóban, augusztus 20-án Teller Kálmán tollából kotnyeles cikk látott napvilágot arról, hogy a sápadt arcú költő mit is keres Aradon [vö. L. (Teller Kálmán), Miért járt a nagy költő Aradon? Aradi Közlöny. XXVII. (1912.), 189. sz. – a cikk szerzőjének nevét Franyó Zoltán szíves szóbeli közléséből tudom].

Ady – aki mint ismeretes, nagyon figyelmes újságolvasó volt – azon nyomban a következő levéllel válaszolt a cikkre:

Igen tisztelt szerkesztő úr, kegyeskedjék ezt a rövid levelet régtől becsült, s nekem ma is kedves lapjában leköszölni.

Aradon jártam pár hét előtt, mint egy hosszabb látogató körutam stációján, Szilágyságban, Erdélyben, Debrecenben kerestem föl egypár kedves emberemet. Egy szívesen tett és fogadott ígéret kötelességemmé tette, hogy Aradra is ellátogassak. Az Aradi Közlöny Szt. István-napi számának egy cikke meghökkentően értesít, hogy ezt az ártatlan, szíves vizitet milyen fantasztikusan magyarázzák.

Bár a legutolsó hónapban háromszor akartak megházasítani újságíró kollégáim pennái és én nem tiltakoztam, most kötelességem a legkategorikusabb cáfolat. Nem szeretném, ha az én tisztelő barátságom s kész, tiszta udvariasságom méltatlanul hozna hamis helyzetbe egy nemes úriasszonyt. Tehát még egyszer: a cikknek aradi látogatásomhoz fűzött minden következtetése teljesen valótlan. Kérem, igen tisztelt szerkesztő úr, az egész szerkesztőséggel egyetemben fogadja levelem közléséért hálás köszönetemet, egyébként pedig változatlan igaz tiszteletemet.

Budapest, Városmajor-szanatórium, 1912. aug. 23. Ady Endre [Vö. Miért jár a nagy költő Aradon. (Ady Endre levele a szerkesztőséghez) Aradi Közlöny XXVII (1912.) 192. sz.]

A levél jelentősége az Ady irodalomban az, hogy sem Ady Lajos, sem Belia György, Ady leveleinek kiadója, nem ismerik. Ady Lajos különben az egész Ada-epizódon csak átsiklik, mert a szereplő hölgy akkor még élt. – A levél egyébként igen jellemző Ady Endre stílusára.

EGY HÍRES REGÉNY ARADI VONATKOZÁSAI

Tabéry Géza (1890-1958), a neves nagyváradi író, Szarvasbika c. regénye (1925) megjelenésekor nagy vitát váltott ki. A két Bolyairól szóló életrajzi alkotás először, három fejezetben, Kolozsvári bál címmel látott napvilágot. (Nagyszalonta 1923) az író - sajátos stílusában - a végzetes asszony alakjának megrajzolásával mutatja be a két zseni, Bolyai Farkas és János életútját. Bennünket különösen az aradi fejezet érdekel. A tudományos életrajzokban alig találunk valamit Bolyai János aradi időzéséről. Tabéry – elhihető keretben – ábrázolja az ifjú műszaki tiszt egyetlen aradi éjszakájának kísérteties történetét. A Szarvasbika megjelenése óta, különösen Dormándi László és Németh László alkotásai nyomán, lélektanilag jobban ismerjük a két nagy matematikus belső életét, tragikumát. Tabéry regénye

azonban – különös, utánozhatatlan stílusával – új oldalát próbálta megközelíteni az emberi lét titkos, rejtett értelmét, a mű és az alkotó megmagyarázhatatlan összefüggéseit.

Csak örülhetünk a regény új, bukaresti kiadásának és a hozzá írt, sokirányú tájékozódást mutató előszónak. Írója, Robotos Imre, alapos dokumentációval vázolja Tabéry teljes életútját. Izgalmas az előszóban az aradi – kisjenei vonatkozású írói társulás, a Helikon ellenhatásaként szervezkedő E.M.I.R. (Erdélyi Magyar Írói Rend) rövid története. A pontos jegyzetanyaggal kísért kiadás méltán illeszkedik bele a hazai irodalom értékeinek újradiadását célzó kiadói tervbe.

MUNKÁCSY MIHÁLY NYOMÁBAN

Munkácsy Mihály, a világhírű festőművész évekig élt Aradon. Halála évében, (1900) még számos kortársa tartózkodott városunkban. Ezek jól emlékeztek a fiatal asztalos legényre és kezdő festőre. Tőlük tudjuk, hogy az egyik asztalosműhely, ahol dolgozott a régi *Liget* (a mai Dobrogeanu Gherea u.), a másik, pedig a mai telefonközpont mellett *egy tágas patkóalakú* épületben volt. Az ifjú Munkácsy sokáig lakott a mai Unirii utcában. És sokat tartózkodott a régi *Templom utca*-i diákszálláson, ahol barátai laktak. Rajzolni Nagy Sándor magániskolájában tanult. A rajziskola a mai *Pedagógiai Líceum* épülete helyén állott. 1902 óta emléktábla örökíti meg az épületen a nagy művész aradi éveit. Ifjúkorában inkább költőnek és színésznek készült. Fennmaradt egy népies dala. Színészi pályájáról azt jegyezték fel, hogy nem vették fel a társulatba, mert *nem volt frakk*-ja.

Az utca (most Postăvarului) egyéb nevezetességei: a posta melletti egyemeletes épület, ahol Gárdonyi Géza dolgozott, mint aradi hírlapíró. A postával szemben, a régi Király-féle házban volt évtizedekig a *városi zenede*.

A mai mezőgazdasági líceum (azelőtt: városi fiúpolgári) helyén állott Arad híres középiskolája, a minorita főgimnázium. Ennek volt egyik neves tanítványa Ioan Slavici. (A régi iskola latin nevű emléktáblája 1801-ből a mai épület úgynevezett nagykapuja alatt látható.)

Az utca jelentős irodalmi emléke még a Genius című avantgardista folyóirat szerkesztősége. (21. sz. ház.) A mai bábszínház helyén volt hajdanában a Két pisztolyhoz címzett vendégfogadó.

S ha már itt vagyunk, forduljunk be az Ilarion Chendi utcába. (A hajdani neve Ötpacsirta utca). A 2. sz. házban tartották a XVIII. században, az első, minden bizonnyal latin nyelvű színpadi előadást.

A mai 6. sz. ház egyik nevezetessége, hogy 1849-ben itt állították fel a nyomdát és a hivatalos *Közlöny* egyik aradi számát itt nyomtatták. S itt kezdte meg működését a nagy múltú, 1881-ben alapított Kölcsey egyesület is. A Kultúrpalota mai hatalmas könyvtárának kezdeti mag-ja, itt, az egyik földszinti szobácskában keletkezett. (Az egyesület nyilvános olvasótermet tartott fenn.)

S ebben az utcában lakott, aradi diák korában, Paál László, későbbi híres festőművész.

Egyébként, a már említett 6. sz. házban égett városunkban az első *közvilágításra szánt gázlámpa* is.

S itt készültek 1919-ben, a bélyeggyűjtők kedvelte, francia felülnyomósos bélyegek.

HALÁLÚZÓ

- Kortársak Salamon Ernőről -

A szerényen ízléses kötetet bizvást Salamon Ernő *Emlékkönyv*-nek is nevezhetnők. Kortársai, barátai, személyes ismerősei vallanak a negyedszázada halott költőről. Az izgalmas bevezetőt a kötet szerkesztő-gondozója, Dános Miklós írta. Az emlékezők között tallózva Brassai Viktor, Gaál Gábor, Molter Károly, Kacsó

Sándor, Kakassy Endre, Kovács György, Ruffy Péter, Méliusz József, Csehi Gyula, Geo Bogza, Illyés Gyula, Balogh Edgár nevét emeljük ki. De a többiek is egy-egy emlékekkel életrajzi adalékkal járulnak hozzá a mártír-költő életútjának feltárásához.

A Radnóti Miklós életrsorsára emlékeztető Salamon-életrajz kerekedik ki majd ezekből a megrendítő vagy emberien mély írásokból, ha a szerkesztő tovább folytatja kutatásait.

A kötet képanyaga is eddig ismeretlen dokumentumokat tár fel a harcos költő *gyönyörű* sorsáról, küzdelmes életéről.

A bennünket közelebbről érdeklő két írás a költő aradi tartózkodásával foglalkozik. Horváth Imre, hazai irodalmunk kiváló lírikusa *Feledékeny emlékezés* címmel rögzíti emlékeit Salamon Ernőről.

„1937-ben egy tavaszi napon megtudtam, hogy Salamon Ernő Aradra érkezett. – Költő érkezése sehol a földtekén nem jelent különösebb szenzációt. Annak idején még Kosztolányi Dezsőt is mindössze hárman köszöntöttük az aradi állomáson- mondja Horváth Imre. Majd részletesen elbeszéli találkozásukat. Erről ezt mondja: Akkoriban azt hittem, hogy a költőnek véznának, rongyosnak és legalább is részegesnek kell lennie. Salamon Ernő nem volt rongyos, az arca piroslott, s úgy tűnt, mintha izmait is duzzasztaná a verseit robbanásig feszítő erő. Majd dedikálja Salamon Ernőnek a Hangtalan beszéd c. Aradon megjelent kötetét, és részletesen elmondja, hogy szervezte a költő a Korunk aradi előadását. Az Iparos Otthon (a mai bábszínház) termében megtartott előadáson, Salamon Ernőn kívül Nagy István, Csehi Gyula és Méliusz József olvasott fel.

Ugyancsak a költő aradi tartózkodásával foglalkozik Molnár Tibor volt aradi hírlapíró *Egy jegygyűrű története* c. emlékezése. Megtudjuk, hogy a költő egy hónapig lakott városunkban és a Korunk olvasótáborát szervezte, valamint a kitűnően sikerült március 25-i – már említett – előadást. Salamon Ernő, Arghezi, Cotruș és Coșbuc verseiből olvasott, majd a saját verseit szavalta.

A két aradi vonatkozású Salamon Ernő-írás értékes adaléka városunk irodalomtörténeti múltjának.

KOVÁTS JÓZSEF ÉLETRAJZÁHOZ

A hazai irodalom egyik fiatalon elhunyt reménysége volt Kováts József. Novelláit, kisregényeit – mai irodalomtörténet-írásunk jelentős alkotásoknak tekinti. Életét, életművét most monografikusan tárgyalja, Kicsi Antal marosvásárhelyi tanár. A nagy tudományos akribiával megírt munkából bennünket leginkább az író aradi vonatkozásai érdekelnek. Kováts József 1929 végén, Aradon és Kisjenőben jár, hogy készülő doktori értekezéséhez, *Török Gyula életé*-hez, adatokat gyűjtsön. 1930-ban jelenik meg munkája, és ugyanekkor nyeri el a doktori címet is. 1931 áprilisában az Aradi Közlöny riportere. A fizetése elég gyenge. Sok a levonás is. Az akkor kötelező szenzációhoz sem sok érzéke volt. Az egyszerű emberek, a szegények, érdeklik. Kicsi Antal idézi Két híd című riportját. Ebben arról ír, hogy tulajdonképpen két hídnak kellene Pécskán felépülnie. Az egyikhez pénz, a másikhoz szeretet, jóakarat, okosság kellene. Említi ezen kívül, Szántó Györgyről szóló riportját is. Néhány cikkében a gazdasági válsággal, az általános pénztelenséggel foglalkozik. A lapnál alig egy hónapig marad. Fizetését nem kapja meg és az elmaradt pénzért, hiába perli a közismerten fukar laptulajdonost, Stauber Józsefet...

A KÖLCSEY EGYESÜLET ÉVSZÁZADA

Az a régi terve Arad értelmiségének, hogy közművelődési egyesületet hozzon létre, 1868 után vált közismertté. A korabeli sajtóban, a kérdésről élénk vitát folytattak a helyi írók, tollforgatók, közéleti emberek.

Hosszas vita folyt arról, hogy kiről nevezzék el. Egyesek a neves helyi íróról, Vörösmarty barátjáról, Fábíán Gáborról akarták elnevezni. Végül Kölcseyről, a kor demokratikus eszméinek előfutáráról kapta nevét.

A szabályos megalakulás 1881-ben történt. A kezdeményező lépéseket Lukácsy Miklós ügyvéd, amatőr író tette. Az első titkára, Márki Sándor dr. volt az egyesületnek.

Egyik első célkitűzés: a nyilvános könyvtár létrehozása. Rövid idő alatt, vétel és ajándék útján, több ezer kötetes könyvtár áll az olvasók rendelkezésére.

Színvonalas- általános műveltséget terjesztő- előadássorozatot indítanak. Az előadók a főgimnázium és főreál, valamint a felsőkereskedelmi iskola tanárai. Különösen a természettudományos előadások színvonalasak. A város érdeklődő, közönsége itt ismerkedik meg a villamosság korszakalkotó csodáival és a kitűnő természetbúvár, Antolik Károly előadásain, a darwinizmussal.

Az Egyesület székhelye évtizedekig a színház épületében van. S kezdettől fogva egyik érdekes szokása az Egyesületnek, hogy a neves írókat kéri fel előadásra. (Egy szellemes korabeli cikkben írják: nehogy dilettánsokat kiáltsanak ki halhatatlanokká...)

Így az előadók között találkozunk Jókai, Mikszáth, Tolnai Lajos és mások nevével. A helyi írók közül Iványi Ödön, Reviczky Gyula, Murai Károly és mások olvasnak prózát vagy verset. Sokszor felvetődött az *irodalmi szakosztály* kérdése is. A helyi írók hol kiváltak, hol visszatértek az Egyesületbe. Volt idő, hogy a *tanárok* egyesületének nevezték...

Az Egyesület – sok egyéb mellett – sugalmazta a helyi írók emlékházainak megjelölését. Így Fábíán Gáborét és Csíky Gergelyét (Pankotán).

Természetesen, a több évtizedes munka során, voltak visszaélések, stagnálások is. 1903-tól felvetődött a Kultúrpalota fölépítésének kérdése. A monumentális palota, hosszas viták után, 1913-ban nyílt meg. Könyvtára korszerű olvasóteremmel a múzeum a maga kincseivel, a képtár és a hatalmas előadóterem – az elkövetkező években, városunk kulturális életének központja. Itt lép dobogóra Enescu és Bartók és a világ művészeinek sok száz kiválósága.

A 20 - as években újjászületett az Egyesület. Több évtizedig, a főtktár, Szöllösi István tanár. S olyan munkatársai vannak, mint Fischer Aladár, gimnáziumi igazgató. A kor egyik legjobb előadója.

Az Egyesület irodalmi előadásain fölvonulnak a hazai írók Berde Máriától Tabéryig, Tamásitól Szántó Györgyig. A *helyiek* közül Horváth Imre verseit szavalják és Szántó, Raffay Ádám, valamint Károly Sándor – az egykori előadók.

Az Egyesület különböző *alkotói* helyesírási versenyeket rendez a tanulóknak. És pályázatokat hirdet a *helyi* írók életművéről. (Így – engedtessek meg ennyi szubjektivitás – én is egyik pályázatra írtam első *pályaképemet* Dálnoki Nagy Lajos költőről...)

A zenés, szavalatos előadások mellett nagy népszerűségnek örvendett az *Anyák iskolája* című lélektani – nevelési előadássorozat. És az irodalmi délutánok.

Volt időszak – elég hosszas -, hogy a Kultúrpalota könyvtárát az Egyesület látta el új könyvekkel. Az érdeklődés fölkeltesére tartottak *irodalmi törvényszéket*, és Nagyvárad valamint Temesvár íróit gyakorta meghívták. Megemlékezések (Petőfi, Arany, Jókai) és emlékünnepek (Goethe, Ady) színezték a valóban színvonalas kultúrmunkát.

Külön fejezet az Egyesület történetének, amit a helybeli régészetért vagy a történelmi emléktárgyak megmentéséért tett.

Évekig titkára volt az Egyesületnek Dömötör László tanár, aki az első ásatásokat végezte a városban és a megyében. És többször ásatott a nagynevű Roska Márton régész.

Az előadók között, olykor, világhírű neveket találunk, így Ötvös Károlyét és Oberthét.

Az Egyesület könyvkiadói vállalkozása az ún. fecskés könyvek. Gárdonyi, Móricz, Tömörkény, Szemlér – jelennek meg.

A címben írt *évszázad*, csak az alapításra vonatkozik, mert 1948-ban, a többi Egyesülettel, a Kölcsey is megszűnt. Története, eredményei azonban: értékes, haladó hagyományai nemzetiségi múltunknak és a román-magyar kulturális testvériségnek.

JAVÍTJÁK A VASLAKATOT

A Tribunal Dobra és a Soarelui utca sarkán érdekes, régi épület található: a vaslakat-ház. Most már jó ideje állványok emelkednek körülötte. Restaurálják a házat. A Soarelui utca felől már el is készült a gondos ízléses munka. A házkezelőségek szakemberei – bizonyára régi képek segítségével – igyekeznek visszaadni az épület jellegzetesen empire stílusú külsejét. A tatározás ráfér a házra, hisz legutóbb 1931-ben javították. A restaurálás bizonyára kiterjed a ház nevezetességére, a vaslakatra is.

Városunknak ez a különös érdekessége a céhvilág emléke. A feudalizmus korában a céhekbe tömörült mesterek, a felszabadítás előtt, vándorútra küldték segédeiket. Ez a vándorút, vagy valc, néha évekig tartott. A vándorlegények vagy az avatáskor, amikor tehát maguk is segédek, illetve mesterek lettek, emlékszeget vertek a tuskóba. De emlékszeggel jelölték egy-egy városban az ott időzésüket is. Volt olyan tuskó, amibe rézgarast vertek. Másutt az volt a szokás, hogy a legény a névbetűit véste lóhere, vagy szívalaku fémlapocskára és azt verte a tuskóba az avatáskor aztán – egyes helyeken vagy a

városkapunál, vagy a városon kívül lévő tuskónál – összetörték a sörös kupákat.

A vándorútvonalakon, mindenfelé voltak vastuskók – más néven ágastörzsek vagy pántosvasak. Így tudjuk, hogy Aradon, a XIX. Század elején a Karl Liebknecht u. 2 – 4 sz. épület helyén létezett ház volt a tuskó.

A mostani tuskó kb. 1827 óta van a mai helyén. Temesvárott készült és feltételezhetően, valamelyik lakatoslegény vizsgamunkája, vagyis *remeke*. Miért került éppen oda, ahol most van? – kérdezhetné valaki. A múlt század elején, amikor a város központja a mai Drăgășani városrész volt, a ház inkább a városvéghez számított. De talán nem is ezért állították oda. A ház építője, régi lakatos családból származott és ősei iránti tiszteletből helyeztette el a tuskót. Feltételezhető az is, hogy hajdanában a házban legényszállás, un. herberg működött.

Hazánkban sokfelé volt hasonló vastuskó. Így tudunk a már nem létező váradiról és a még épségben meglévő Temesváriról. De volt Brassóban, Nagyszebenben és máshol is. Az aradi tuskót is többen tanulmányozták a művelődéstörténészek közül. Így Tóth Béla a kérdésnek külön tanulmányt szánt és ott az aradival is foglalkozik. Borsody-Bevilaqua Béla, a neves régiségbúvár, 1912-ben tanulmányozta az aradi ágastörzset.

Az utóbbi években – a temesvárral kapcsolatban – elterjedt az a téves nézet, hogy talán reklámcélul szolgált volna. Ez teljesen tudománytalan nézet. Aki csak valamelyest is ismeri a régi városi életet, az nem is veszi komolyan ezt az állítást.

A vaslakattal kapcsolatosan elterjedt az a mende-monda, hogy aki kinyitja a lakatot, azé lesz a ház. Ez a kedves történet onnan eredt, hogy a régi háztulajdonos, a környékbeli gyermekekkel tréfált és ezt a feltételt szabta. Mindenesetre, feszegetés nyoma látszik a lakaton. Egyébként mindenki meggyőződhet, hogy a lakatnak nincs és nem is volt szerkezete.

Egyéb nevezetessége a háznak – az irodalomtörténetiken kívül –, hogy az önkényuralom korszakában, 1849 után, itt működött a császári titkosrendőrség. Az ötvenes években ide

hurcolták például városunk nagyhírű történetíróját, Lakatos Ottót is.

MULATSÁGOS FURCSASÁGOK

Amit most elmondok jó hetven évvel ezelőtt esett meg a mi kis városunkban. Akkortájt hódított először a *nadrág-szoknya*. Első viselője – a krónikás nem jegyezte föl a nevét – a korzón mutogatta az új divatú ruhadarabot. De nem sokáig. A kövező munkások pfujozták és megkergették a modernség első *fecskéjét*... A merész öltözkész viselője, hazamenekült. És ugyanakkor nem volt illő, vagy ahogy még akkor mondták *ildomos*, ha magányos hölgy az autóbusz tetőülésére, azaz az imperiálra váltott jegyet. S az egyik hatvan év előtti lapban hírfejet olvastam arról, hogy egy igazi skót, szoknyában (igazából a *kílt* nevű nemzeti viseletben) végigment a korzón. Vajon ki emlékszik még arra, hogy egy-egy öregember, télen, a vastag kabátjára, még nagy, háraszkendőt is vett? Vagy a karmantyúk, az-az muffok végtelen változatai... És cylinderben esküvőre vonultak az ünneplő családtagok. Kolindert, másként keménykalapot, még néhány évtizede is láhattunk eleget. Vagy amikor a sétatálcá hozzátartozott a férfiöltözkészhez... Egy-egy nyegle – ma úgy mondanánk, hogy jampec – *malmozott* a batyuval az utcán. De a legérdekesebbek a játékok voltak. Pár évtizede a yoyo uralkodott. Fából készült. Két laposabb gombakalapot helyeztek egymással szembe, és azt zsinagregre fűzték. Az egyszerű csigaszerkezet le-felhúzódott a spárgán. Gyártották mindenféle színben, nagyságban, volt fényezett és pettyes. Felnőttek és gyerekek, strandon és mozi előtt, a korzón és a Marosparton – játszottak ezzel a figyelmet lekötő yoyo-val. Előtte a *DIABOLO* uralkodott. Két hegyével szembefordított kúp, rajta zsinagreg és két pálcikával kellett a kúpotat le-fel mozgatni. Ez azonban nem volt annyira népszerű, mint az előbbi tömegjáték. Úgy emlékszem, hogy versenyt is rendeztek!

Sapkát, sálát – yoyonak neveztek el. Mérsékelt tömeghisztéria volt a yoyozás. (Egyszer majd, egy kései emlékező az ingkivágásba szorított napszemüvegről vagy a görlécről elevenít fel bohókás dolgokat.)

HÍRES ARADI KÖNYVEK*

A könyvgyűjtők körében újabban sajátos irányzat kapott lábra: az aradi kiadású könyvek gyűjtése. S mindjárt tegyük hozzá: dicsérendő szenvedély. Tudniillik így nem egy ritka könyv, ha gyűjtőhöz kerül, megmenekül a pusztulástól. A legtöbb gyűjtő – természetesen – mindent összegyűjt, aminek megjelenési helye városunk. Esetleg kiegészíti az innen elszármazottak másutt megjelent műveivel. Így egy-egy *aradiana* gyűjtemény tarka egyveleget mutat. Van széplelkek megtakarított garasaiból kiadott versfüzet és párlapos avatási vagy emlékbeszéd, vaskos sportkönyv, esetleg szakácskönyv, illetve tréfagyűjtemény. Ki hinné, hogy jó száz évvel ezelőtt olyan szakműve jelent meg Babonák könyve címmel a népi hiedelmeknek, hogy még napjaink néprajzosai is jócskán merítenek belőle. (Faragó József néprajzkutatónk néhány éve újra ki akarta adni).

Természetesen, a legtöbben a helytörténeti művek iránt érdeklődnek. Nemcsak a várostörténeti monográfiák, hanem egy-egy részletmunka, teszem azt a helyi közoktatás története, vagy egy-egy egyesület története is jelentős darabja a magángyűjteménynek. A legritkább helyi vonatkozású mű Schröder Béla kulcsregénye, a Hazugságok városa. Ez a Krúdy megénekelte párbajhős újságíró aradi hadakozásai után adta ki kétkötetes regényét. A kor kapitalista társadalmát, bűneit, visszaéléseit, könnyét és kevés mosolyát írta meg. (Olyan példányt olvastam: a regény neve mellé valamelyik kortárs odaírta, hogy ki is valójában az illető...) Vagy ki tartja számon a Titánok bukása c. valóban érdekes regényt a Titanic bukásáról? Vagy a napjainkban keresett, a helyi munkásmozgalommal összeszövődő regényt, Szeret-földet? Hova szóródtak szét

Timon Zoltán mérnök-tanár a maguk groteszkségében is érdekes nevelő-füzetei? (Babits írt róla a Magántudósokban!).

Néha a később országos hírre jutott költő vagy író első kötetei láttak napvilágot aradi nyomdában. Így Hováth Imre Örvény felett és Hangtalan beszéd c. kötetei féltett kincsei egy-egy gyűjteménynek. De Szántó György verseskötete vagy első regénye, s Sebastianus újra elvégeztetett vagy Károly Sándor első regényei. De gyűjtenek tudományos tárgyú, helyi megjelenésű könyveket is. Ki hinné. Hogy hány népszerűsítő orvosi füzet jelent meg? Se szeri, se száma a helyi megjelenésű tankönyveknek és értékes önéletrajzi vonatkozásúaknak. A legkülönbébb nyelvkönyvektől a legpraktikusabb köböző könyvig mindenből bő választék kínálkozik. A Municipiumi Könyvtár már évtizedek óta gyűjti az aradi nyomtatványokat. A könyvtár külön, szakonként katalogizálja az itt megjelent vagy bármilyen aradi szempontból jelentős nyomtatványokat. Ezt a gyűjteményt mindenkor számos aradi kutató használta.

Sajnos azonban, hogy nem egy ritka aradi könyvből csak egy-egy példányt őriztek meg és ez eltűnve, most hiányos a gyűjtemény. S hogy még furcsább gyűjtőszenvédélyről is tudjunk, van, aki a helyi megjelenésű ponyvatermékeket, kalandregényeket is gyűjti.

Akad, természetesen, kedvelője az aradi sajtótermékeknek is. Régi sportlapokat, képes hetilapokat, de a napilapok egyes számait is sokan megőrzik. A múzeumnak van ilyen nagyobb, aradi helytörténeti cikkgyűjteménye. Egy-egy múltbeli esemény pontos leírásához föltétlenül szükséges a vonatkozó teljes irodalom ismerete. És milyen jó volna, ha egy-egy szemfüles kutató-gyűjtő olykor a nagykönyvtára is gondolna, ha fölös példányt talál egy-egy ritkább aradi könyvből, nyomtatványból.

REJTÉLYEK A TÖRTÉNELEMBŐL

NAPÓLEON TITKA

Talán minden esztendőnek megvan a maga Napóleon szenzációja. A korzikai – bár 1821 óta halott – nem hagyja nyugodni a történetírók tollát – és a *csodabogarakat* költők fantáziáját...

Életéről, tetteiről közel százezer könyvet írtak. De talán még mindig nem eleget ahhoz, hogy fel ne röppenjen időnként egy-egy újabb hír, feltevés elmélet erről a különös életű emberről... Tavaly két svájci vegyész, a császárnak egyik, múzeumban őrzött hajtincsét vegyelemezve, kiderítette, hogy nem természetes halállal halt meg, hanem *arzénnal pusztították el*.

Az idei év *Napóleon szenzációja* nem kisebb dolog, mint az, hogy: a császár soha nem volt Szent Ilona szigetén. A megdöbbenően érdekes hírt egy osztrák folyóirat röpítette világgá. A közvélemény – Paul Gazobon francia történész legújabb kutatásaira hivatkozva – elmondja, hogy valószínűleg valamelyik hasonmása került Szent Ilona szigetére.

És a derék *tudós* így bizonyítja korszakalkotó felfedezését: a mindenható Fouché, napóleon hírhedt rendőrminisztere, Ledru nevű titkos ügynökét azzal a feladattal bízta meg, hogy *alteregót* (hasonmást) keressen Napóleonnak. Az ügynök, hosszas és szorgalmas kutatás után talált is. A tökéletes hasonmás Francois Eugene Roland gránátos volt. A Verdun mellől származott katona megszólalásig hasonlított a kis káplárra...

További sorsa azonban ismeretlen maradt Ledru ügynök előtt. De csak 1816-ig. Ekkor a *Napóleon hasonmás* – ismét hallatott magáról, mert egyszerűen eltűnt... XVIII. Lajos rendőrsége nagy izgalmak közepette kereste, de hiába... Ledru – saját szakállára – nyomozott az ügyben és a szálak Szent Ilona szigetére vezettek...

Ledru – emlékirataiban, mert Gazobon innen merítette értesüléseit – hivatkozik egy angol hölgyre, aki Szent Ilona szigetén *nem ismerte fel a császárt*... A derék rendőrügynök még

azt is megkockáztatja, hogy a Szent Ilona szigetén felboncolt Napóleon tetemén súlyos sebesülések nyomát találták, holott – Ledru szerint – császár csak egyszer sebesült meg – a lábán.

A derék Ledru még tovább nyomozott és kutatásai során még Veronába is eljutott. Itt bizonyos Petrucci elmondta neki, hogy néhány napig vendégül látott valakit, aki megszólalásig hasonlított a császárra. Az ismeretlen mielőtt elhagyta Veronát, megkérte Petruccit, hogy, ha három hónap múlva nem térne vissza, adjon postára egy Franciaország királyának címzett levelet...

S mivel nem tért vissza, Petrucci elküldte a levelet. Rövid idő múlva egy párizsi úr kereste Petruccit és nagyobb összeget adott azzal, hogy felejtse el – az ismeretlent...

Gazobon *történész* ezt a históriát összekapcsolja a Bécsben felfedezett egyéb adatokkal. Ezek szerint – egy sötét éjszakán – valaki be akart hatolni a schönbrunni parkba. Az őrség rálőtt és halálosan megsebesítette. A haldokló ezeket mondotta: A reichstadti herceg – király-fiú...

Az agyonlőtt ismeretlen holttestet a francia követség, sürgősen elszállította – és az osztrák hatóságok is igyekeztek fátyolt borítani a történetekre...

Eddig tar Ledru nyomán Gazobon *felfedezése*.

Tekintettel arra, hogy a Napóleon irodalom ennél különbségek is produkált már, nincs mit csodálkozzunk. Akadt már olyan *tudós*, aki azt próbálta bizonyítani, hogy a császár soha nem élt...

Az se mindennapi bolondgomba, hogy Napóleon a *vasárlarcos* fia volt.

Gazobon *szenzációs* felfedezése rövidesen lomtárba kerül, hogy helyet adjon majd valamilyen újabb *leleplezésnek*. S előbb-utóbb az effélékből könyvtáryi gyűl majd össze. A *Napóleon titok* pedig tovább él, és noha a történelemtudomány már minden ízében feltárta a korzikai életét, ezután is akadnak Gazobonok. *Szenzációik* talán jók lesznek arra, hogy fellendítsék Szent Ilona szigetének megcsappant idegenforgalmát. (Néhány éve adott

hírt a világsajtó arról, hogy a sziget körülbelül 5000 lakója kérte az angol kormányt, hogy telepítsék át őket Ausztráliába, vagy Dél-Afrikába, mert a nagy halott emléke és sírja Geránium völgyben, már nem vonzza a jó pénzű turistákat...)

NAPÓLEON FELESÉGE ARADON

A jámbor olvasó első látásra talán úgy hiszi, hogy valami elírás vagy tévedés a fenti cím, pedig szintiszta valóság.

1807. május 14-én, noha erősen zivataros időjárás volt, a főtéren a város polgársága teljes díszben fogadta az uralkodót, Ferencet, akit útjára elkísért leánya, Mária Lujza is. Városunk egyik krónikása szerint megtekintette a vár bástyáit és a kórházat. Az udvari ebédre megyei és városi tisztviselőket is meghívtak.

Étkezés után a lovas díszkísérettel meglátogatta a gimnáziumot (ez a mai Sebeşului utcában levő mezőgazdasági iskola helyén volt), a megyeházát és – ez akkoriban megszokott dolog volt – fáklyavilágnál a megyei börtönt, ahol ősi szokás szerint, a megfelelő tájékozódás után egy halálraítéltnak megkegyelmezett. Végül megtekintette a harmincad hivatalt és a sóhivatalt is. Mindezt a kor egyik hírlapjában, a Hazai Tudósításokban (1807, 362-3) olvashatjuk. Azt is följegyezték, hogy noha esett az eső, a felséges látogatók még aznap tovább utaztak.

A világtörténelem egyik későbbi főszereplője, a Sasfiók anyja, Napóleon hitvese, ekkor még egész biztosan nem gondolt arra, hogy sora hogyan alakul majd. Dundi, szőke, kékszemű kislány volt, akit a dinasztikus érdek, mint a diplomaták mondták fölálldozott a Minotaurusznak, vagyis a korzikai hódítónak. Pár év múlva a Bécsset elfoglaló Napóleon, meglátva a kis hercegnő képét, állítólag csúnyácskának találta ahhoz, hogy a békekötés után feleségül vegye és néhány boldog évet éljen vele.

A császár hitveséről számtalan tudós és regényes életrajzott írtak, de ezt a kis aradi epizódot sehol sem örökítették meg.

NAPÓLEON TRÉFÁJA

Alig múlik el hét, hogy a korzikairól valamilyen újabb érdekességet ne közölnének a lapok. A császár legújabb tréfája – valójában nem új, de annál jellemzőbb.

A Francia Nemzeti könyvtár levéltárának egyik tudós kutatója, Monsier de Sept-Chenes Do (Ez a Do is a nevéhez tartozik!) – régi irományokat rendezett. Napóleon koronázásának egyik iratkötetében, a tudós kutató megtalálta a szertartás ülésrendjét. Éppen el akarta tenni, amikor szeme ezen a néven akadt meg: Monsieur Ragnidot. A tudós levéltáros – maga is járatos a napóleoni korszak történelmében – hirtelenében végiggondolta az udvari főméltóságokat, hadvezéreket, de nem emlékezett erre a névre.

Ki lehet Ragnidot? – furdalta a kíváncsiság Sept-Chenest. És még hozzá a család, a marsallok, az udvari előkelőségei között ült a Notre Dameban.

Nosza nekiesett tudósunk a korabeli névjegyzékeknek, de a rejtélyes Ragnidot nevét sehol sem lelte. Két hónapig bogarásztta kor aktáit, míg rájött, hogy Pierre Ragnidot párizsi ügyvéd volt.

De mit keresett a jelentéktelen párizsi fiskális a koronázáson, méghozzá az előkelőségek között? Tovább böngészte a kor írásos emlékeit, míg egy szép napon, egy kiadatlan levélkötegből megtudta Ragnidot titkát.

Az ügyvéd Napóleon feleségének, Josefinnek volt a jogtanácsosa. Mielőtt férjhez ment volna a korzikaihoz, kikérte ügyvédje tanácsát.

Az óvatos prókátor nem ajánlotta a házasságot ezzel a jövőtlen, ismeretlen tiszttel...

Josefin azonban nem hallgatott a derék Ragnidotra – és Bonapartené lett.

A koronázási ünnepség előtti napokban – nagy társaságban – ahol Napóleon is jelen volt – Josefin elmondotta öreg ügyvédje aggályait, férje jövőjét illetően...

Napóleon azonnal parancsot adott, hogy kerítsék elő az ügyvédet. A szárnysegédek tűvé tették Párizst, de csak annyit tudtak meg, hogy Ragnidot már évek óta nem él a fővárosban.

„Akkor keritse elő Fouché, a föld alól is! – hangzott az újabb parancs. A félelmetes Fouché fogdmegjei néhány nap alatt előállították a remegő ügyvédet.

És a koronázáson ott ül- megfelelő udvarképes díszruhában – az első sorban, hogy a maga szemével lássa, milyen parti is, az a kis tiszt...

NAPÓLEON SÍRJA – ANGLIÁBAN?

A korzikai ismét hallat magáról, noha 147 évvel ezelőtt a távoli Szent Ilona szigetén elhunyt. Éppen a halála körülményeit veti fel a magát George Retif de la Bretonne-nak nevező *kutató*. (A név mindenestre álnév csengésű...)

A kutató – az obskúrus *Echó de Paris* hasábjain – nem kisebb dolgot, állít, mint azt, hogy a császárt nem Szent Ilona szigetén temették el, illetve másvalakit helyeztek örök nyugalomra Napóleon helyett a párizsi Invalidusok dómjába.

A most néhány éve világszenzációt kavart mérgezés és a schönbrunni parkban *agyonlőtt* Napóleon után, Retif mester *felfedezése*, mintha nem is volna annyira világrengető... Tudniillik a több tízezer napóleonról szóló könyv között akad ennél furább csodabogár is. Így, 1867-ben, Pérés levéltáros kiderítette, hogy a császár soha nem élt, illetve *allegorikus alak* és a Napmítosz megtestesülése...

De Bretonne –mert előre elmondhatjuk, képtelenség amit állít – *tudományos* mázzal álcázza sületlenségeit.

Azzal kezdi, hogy az angolok (1840-ben) nem akarták megengedni, hogy a koporsót felnyissák. Aztán csak úgy engedték meg, hogyha éjjel történik a kihantolás. (Kár, hogy Bretonne nem olvas francia könyveket, mert Alberie Cahuet *Visszatérés Szent Ilonáról* című művéből megtudhatjuk – hitelesen -, hogyan folyt le az exhumálás...

Bretonne ezután egybeveti a temetési és kihantolási jegyzőkönyvet – és ebből fölöttébb tudományos dolgokat ókumlál ki. Így az exhumáláskor a tetem szája nyílvá volt és három vakítóan fehér foga látszott. Szerinte a temetéskor az ajkak zártak voltak, a fogak romlottak és egyáltalán nem *vakítóan* fehérek... Az exhumálnak szakálla volt, holott Bretonne szerint – a temetés előtt kétszer is megborotválták...

A temetési jegyzőkönyv szerint a császár két lába egyenesen helyezkedett el a koporsóban és nem ért annak aljáig. Az exhumálási jegyzőkönyv szerint lába kissé be volt hajlítva és a csizmája talpa leért a koporsó alsó részéig.

De a *szemfüles* Bretonne a koporsókérdést is megbolygatja. Szerinte a császárt eggyel kevesebb koporsóba hantolták el, mint amennyiről a hagyomány tudott...

Valóban *szorgos* munkát végzett a *tudós* Bretonne, csak éppen azt nem vette figyelembe, hogy 1840-ben még sok ezren éltek olyanok, akik ismerték a császárt és a kihantoláskor, mint tanuk, éppen azok voltak jelen, akik száműzetésében társai voltak, így Bertrand főmarsall, Las Casas gróf fia stb.

Szegény Bretonne nem áll meg ennyinél, hanem kijelenti, hogy Napóleon igazi holtteste a Westminster apátságban pihen 1828 óta, az Undercroft feliratú kriptában.

És a Szent Ilona-i sírban, pedig Franceschi Cipriani (a császár egyik alkalmazottja) holttestét helyezték el.

Mindezt azért, mert az angolok a *bonapartizmus*-tól féltek...

Sőt, Bretonne a halotti maszkot is elemzi. Szerinte a *köztudott* Napóleon-maszk tulajdonképpen Cipriani maszkja, mert a franciák (ti a császár kísérete) – nem engedték volna meg, hogy arcmását megörökítsék. Az angolok tehát Cipriani maszkját *terjesztették*, mint igazit...

És mindezt a jó Bretonne, teljes komolysággal állítja, 1968-ban, amikor csak egy év választ el Napóleon születésének 200. évfordulójától, és amikor felfedezését kamatoztatni szeretné. Vagy talán a kis, jelentéktelen lapocska példányszámát szeretné megnövelni?

Ki tudja? Hisz Napóleon különös élete olyan, hogy még holta után is minden esztendőben felkavar egy-egy *szenzációt*.

A VASÁLARCOS

A párizsi Bastille rejtélyes foglyáról vaskos köteteket írtak, de szereztek róla érzelmes dalt és kasszasikert biztosító melodramát is.

Ki volt a XIV. Lajos uralkodása idején élt titokzatos fogoly, akinek az arcát vasálarc borította és soha senki nem tudhatta meg kilétét?

Elsőnek talán – egyik névtelenül megjelent művében – Voltaire írt róla. (1745). Szerinte a *napkirály* természetes fia volt, aki valamilyen súlyos botrányért bűnhődött. De azt is híresztelték, hogy IV. Henrik, vagy Cromwell természetes fia. De egész sereg *vasálarcos*- jelöltet tart számon a történelem. A *legenda* időközben oda módosult, hogy az álarc valójában fekete bársony volt...

Okiratokkal bizonyíthatóan, a rejtélyes foglyot 1698 szeptemberében szállították a félelmetes Bastille-ba. A börtön parancsnoka, De Junca hiteles bejegyzése a foglyok kimutatásában úgy szól hogy, az új rab nevét egyelőre nem jegyzi be.

A *vasálarcos*-t, mert az örök előtt mindig álarcban mutatkozott, különös kiváltságok illették meg. A börtön kormányzójával étkezett. Sőt az a cellája melletti helységben aludt.

A következő – biztos – adat, hogy 1703 novemberében halt meg.

A legérdekesebb *vasálarcos* jelölt nem más, mint Napóleon dédapja. Maga a császár, Szent Ilona-i emlékirataiban, megcáfolta ezt a tudálékos képtelenséget.

Az irodalom felkapta a nagyszerű *vasálarcos* témát és Alfred de Vigny elbeszélő költeményt, Hugó Viktor drámát, Dumas pedig igen népszerű regényt írt róla. Így került – A Három

testőr írójának ötletéből – a köztudatba, hogy a fogoly XIV. Lajos ikertestvére lett volna.

Száz éve, hogy M. Topin először tette közzé a kérdés forrásanyagát.

Madam Campan írja emlékirataiban, hogy XIV. Lajos hitvese Maria Antoinette is nagyon érdeklődött a rejtély iránt. A király azt felelte volna – miután tanulmányozta az akkor még meglevő aktákat, hogy: *jelentéktelen ember*.

A mai legelfogadhatóbb álláspont a korszak híres kutatójának, Frantz Funck-Brentanonak az álláspontja. A neve ellenére francia történettudós (a Bastille történetének legjobb ismerője) szerint a vasárlarcos nem volt más, mint Ercole Mattioli olasz diplomata. A furfangos diplomata, XIV. Lajost szedte rá és ezért tartották fogva – a nemzetközi jog ellenére.

Napjainkban újabb elméletek születtek a vasárlarcosról. Ezek egyike, hogy a napkirály egyik volt miniszterének, Fonquetnek a szolgálja, Eustache Dauger lett volna. Más kutatók szerint Dauger csak *álnév* és mögötte *egy nagyon fontos személy rejtőzik*.

A legfrissebb *vasárlarcos*, a neves történetíró, M. Pagnól szerint, újra XIV. Lajos ikertestvére – és a fogolyra vonatkozó levelezésében, őt jelölték volna Dauger fedőnévvel.

A történettudomány szempontjából – valójában – lényegtelen, hogy ki is volt igazából a rejtélyes fogoly. A tudományt – és az érdeklődőket azonban, mint *izgalmas titok* foglalkoztatja és éppen, ezért még számolhatunk néhány *új* vasárlarcos jelölttel.

A TEMPLE TITKA

A modern európai történettudomány egyik nagy rejtélye, a Temple titka, azaz mi történt XVI. Lajos fiával, szülei halála után.

1793. július 3-án, a királyfit vagy, ahogy a hivatalos iratok nevezik: Charles-Luis Capetet, Simon varga, a lelkes jakobinus gondjaira bízta. Később Simont a községtanács tagjává választották és a gyermek egyedül maradt a Templeben.

Robespierrek bukása után újra foglalkozott a konvent az ifjú Capet sorsával. Egyesek amellett voltak, hogy ki kell utasítani, mások szerint, mint *becses zálogot* kell őrizni.

1795. június 9-én, hivatalosan bejelentették, hogy *Capet fia* tegnap meghalt.

És ekkor indult meg a napjainkig húzódó rejtvényszövevény. A kutatók szerint a gyermeket kicserélték egy süketnéma, beteg gyermekkel. Az igazít pedig megszöktették. A józan forráskritika mindenestre a halálesetről fölvett jegyzőkönyvben temérdek hibát, pontatlanságot fedezett fel.

Maga a konvent közvetlenül a haláleset után hírlapi cáfolatot tett közzé. Hogy a kérdés a kortársakat is foglalkoztatta, annak egyik bizonyítéka: Napóleon felásatta a Saint - Marquerite temetőt és a gyermek állítólagos koporsója üres volt.

A kérdés akkor vált történettudományi problémává, amikor egyre-másra jelentkeztek az ál-Lajosok. Eddig harmincegyről tudnak. Még *indián törzsfőnök* is akadt köztük.

Az első - természetesen csaló - Hervagault nevű kalandor volt. Négy évet ült, majd Napóleon tébolydába záratta.

A következő félbolond Mathurin Bruneau volt, aki magát *Navarrai Károly*-nak nevezte. Szintén éveket töltött börtönben. Richmond báró is évekig ült fogságban, mint *Normandia hercege*.

A legfurfangosabb azonban mind közül Naundorf, a spandaui órásmester volt. Életét - önéletrajzában - azzal kezdi, hogy a Templeből, helyébe a néma gyermeket téve, megszöktették. Az egyik svájci testőr özvegye nevelte. Ennek második férjétől tanulta az órásságot. Majd harcolt Napóleon ellen. Végül Németországban - rejtélyes körülmények között - fölveszi a Naundorf nevet. Megházasodik, és 1824-ben pénzhamisításért elítélik. 1833-tól Párizsban élt és kezdi követelni joga-it! Pert indít a Bourbon - család ellen. 1836-ban Londonba költözik, később pedig Delft-ben (Hollandiában) telepedik le. Innen írta leveleit az európai uralkodóházaknak és hagyományozta a ma is ott élő családjára a perek légióit.

A perek állása eddig a következő volt: 1840-ben felfüggesztették az eljárást, 1852-ben abbahagyták, 1872-ben meg sem kezdték a tárgyalást. 1911-ben újra pereltek az utódok, de a francia parlamentig jutott ügyet levették a napirendről. De ezzel még nincs vége az ügynek, mert 1954-ben újra pereltek.

A modern kutatás is beleszólt a kérdésbe. Az ismert francia történész, A. Castelo, 1947-ben megjelent könyvében közli, hogy a kisfiú és Naundorf haja – egy és ugyanazon személyé.

Az ellentábor azt hozza fel érvül Naundorf ellen, hogy németesen beszélt franciául. És, hogy a kisfiú életrajzi vonatkozásait a korabeli emlékiratokból tanulta.

A mai tudományos vélemény szerint maga a szöktetés nem látszik lehetetlennak. Akár úgy történt, hogy a néma gyermekkel kicserélték és utána, mikor az elhunyt, az igazit megszöktették, és valahol elrejtették. A kisfiú – súlyos tüdőbajos volt – később meghalt. de olyan vélemény is van, hogy félve a restaurációtól – később eltették láb alól. Egyes kutatók a kisfiú nagybátyjának, a későbbi XVIII. Lajosnak a szerepét sem látják tisztázottnak. Időközben a hajfürtöket is újra elemezték: két külön emberé voltak! (Castelo művének új kiadásában, már módosította a véleményét). Naundorfot halála után felboncolták, és az oltási hegek nem olyanok voltak, mint amilyeneknek a kisfiút tudták.

A vita ma sem ült el. Újabb és újabb érvekkel, és ellenérvekkel vitatják a kérdést. És holnapra talán új elmélet születik erről a titokzatos ügyről.

„EURÓPA GYERMEKE

1828. május végén, egy 16 év körüli, elvadult külsejű fiú jelentkezett a nürnbergi hatóságoknál. Beszélni is alig tudott a rejtélyes gyermek. A nevét azonban, nagy nehezen leírta: Kaspar Hauser.

A városi tanács Daumer ottani tanárhoz adta tartásra. Néhány hónap alatt meg tanult beszélni és akkor elmondta megdöbbentő történetét.

Mióta az eszét tudta, szűk cellában tartották fogva. Gyengén táplálták és börtönéből soha ki nem engedték. Nürnbergbe úgy került, hogy ismeretlen rabtartója egy szép napon kivitte az országútra, gyakoroltatta vele a járás-és megmutatta, hogy merre menjen.

A gyermek származásának kiderítésére indított nyomozás eredménytelen maradt.

A rejtély csak fokozódott, amikor egy napon a fiút vérbe fagyva találták. A homlokán mély seb. Elmondta, hogy egy fekete álarcos férfi sebesítette meg.

Jutalmat tűztek ki, hogy Kaspar Hauser titkát megoldják. Egy angol főnemes, Earl Stanhope fogott hozzá a nyomozáshoz.

Az első föltevés az volt, hogy a gyermek apja nem más, mint maga Napóleon. Ezt fölvaltotta az, hogy Hauser magyar származású. Mikor magyar szavakat mondtak előtte, úgy tűnt neki, hogy ezeket mintha hallotta volna már.

Stanhope tanította a fiút. Közben újabb hír kelt szárnyra származásáról. E szerint a bádeni uralkodócsalád egyik *kicserélt* sarja lett volna.

1833. decemberében, Kaspar Hausert, az egyik parkban, egy ismeretlen férfi törrel mellbe szúrta. Néhány nap múlva belehalt sebébe.

A rejtély ezzel még tovább bonyolódott. Voltak, akik ügyes szélhámosnak tartották, mások pedig a titok nyitját keresték.

Az ügyet még bonyolultabbá tette, hogy Stanhope is azt kezdte terjeszteni, hogy Hauser szélhámos volt, aki származásának titká-ból akart megélni. A kutatók egy része azt vallja, hogy a bádeni udvar megfizette ezért a lordot. Mások szerint a halálos merénylet is tulajdon képen *önmerénylet* volt, de a szélhámos fiú nem gondolt arra, hogy elvérezhet.

És Kaspar Hauser neve azóta minden esztendőben felbukkan. 1925-ben vaskos könyv jelent meg a vele foglalkozó művekről. 1828 óta minden évben legalább egy könyv vagy tanulmány tárgyalta a Hauser -kérdést.

A mai kutatók szerint, legvalószínűbb, hogy gyilkosság történt és valamelyik uralkodóház tette el láb alól a fiút.

Hauser Európa Gyermeke bevonult a szépirodalomba is. Írtak róla regényt (például Jakob Wassermann) és érzelmes színdarabot.

A *titok*-ra véglegesen ma sem derült fény. A halálos merénylet helyén emlékoszlop áll, rajta ez a latin felirat:

„*Hic occultus occulto occitus est („Itt ölték meg rejtélyesen a rejtélyest).*”

És Párizsban néhány hónappal ezelőtt, vaskos könyv látott napvilágot a *legújabb* megoldásról...

A NYAKLÁNC PER

A modern európai történelemnek kevés olyan fejezete van, mint a francia forradalmat megelőző botrány, a *nyaklánc-per*, amelyről annyi tanulmányt, pamfletet és regényes feldolgozást írtak.

A történet előzménye az, hogy Charles Boehmer és Paul Bassange, párizsi ékszerészek elkészítették az akkori világ legdrágább gyémánt nyakékét. Eredetileg XV. Lajos kegyencnőjének, a hírhedt Du Barry grófnénak szánták. De a király halála után az ifjú uralkodó, XVI. Lajos feleségének, Maria Antoinete-nek ajánlották fel. Az egyébként pazarló királyné nem vette meg a kortársak véleménye szerint *nem eléggé kecses* ékszert. Az igazi ok ugyan nem ez volt, hanem az, hogy a monarchia anyagi csőd előtt állt.

És most kapcsolódik a nyakék fantasztikus történetébe néhány olyan név, amelyektől Európa évekig visszhangzott. Ilyen elsősorban, De La Motte grófné, a nyakláncsal úzótt szélhámosság értelmi szerzője és kivitelezője. A királyi vérből származó kalandornő (apai ágon a Valois-ház egyik fattyától származott) elhitette Louis de Rohan bíborossal, hogy a királyné meg akarja venni a mesés összegbe kerülő ékszert. A grófné (T.i. ezt a címet ő maga adományozta magának) kiszimatolta,

hogy Rohan herceg, a bíboros, évek óta szeretne megjelenni az udvarnál, de a királyné nem szívleli. A kortársak véleménye szerint is gyermeketegen naiv bíboros elhitte azt, hogy De La Motte-né belső bizalmasa a királynőnek és rajta keresztül akarja megvétenni a bíborossal az ékszer.

Rohan – hitelbe – meg is vette az ékszer. Vakon hitt a kalandornő szavainak és a királynő hamisított leveleinek.

De La Motte-né, furfangosan úgy intézte a dolgot, hogy a bíboros időnkénti gyanakvását valamivel mindig elaltatta.

S mikor az ékszerészek erősen követelték a pénzüket a bíborostól, egy kétes hírű nő, Oliva *bárónő* segítségével, aki a királynőt *alakította*, a kalandornő megrendezte a *Vénusz Lugas*-ban a találkozást a bíborossal.

A követelőző ékszerészek azonban a királynőhöz fordultak és a nyaklánc botrány kipattant. Rohant a király nyilvánosan elfogatta, és a Bastille-be záratta. (Párizs népe odacsődült a félelmetes erőd alá, hogy lássa, amint a bíboros herceg a bátyán sétál...) Vele együtt fogták el pártfogoltját, a hírhedt kalandort, Cagliostrot is. Az igazából Balsamo József névre hallgató szellemidőző-csaló-varázsló-csodadoktor, ez egyszer azonban ártatlan volt.

A pert – a királyi házzal gyakran szembeszegülő – a párizsi parlament (ez akkor felsőbbírást jelentett!) tárgyalta. Minden szereplő ügyvédje kiadta védőbeszédét. A recsegő-ropogó *régi rend* minden ellensége a *tolvaj* királynőt, a korhadtt arisztokráciát és az udvart átkozta. A gúnyiratok, csípős dalok és durvahangú *népiratok* mindent kitaláltak. A bíróság a bíborost és a varázslót felmentette, de Rohannak minden címéről le kellett mondania és félre kellett állnia.

A *grófnőt* holtig tartó rabságra és megbélyegzésre ítélték. Börtönéből később sikerült Angliába szöknie és ekkor megírta a minden eddiginél fertelmesebb *emlékiratait*.

És mi történt az ékszerrel, az annyi bajt hozó nyakékkal? De La Motte-né férje és cinkosa, Londonba vitte és ott szétszedve, eladogatta. Őt nem sikerült kézre keríteniök a hatóságoknak.

A SHAKESPEARE-TITOK

Élt-e valóban Shakespeare, és ha élt, valóban ő írta-e a nevével jelzett remekműveket? Körülbelül így összegezhetjük a *Shakespeare-titok* lényegét.

Az *avoni hattyú*, ahogy rajongói nevezték, egyik rejtélye a történettudománynak. Biztos életrajzi adatai: alig néhány sor. Egyetlen művének a kézírata sem maradt fenn.

Az *antistratfordianusok* (így nevezik Shakespeare szerzőségének kétségbevonóit) első jelöltje Francis Bacon, a költő kortársa, a neves államférfiú volt. A *baconisták* valósággal hajmeresztő érveket hoztak jelöltjük mellett. Így azt is, hogy a neves politikus *kitalálta* Shakespeare személyét, hogy így elrejtse maga szerzőségét. Bacon kiváló szellem volt, de semmi sem bizonyítja, hogy drámát írt volna. A *névrejtés*-nek sem lett volna semmiféle értelme. Ezzel ellentétben éppen Shakespeare elírásai, így a *cseh tenger* és egyebek Bacon szerzősége ellen szólnak, hiszen a neves államférfinak ilyesmit tudnia kellett volna, a csekély iskolás műveltségű író-színész, azonban ezt valóban nem tudta!

A *baconisták* egyesületekkel, kiadványsorozatokkal küzdenek igazukért.

Természetesen az 57 *Shakespeare-jelölt* közül egyik-másik korabeli főúr egyáltalán nem írt semmit, így legkevésbé drámát.

A kutató emberi elme azonban nem érte be ennyivel. Fölforgatták a költőre vonatkozó és vonatkoztatható valamennyi írott forrást. Volt, aki Bacon nevét a shakespearei drámákból, mint rejtett utalást hüvelyezte ki. És mert Shakespeare veje, a végrendelet végrehajtója, könyveket nem említ, ebből arra következtettek, hogy így mű sem maradhatott. Megjegyzendő, hogy egyetlen kortárs-drámaírótól sem maradt kézirat.

Olyan hóbotos magyarázat is született, hogy egy titkos társaság kollektív alkotása a shakespearei életmű!

És noha minden évtizednek új *Shakespeare-jelöltje* volt, az

igazi filológia sem tétlenkedett. Szorgos kutatók a tájleírásokból pontosan a stratfordi tájat vélték kielemezni. Történelmi ismereteiből és *elírásai*-ból rájöttek hogy felnőtt korában, mint jómódú udvari színész szerezte meg műveltségét. Külföldi utjai: egyáltalán nem bizonyíthatók.

Ahol pedig színészetről vagy színházról ír, látszik, hogy jó színész, igazi szakember volt.

Néhány fennmaradt aláírásának hitelességét is megcáfolták. Mások viszont – jeles grafológusok – éppen az egyező vonásokat emelték ki.

Nagy reményeket fűztek a drámaíró kortársának, Edmund Spencer költőnek a sírjához. Valakinek az az ötlete támadt, hogy a kor szokása szerint, kortársak verses búcsúztatókat helyeztek a koporsóba. Tehát, ha Shakespeare valóban élt, akkor az ő kéziratának is ott kell lennie. De hát Spencer sírját nem találták meg.

Az arcképéről – annak hiteles vagy költött voltáról – is köteteket írtak. 1964-ben elektronikus gépre gondoltak, hátha az megoldaná a titkot. Olyan hóbortos kutató is akadt, aki szellemidézéssel próbálkozott.

És a világ színpadain továbbra is előadják az ismeretlen Shakespeare drámáit. A *titok*-ról pedig még mindig áll, amit Mark Twain mondott:

„A Shakespeare-darabokat nem Shakespeare írta, hanem egy másik szerző, akinek ugyancsak Shakespeare volt a neve.

A SASFIÓK HALÁLA

Minden, ami Napóleonnal kapcsolatos szinte másfél százada az érdeklődés középpontjában áll. A legutóbbi években az újra felkapott Napóleon *mende-mondák*, a fiára, a *sasfiók*-ra fordították a figyelmet. A szerencsétlen sorsú ifjú, aki 1811-ben született és már a bölcsőben *római király* volt, néhány éves, amikor Bécsbe kerül a nagypapjához, Ferenc császárhoz.

Ettől kezdve a bonapartista irodalom, mely elfogultságban mindenen túlesz, nem győzött hetet - havat összehordani, hogy a gyermekre terelje a figyelmet.

Igaz, az udvari környezet, igyekezett az ifjú Napóleonból szabályos osztrák főherceget nevelni. Franciául alig néhány szót tudott csak. Nevelőit és olvasmányait jól *megválasztották*. Apjáról sokáig szinte nem tudott semmit.

A későbbi szépirodalom, így Edmond Rostand Sasfiókja, ebből merítette a *reichstadti herceg* (ezt a címet kapta nagyapjától) – megható történetét.

Az ifjú Napóleon szinte egész életében beteg volt.

Betegségét színezte ki és túlozta a borzalomig a Napóleon irodalom. Így elterjesztették, hogy nagyapja ólommal bélelt sapkában járatta, hogy elbutuljon. A valóság az, hogy Ferenc császár őszintén szerette unokáját. Nevelői is ragaszkodtak a szellemileg nagyon tehetséges fiatalemberhez.

Az igaz, hogy apja életét nem ismerte. (Barthélemy francia költőt, 1828-ban, amikor *Napóleon Egyiptomban* című hőskölteményét át akarta nyújtani az ifjú hercegnek, nem engedték még a közelébe sem)

Nevelése gondos volt, de gyenge egészsége miatt nem annyira katonai, mint inkább irodalmi-művészeti jellegű volt.

A kutatókat napjainkig az foglalkoztatja, hogy miben halt meg az alig 21 éves *sasfiók*?

A túlzó Napóleon –irodalom azt fogta a bécsi udvarra, hogy az ifjút *korai kicsapongásokra* biztatták és ez ásta alá szervezetét. Ebből sem igaz semmi.

Kortársai, nevelői emelkedett szellemű, szinte komor egyéniségnek ábrázolják. Az apjáért rajongók, hogy ezzel is igazi Bonaparte legyen – gyomorrákot mondják halálos betegségének. A valóság az – és ezt ma a legkomolyabb kutatók sem vonják kétségbe, hogy a *reichtadti herceg* tüdőbajos volt.

Apja végrendeletében emelkedett szavakkal beszél fiáról, de sem a végrendeletet, sem apja emlékeit – soha nem juttatták el hozzá.

A sors mostoha volt hozzá. Az apját sem ismerhette, az édesanyját, Mária Lujzát pedig alig néhányszor láthatta életében.

Történelmi tény, hogy az egyik udvari embernek, aki tisztelettel beszélt apjáról, azt súgta: *Nagyon szeretem apámat.*

A TITOKZATOS LOVAG

Alain Decaux legújabb, a történelem rejtélyeivel foglalkozó könyvének borítólapján, érdekes képet láthat az olvasó. A kétrészes ábrázolat egyik felén hetyke dragonyos kapitány néz büszkén a világba, a másik felén ugyanaz az arc, női hajkoronával, szendén, álmodozóan tekint ránk.

A kép nem másé, mint a titokzatos Eon lovagé. A lovagról sok mindent feljegyzett a történelem. Így, hogy kiváló képességű ifjú, jogi tanulmányok után, diplomáciai szolgálatba lépett. Ki is nevezték a cári udvarhoz akkreditált követséghez. Meg is jelent állomás helyén, mint a nagykövet – unokahúga. S ettől kezdve egy évig élt Erzsébet cárnő udvarában, mint felolvasónő. S hogy ne gondoljunk valami képtelenségre, tudnunk kell azt, hogy a nemes lovag titkos diplomata volt, XV. Lajos személyes megbízottjaként tevékenykedett, méghozzá kiváló eredménnyel. A hölgyi álcára talán azért volt szükség, hogy így minél kevesebb feltűnést keltsen a hivatalos diplomaták háta mögött dolgozó ügyvivőnek.

Hazatérése után részt vett a hétéves háborúban és mint dragonyos kapitány – hőstetteiért – megkapta a Szent Lajos-rendet.

Aztán újra – most férfiként – Londonban meghatalmazott miniszter. Egy szép napon azonban kegyvesztett lett – és utóda – azt kezdte terjeszteni, hogy a lovag kisasszony.

És ezzel pattant ki a botrány. Az angol lapok híreket kezdtek közölni arról, hogy ki mennyiben fogadott – Eon lovag nemét illetően.

A lovag hallgatott, míg XV. Lajos élt. Az új király, XVI. Lajos – megvonta évjáradékát.

Eon most fenyegetőzni és zsarolni kezdett. Értésére adta az uralkodónak, hogy egész ládára való titkos irat birtokosa – és ha nem fizetnek – mindent kitálal.

Párizsban megijedtek és kiküldték tárgyalni Beaumarchais-t (A Sevillai borbély szerzőjét), a ravasz politikai ügynököt.

Figaró írója szabályos szerződést kötött a lovaggal. És ez arra kötelezte, hogy élete végéig – szoknyában járjon.

És ettől kezdve napjainkig tart a vita, hogy Eon lovag hölgy volt –e vagy sem. Beaumarchais azt írja, hogy a tárgyalások során- végig nőnek nézte.

Eon *lovag-kisasszony* továbbra is Londonban élt. A forradalom kitörése után sem vetette le a női ruhát. Egyes kutatók szerint most már hiuságból, hogy a személye iránti érdeklődés megmaradjon.

De miért kötelezte az udvar, hogy a volt dragonyos kapitány – női ruhában járjon?

A történészek egy része azt mondja, hogy így akarták elejét venni a botrányoknak, ha kiderülne, hogy női-ruhás férfi diplomatával dolgoztak. Más kutatók más magyarázatot találtak.

Eon *lovag* tisztes kort ért meg. Előbb vívóleckéből tartotta fenn magát, majd az angol udvartól kapott kegydíjat.

83 éves korában hunyt el és most újra az érdeklődés középpontjába került. Új fogadási láz ütötte fel a fejét.

A kérdést a boncolási jegyzőkönyv döntötte el, 1810. május 23-án. Eszerint Eon lovag férfi volt.

„A SZENT ÖRDÖG

Az egyik bukaresti folyóirat érdekes képet közölt: Juszipov herceg a ravatalon. Az ex herceg az elmúlt években többször hallatott magáról, izgalmas pereivel kapcsolatban. Személyét titokzatosság vette körül. Ezt ő maga is igyekezett fokozni

könyveivel és nyilatkozataival. Legutóbb az egyik *történelmi* film szaktanácsadója volt. Juszupov nem volt *kisebb ember*, mint a *szent ördög*, Rasputin gyilkosa.

Rasputin életéről, szerepéről könyvtárnyi irodalom keletkezett az utóbbi fél évszázadban. (Néhány éve a Korunk közölte a halálával kapcsolatos hivatalos vizsgálat jelentéseit). De írtak róla regényt, népszerű életrajzot és többször megfilmesítették eseményekben nem mindennapi életét.

Ki volt *Grigorij atya* ahogy rajongói nevezték? A hatalmas termetű, félig-meddig írástudatlan szibériai földműves kicsapongásokkal teli ifjúkor után – fölcsapott un. szent embernek. Jámbor zarándokkal járta a kegyhelyeket és időnként bevonult valamelyik kolostorba.

Közben *látomásai* voltak, de ugyanakkor a titkos dorbézolást sem hagyta abba. Magas rangú egyházi pártfogói, ismerve a cári udvar misztikus-babonás légkörét, bejuttatták az uralkodó pár környezetébe. A hipnotikus erővel rendelkező, rendkívül körmönfont kalandor rövidesen behálózta a balgatagul babonás cári családot. Legfőképpen a beteges képzelőerejű cárnéra hatott, Rasputin *jós és gyógyító hatalma*. Ismeretes, hogy Alekszej Cérevics hemofiliában, vagyis vérzékenységekben szenvedett. A nagybeteg gyermeket még a széltől is óvták. Ha lépcsőn kellett fölmennie egy óriástermetű matróz vitte-hozta.

Rasputin a gyermekekre hatott, részben hipnotikus úton, részben pedig úgy, hogy egyszerűen úgy kezelte, mint a kisgyermeket kell. Meséivel lebilincselte az *üvegázi növényként* féltett kisiút. Természetesen, közben, a zsíros üzleteket sem hanyagolta el. Tábornokok, főpapok és pénzemberek előszobáztak nála. Időnkint csodatevő körutakat tett. (Valójában távoli hazájában orgiákat rendezett és ügyfeleit látogatta).

Befolyása és hatalma annyira megnőtt, hogy a különböző udvari klikkek a nyakát akarták törni. A ravasz szélhámos azonban résen volt. Minisztereket és tábornokokat buktatott meg, de a jól jövedelmező *kijárásokat* sem vetette meg.

Az első világháború idején az egyik udvari klikk úgy látta,

hogy a kalandor károsan befolyásolja a hadviselés érdekeit. Hiába tártak bizonyítékokat Rasputin árulásáról a cár elé, a cárnő környezete mindig megmentette Grigorijt.

Juszupov hercegre esett a klikk választása. Neki kellett eltennie láb alól a minden hájjal megkent kalandort.

Magát a gyilkosságot, a herceg több könyvben írta meg és e körül forogtak perei is, Rasputin Párizsban élő lányával.

A rendkívüli testi erejű *sztárec*-et, Juszupov a villájába csalta. Arzenes borral itatta és mérgezett süteménnyel kínálta. A robusztus termetű szélhámos – a méregtől csak rosszul lett. Juszupov revolverrel támadt rá. Két golyóval a testében Rasputin kimenekült a kertbe. A vérveszteségtől összeesett. A rendőri boncolás megállapította, hogy halálát fulladás okozta. A *holttestet* a Névába dobták.

Az azóta előkerült dokumentumok alapján, a történetírók azt kutatják, hogy miért is gyilkolták meg a kalandort. Egyesek véleménye az, hogy idegen hatalom zsoldjában állt és az akkori uralkodó körök érdekeit sértette.

ROBESPIERRE HALÁLA

Maximilien Robespierre-rel, a *megvesztegethetetlen*-nel terjedelmes történeti irodalom foglalkozik. Személyét a különböző felfogású historikusok ellentétesen ítélték meg. Napjainkban, szinte egybehangzóan, minden szakkönyv és tudományos életrajz elismeri érdemeit. A föltárt levéltári anyag, összevetve jelentéseivel, következetes és becsületes forradalmárnak mutatja.

Ismerete, hogy *Thermidor 9-én* (1794. július 27) ellenfelei, - köztük Barras és Fouché – a konventben leszavazták és *törvényen kívüli*-nek nyilvánították. Letartóztatása után azonban párhívei kiszabadították. Kísérével éppen a felkelésre hívó szöveget fogalmazta, amikor ellenségeinek egy csoportja, Merlin de Thionville vezetésével a terembe rontott és újra letartóztatta.

Barras emlékiratai szerint – és innen terjedt el a ma is kísértő mende-monda, – Robespierre ekkor öngyilkosságot követett el és pisztollyal a szájába lőtt. Golyója csak az állkapcsát roncsolta szét.

A valóság azonban az, hogy az egyik csendőr Merda (mások szerint Méda, vagy Médal), a terem ajtajából rálőtt.

Merda erről később erősen kiszínezve, röpiratot is írt. (*Jutalmul* – Napóleon alatt – ezredességig vitte és báróságot kapott.

Robespierre, szétroncsolt álla miatt, beszélni nem tudott többé. Erre egyébként nem is került sor, mert a *Prérial-i törvény* értelmében, ki sem hallgatták.

Hallgatásából keletkezett az a másik *történelmi rejtély*, hogy az ítélet kihirdetése után megmérgezte magát. Így Sanson nyaktilója – halottat fejezett le.

A kortársak és szemtanuk egybehangzó véleménye szerint azonban, bár óriási fájdalmak gyötörték, magánál volt. Mikor a menet Duplayék háza előtt – ahol ő is lakott – vonult el, látszott rajta, hogy erősen szenved.

A hóhér Robespierre álláról, leszakította a kötést. A megvesztegethetetlen, ekkor –felordított. (Ezt a korabeli hírlapok, is közölték az eseményről írott beszámolóikban).

A *thermidoristák* – Robespierre megbuktatói később igyekeztek ilyen és hasonló mende-mondákkal a szegénység bőrében népszerű államférfi emlékét befeketíteni.

„A VÉRPAD TITKAI

Nemrégiben az egyik bukaresti képeslap érdekes cikket közölt Sanson-, a nagy francia forradalom *ítéletvégrehajtójáról*. A *nevezetes* személy, már közel két évszázada foglalkoztatja a történetírókat. Különösen azóta, hogy 1829-ben *emlékiratai* is napvilágot láttak. (A rendkívül izgalmas könyv, *A vérpad titkai* címmel, 1868-ban jelent meg magyarul) Az élelmes kiadó úgy közli a terjedelmes memoárt, mintha a *nagy Sanson unokája* (maga

is az ősi mesterséget folytatta!) tenné közzé. Megtudjuk -, hogy a család hét nemzedéke volt *Monsieur de Paris*, ahogyan finoman nevezték. A könyv követi a francia igazságszolgáltatás történetét és a párizsi bűnügyi krónikát. Az érdekfeszítő történetek közül a forradalom történetével kapcsolatos események a legizgalmasabbak.

Mindenestre bizonyos, hogy *A vérpad titkait*, nem a hóhér írta. És itt vetődik fel a kérdés: akkor hát ki?

Jacot, a könyvbúvár szerint: Balzac. A kutató az egyik fejezet és a neves író egyik novellája között kimutatja a megegyezést. Mások véleménye szerint írói: éhenkórász skriblerek, akik korabeli emlékiratokból és napilapokból kompiláltak. A valóság az azonban, hogy a munka írói kézre vall.

G. Lenotre, a forradalom kiváló történetírója, 1908-ban megjelent könyvében, ugyancsak Balzac szerzősége mellett kardoskodik.

Maga az *emlékirat* megjelenése óta, megszámlálhatatlan kiadásban forog közkezen. Novellát, regényt, filmszcenáriumot írtak már belőle.

Írója, a nagy *Sanson* unokája, igen rokonszenvesnek írja le nagyapját, Károlyt, aki a forradalom idején *működött*. A forradalom nagyjainak pályája – az ő szemével nézve – hihetetlenül érdekes.

Más kutatók szerint, éppen ez a kortársi jólétesültség a gyanús. A *szerző* ezzel akarja művét hitelessé tenni. Egyébként Dantonról és társairól rokonszenvvvel ír. Azt is igyekszik a szerző fölhasználni, hogy a restauráció idején a két Sansont, az apát és fiát – letartóztatták.

Bárki írta, kitűnő történeti érzékkel rendelkezett. S ma, hogy Wallon és mások műveiből, levéltári anyag alapján, ismerjük az eseményeket, *A vérpad titkai*-t *érdekes olvasmány*-nak tekintjük.

Hitelességének próbaköve néhány azóta is keringő történeti kuriózum. Így az, hogy Corday Charlotte levágott feje, mikor – állítólag – a hóhérsegéd, *arcul ütötte* – elpirult. Erről – számos szerző írt – azóta is. A jelenség – élettani képtelenség.

Maga a munka azonban, éppen *különlegességeivel*, fölkelte a szaktudósok érdeklődését – és megcáfolva egyes állításait – egy-egy részletét tisztázták a nagy francia forradalomnak.

A KORZIKAI FIÚ

A Napóleon-irodalom hemzseg az igazi vagy vélt titkoktól. Se, szeri se száma a császár köré fonódó mende-mondáknak. Most, hogy ebben az esztendőben kétszáz éve lesz Napóleon születésének, a szakirodalom, illetve ennek, hogy úgy mondjuk *népszerűsítő ága*, újra felvetette, hogy vajon valóban 1769. augusztus 15-én született-e?

Napóleon, szüleinek második gyermeke volt. Így hát nehezen hihető, hogy József bátyának a születési adatait is meghamisították volna, hogy így Napóleon akkor szülessék, amikor a franciák Korzikát már bekebelezték. Tehát, már *franciának* született volna. A *félreértés*, hogy nem 1769-ben, hanem jóval előbb jött a világra, onnan ered, hogy első házasságakor, mert felesége Josephine Tascher de la Pagerie, Bauharnais tábornok özvegye, idősebb volt néhány évvel, mint ő, a polgári anyakönyvet *korrigálták*.

Ezt később a császár ellenfelei arra használták fel, hogy születési évét is kétségbe vonják.

Feltételezhető, hogy *utólagos legenda* az is, hogy édesanyja, aki férjét Bonaparte Carlot a csatákba is elkísérte.

Fia, ajaccioi házukban, egy, az Iliász csatajeleneteit ábrázoló szőnyegen született volna.

Mindehhez tudnunk kell azt, hogy a kis sziget, Korzika lakói, előbb Genua, majd a franciák ellen küzdöttek. Az *angol párt* vezére Pasquale Paoli vezette a küzdelmet. Az ő szárnysegédje volt Carlo Buonaparte. Hőslelkű felesége, Ramolino Leticia, mindenüvé követte. Ezért mondják a császárról, hogy már *születése előtt* csatában vett részt.

A sokszor alpári hangú Napóleon-ellenes irodalom a császár származásáról, őseiről is temérdek badarságot hordott

össze. Így azt, hogy *apja* tulajdonképpen Marbeuf, a sziget első kormányzója volt.

Mondanunk sem kell, hogy ez merő képtelenség. A geneológusok a koraközépkorig vezették vissza a Buonaparte-családfát.

A kurta nemes Napóleon sokat kacagott ezeken az *ősfák*-on. Ő maga, többször hangsúlyozta, hogy *családja*, a *brumaire* 18-i államcsínnyel kezdődött.

Szent Ilona-i emlék irataiban azt is szóvá teszi, hogy egyes fantaszta *kutatók* egyenesen a rejtélyes *vasárlarcostól* származtatták. Ti. a Pignerolle sziget-börtön parancsnokát, *Bonparte*-ot keverték bele. Állítólag a titokzatos fogoly és a parancsnok lánya – összeházasodott. A gyermekük Korzikába került - és elolaszosítva francia nevét – nem volt más, mint a császár nagypapja.

Ezt a változatot egy időben a császár rajongói is terjesztették, hogy így Napóleon *királyi vér-*ből származzék. (Ha ti. a *vasárlarcos* Bourbon volt.)

Ma azonban a Napóleoni *legenda* szétfoslóban van. Szorgalmas kutatók – így a svájci Friedrich Kircheisen, aki egymaga tízkötetes életrajzot és százezer címet tartalmazó bibliográfiát állított össze - rendre lerántja a császár alakjáról a mende-mondák *izgalmas* meséit.

NEY MARSALL HALÁLA

A Napóleon év újra felelevenítette a császár legkiválóbb hadvezérének, Michel Neynek rejtélyes halálát. Maga a kérdés nem új keletű, közel 100 éve tanulmányok egész sora bogozza a *Titkot*.

Michel Ney a császárral egy évben, 1769-ben született. A szegény kádármester fia, a forradalmi háborúban, közhuszári sorból emelkedett a marsallságig. Napóleon nevezte el a *bátrak-bátrá*-nak. Részt vett minden hadjáratban és hercegi majd *nagyfejedelemi* címet kapott. A császár első lemondása

után behódolt a Bourbonoknak. S miután Napóleon Elbáról visszatért, azt ígérte a királynak, hogy a *bitorlót*, ketrecbe zárva hozza Párizsba. Napóleon azonban, levelet küldött kedvenc hadvezérének és Ney a császárhoz pártolt. Waterloo után elsőik között vonják felelősségre. Hírneves ügyvédek védik, de hasztalan. Halálra ítélik. A hagyomány szerint maga vezényelte a kivégző osztag sortüzét.

És itt következik a ma is kísértő *rejtély*.

Néhány hónap múlva, egy francia hajó köt ki Amerikában. Ezzel érkezik az Újvilágba, Peter Stewart Ney. Néhány év múlva, mint tanítót látjuk viszont Észak Karolinában. A sokoldalú *tanító* egyforma jártassággal oktatja a klasszikus és modern nyelveket, valamint a természettudományokat. Állítólag több francia emigráns *felismeri* benne a *kivégzett* Neyt. Egy másik adat szerint, Napóleon halálakor a *tanító* sírt – és további életét a maga számára céltalannak mondta. Ettől kezdve írásnak adja a fejét, és 1846-ban meghal.

A környezetének – állítólag – többször beszélt arról, hogy *kivégzése* csak színjáték volt. Titkos rajongója, egy grófnő, közbenjárt érte. A gránátosok a levegőbe lőttek – és utána – angol segítséggel Amerikába szökött.

A kutatók először is azt vonták kétségbe, hogy a derék katona Ney – egyébként teljesen műveletlen – honnan tanulta meg a klasszikus nyelveket? Hol és mikor szerezte meg a műveltségét?

Maga az *ál-kivégzési* jelenet is teljesen valószínűtlen.

S ekkor beleszólt a kérdésbe – a grafológia. Az írásszakértők egybevetették az igazi és az ál-Ney irományait. Véleményük szerint a két írás egyazon ember kezevonása.

A történészek véleménye szerint az ál-Ney verseket is irt. A marsall ilyesmivel soha sem foglalkozott. S bár a versek a napóleoni háborúkról szólnak – tipikusan angol műveltségű szerzőre vallanak.

Akkor hát ki volt Peter Ney? A mai kutatók szerint: eszelős rajongó, aki a véletlen névegyezést arra használta fel, hogy

önmagáról ezt a fantasztikus történetet költse. A célja mi lehetett? Anyagi nyereszkesedés semmi esetre sem, inkább arra gondolnak, hogy mániákus fantaszta lehetett.

DON CARLOS

A múlt évben volt négyszáz esztendeje, hogy Don Carlost, a spanyol birodalom trónörökösét letartóztatták és bebörtönözték. Apja II Fülöp, a hatalmakhoz intézet levelében azt írja, hogy az infáns el akart szökni, Nápolyba vagy Németalföldre. A levél egyébként arra enged következtetni, hogy a herceg *őrült*. Don Carlos akkor 22 éves volt és néhány hónapi fogság után elhunyt.

A titokzatos eset azóta is foglalkoztatja a történelemtudományt. Fülöp ellenfelei, a fiú halála után, nyíltan azt terjesztették, hogy az inkvizíció hatására bánt így gyermekével. S talán már ekkor megszületett az a később Európa-szerre terjesztett borzalmas vád, hogy fia jegyesét akarta feleségül venni.

A kortárs történetíró, Forgách Ferenc szerint, a trónörökös ereit felmetszették és holttestét, mint eretnekét, megégették. II Fülöp államtitkára, Antonio Perez is, azt írja, hogy a király az inkvizíció hatására *szabadult meg a reformokért lelkesedő ifjútól*.

Ugyancsak jól értesült Brantome abbé úgy tudja, hogy a szerencsétlen Carlost – megfojtották.

Magát a *témát*, a szépirodalom tette népszerűvé. Saint – Real (1672) regényében mondja először, hogy az ifjú szerelmes volt mostoha anyjába és ezért kellett elpusztulnia. Schiller halhatatlan remekműve – költői szabadsággal – eszményi hősként ábrázolja. A józan Ranke az *apa-fiú* ellentétet látja az eseményben.

A történetet számtalan változatban dolgozta fel az európai irodalom.

Napoleon egyik udvari embere, Miot de Melito gróf azt írja emlékirataiban, hogy a spanyol hadjárat idején, 1812-ben, fölnyitatta Don Carlos koporsóját. A csontvázon világosan látszott, hogy *lefejezték*.

Mi mégis az igazság, illetve mi lehet az alapja ennek a borzalmas történetnek? A mai kutatók, az egybehangzó kortársi véleményekre alapozottan, azt mondják, hogy az ifjú Carlos hihetetlenül kegyetlen volt. Környezetét minden ok nélkül megtámadta és az udvaroncokat pofozta.

Ebből, egyes történetírók, a herceg elmebajára következtetnek. A titok ezzel még nem oldódott meg és a *történelmi rejtélyek* szabványa szerint újabb és újabb magyarázatok születnek.

A KAMÉLEON

Az idei Napóleon Év újra feleleveníti Európa történetének azt a két évtizedét, amikor a *korzikai* diktálta földrésünk politikáját. A császár a maga pályájáról azt mondta, hogy: *Kész regény az életem!* Ezt bátran elmondhatjuk nem egy kortársról is. Így hírhedt rendőrminiszteréről, Joseph Fouchéről. Több tucat könyv jelent meg és mindegyik új arcát mutatja a *kaméleon*-nak. A rőt hajú, feltűnően csúf Fouché, vidéki matematika tanár volt a forradalom kitöréséig. (A történettudomány megcáfolta, hogy szerzetes lett volna). Az Alkotmányozó Nemzetgyűlés képviselőjeként került Párizsba. Mint konvent-biztos Lyon egyik elpusztítója volt. Itteni viselt dolgaiért felelőségre akarták vonni. Ezért egyike volt azoknak, akik Robespierre ellen szövetkeztek és a *megvesztegethetetlen*-t megbuktatták. *Rendőri pályáját* a direktórium idején kezdi, mint Barras egyik bizalmasa.

Napóleon államcsínyje idején is tevékeny szereplő. Az első konzul, majd császár a rendőr-minisztériumot bízta rá. Fouché valóban rendkívüli tehetséggel vezeti ezt a félelmetes gépezetet.

A történelemtudományt az foglalkoztatja, hogy vajon a császár, aki többször meggyőződött minisztere árulásairól, miért nem lövette agyon, ahogy nem egyszer haragjában megígérte.

Ismerve közelebről ezt az izgalmas és zavaros eseményekkel teli kort, szinte minden kutató egyetért abban, hogy Napóleonnak *szüksége volt* erre a zseniális cselszövőre. Így lett belőle *Otranto hercege*- és dúsgazdag ember. Életrajzírói közül Louis Madelin,

adatok sokaságával bizonyítja, hogy a császár mindenről tudott, de úgy hitte, hogy kezében tartja a hétpróbás intrikust. Hosszú pályafutása alatt kétszer is kegyvesztettként vonult vissza a közélettől.

A *rejtélyeket* fürkésző kutatók megkísérelték azzal magyarázni sikereit, hogy olyan dokumentumok voltak a birtokában - Bonaparte családról, amelyekkel *sakkban tartotta* a császárt. Ezt a tárgyilagos kutatás megcáfolta. Egyébként a császár, a testvéreiről, Fouchétól függetlenül mindent nagyon jól tudott. Napóleonnak Fouché tehetségére, fáradhatatlan, mindenre kiterjedő figyelmére, furfangjaira - szüksége volt.

S noha a császár végrendeletében *áruló*-nak bélyegzi miniszterét, a tárgyilagos történetírás szerint 1815-ben Fouché és Talleyrand, valóban megmentették Franciaországot.

Fouché, bár XVIII. Lajos alatt is miniszter volt, száműzetésben, külföldön halt meg, 1820-ban. (A konventben XVI. Lajos halálára szavazott és mint *királygyilkost* száműzték).

Utolsó éveiben keserű vénemberként, sokszor panaszkodott, hogy - figyelésével a rendőrség *zaklatja*. S bár többféle *emlékiratot* hoztak nevében forgalomba, mind koholmánynak bizonyult. A *kaméleon* titkait - magával vitte a sírba.

„A NAGY KOPHTA

A XVIII. század bővelkedik kalandorokban, hírhedt szélhámosságokban, varázslókban és *léleklátókban*. Ezek *királya*: Cagliostro gróf. Valójában a sokkal polgáribb hangzású Balsamo Giuseppe néven indult el nem mindennapi kalandorpályán. Szélhámosságait szülővárosában, Palermóban kezdte. A tanulékony és merész ifjú erősen vonzódott a gyógyszerészethez és az orvostudományhoz. S mikor,- különböző nem tiszta ügyei miatt - forróvá vált számára a szicíliai talaj - felcsapott csodadoktornak.

Hasonszörű életpárjával, a szép Lorenzával bekalandozta Európát. Mindenütt megfordult, ahol hiszékeny arisztokratákat

talált, akik az alkímia badarságaiból próbáltak meggazdagodni. Mert a *Nagy Kophla* (így is nevezte magát) elsősorban az aranycsinálás hókusz-pókuszából élt. Járt Egyiptomban is, ahonnan az örök ifjúságot biztosító *életelixírt* hozta magával. Bárhol jelent meg, hívek serege szegődött hozzá és esküdött tanításaira. A hangos reklámot és az ünneplést, no meg természetesen a tudatlanok ostobaságát kihasználva, Cagliostro learatta a babérokat – és megtömté a zsebeit. Előfordult ugyan, hogy egyik-másik országból menekülnie kellett, de sebaj, hiszékeny ember másutt is akadt.

Mindenfelé szabad kőműves-páholyokat szervezett. Ezek feje természetesen ő volt. A *titokzatosságot*, az *egyiptomi rítus-t* is kamatoztatta. És *gyógyított* is – életrajzírói szerint – nem is eredménytelenül. Orvosi működésének az alapja a *delej* volt. (Ma leginkább hipnózisnak nevezhetnők eljárását). De foglalkozott jövődőléssel is. (Egy ilyen jelenetet mesterien ábrázol id. Dumas a szélhámosságról szóló regényében).

Más kutatók szerint, Cagliostro az akkoriban még gyermekcipőben járó orvostudomány fantasztikus kotyvalékait számúzta és helyettük természetes életmódot ajánlott betegeinek.

A köpcös, inkább rút, mint szép csodadoktor – London kivételével, ahonnan futnia kellett – minden európai nagyvárosban megfordult. Vesztére, Párizsban, – teljesen ártatlanul – belekeveredett a nyaklánc- perbe. Mikor felmentették, rajongói tüntettek mellette. Franciaországból azonban kiutasították. A rossz nyelvek szerint *a nemes utazó* – ahogy a törvényszék előtt magát nevezte – bár angyallal, ördöggel egyformán cimborált – ezt a bukást nem heverte ki többé. Újabb baklövést követet el azzal, hogy Romába ment. Ott – szabadkőműves üzelmei miatt – letartóztatták, és az Angyalvárba csukták.

Egy szökési kísérlet után, ismeretlen helyre szállították. A legújabb kutatások szerint Umbriában halt meg 1794-ben.

Életrajzírói sokszor fölvetették a kérdést, hogy mi volt a titka az arabul és egyéb ismeretlen nyelveken zagyváló, nagyszájú, handabandázó kóklernek? (Mondanunk sem kell, hogy arabul sem tudott, mint ahogy minden nyelven hibásan beszélt!) Ezt a titkot fessegeti a sok száz Cagliostro életrajz és tanulmány. A vélemények megoszlanak. Egyesek szerint a legtöbb helyről, ahol szélhámoskodott, még idejében továbbállt, így a becsapottak csak később ocsúdtak fel. Mások szerint *kóros önimádó* volt, aki nem annyira pénzt, mint inkább sikert, hírnevet akart.

Alakja nem kisebb embert ihletett meg, mint Goethe, aki a nyakláncperről szóló drámájának egyik hőségé tette. De fantasztikus élete – noha az újabban a nevében kiadott önéletrajzokat hamisítványoknak mondják – még sokáig foglalkoztatja a történettudományt.

HAJNALI SORTÚZ

Az idei Napóleon-év újra feleleveníti a császár izgalmasan érdekes életének minden mozzanatát. S bár számtalan könyv, tanulmány tárgyalta az esetet, ma sem egészen tisztázott Enghien herceg kivégzésének története. Az ügy előzménye, hogy az emigránsok elhatározták Bonaparte, az első konzul elpusztítását. Erre legalkalmasabbnak a rettenhetetlen *chouan* (szó szerint *huhogó*; így nevezték a vendée-i, királpárti felkelőket) vezér, Georges Cadoudal mutatkozott. A hatalmas termetű *chouan*, *harminc orgyilkosá*-val, Párizsba ment, hogy elrabolja Napóleont. Olyan terv is felmerült, hogy Georges párbajban ölje meg a konzult. Bár Fouché rendőrsége mindenütt ott volt, jó ideig nem tudtak az orgyilkosok nyomára jönni.

Az ezután következő tragikus esemény megértéséhez szükséges tudnunk azt, hogy a királpártiak hosszú ideig azt hitték: Napóleon majd átadja a hatalmat a *törvényes* királynak, az az a Bourbonoknak. S ekkor következett be a *hajnali sörütűz* a vincennesi erőd árkában. A történetírók közül egyesek azt

állítják, hogy Enghien herceg megöletését Talleyrand sugalmazta volna. Tény az, hogy egy éjszaka francia csendőrök hatoltak be a badeni hercegség területére, Ettemheimba és elfogták Enghien herceget. A herceg – egyébként jelentéktelen ember – titkos szerelmét kereste fel a városban. Azonnal Vinncenesba hurcolták és a haditörvényszék rövid tárgyalás után – agyonlövötte. S itt kezdődik a *rejtély*. Kétségtelenül bebizonyosodott, hogy a herceg nem tudott a Napóleon elleni összeesküvésről. Más történetírók szerint, kivégzése előtt levelet írt az első konzulnak, de ezt vagy nem kapta meg a címzett vagy pedig csak későn, amikor a végzetes sortűz eldőrdült.

A historikusok számtalan érvet és ellenérvet hoztak fel Napóleon *bűnössége* ellen vagy mellett. Ő maga még végrendeletében *politikai szükségességnek* mondja a kivégzést. Állítólag Josephine is kegyelmet kért volna a hercegnek, de Napóleon erélyesen leintette. Tény, hogy az *eset*-ben szereplő bizalmasait később megjutalmazta. A legérdekesebb pedig az, hogy a tribunátus egyik tagja, Currée, volt konventtag, kijelentette: *Bonaparte utólag belépett a konventbe.* (Vagyis: az első konzul is *királygyilkos*.) Napóleon – kémeitől – megtudta ezt a kijelentést – és Curéet bízta meg, hogy őt császári méltóságra ajánlja.

Nem sokkal a herceg kivégzése után Cadoudalt is utolérte végzete. Kalandos bujkálás után elfogták és a nyaktiló alatt végezte.

A SAKKOZÓGÉP

Nemrégiben az egyik bukaresti képeslap is megemlékezett Kempelen Farkasról és világhírű sakkozógépéről.

Kempelen Farkas (1734-1804), a feltaláló, különleges gépét 1769-ben szerkesztette. A korabeli leírások szerint egy sakktábla mögött, turbános török bábú foglalt helyet. Az automata alsó részén, tehát az asztal alatt, kerekék, szíjak, áttételek forogtak, mozogtak.

A török, vagyis a gépezet minden játszmát megnyert, illetve a legrosszabb esetben, eldöntetlenül végzett.

Kempelen bemutatta szerkezetét Mária Teréziának. Állítólag a *titkot* is elárulta. Más változat szerint először II. Katalinnak mutatta be. S a gépezetben, egy mindkét lábát vesztett, lengyel katonatiszt rejtőzött. Ő irányította belülről, az automata török kezét. A gépezett *játszott* minden nagyvárosban, bár feltalálója csak elmés szerkezetnek tartotta. (Egyébként a tudós Kempelen a beszélőgép problémájával is foglalkozott).

A tudós feltaláló halála után a sakkozógépet, fia örökölte. Ekkor játszott Napóleonnal is. A császár - tűrhető sakkozó - háromszor próbált csalni. A *basa*, fejét csóválva, minden esetben helyére tette a bábukat. A harmadik hibás lépés után - a *gépember* - leseperte a figurákat. Napóleon - a kortársak szerint - nagyon örült, hogy *még egy automatát is sikerült felingerelnie*. Egy ideig a császár fogadott fiáé, Bauharnais Eugéné, olasz alkirályé is volt a masina. A tulajdonosok eladáskor, a *titkot* is tovább adták. Ezután cirkuszban mutogatták a gépet. A kortársak mindig tudták, hogy melyik híres sakkozó igazgatja a gépet.

Később Amerikába került és állítólag tűzvészben elégett. A tengerentúli szerepléskor - állítólag - az egyik izgatott játékos, akit a gép megmattolt - rálőtt - és sikoly hallatszott a szerkezetből.

Állítólag 1844 után nyomavesztett a *sakkozó török*-nek.

A kutatók, közelebbről a műszaki tudományok történetírói, ma már egyetértenek abban, hogy az automata trükk volt. A gépet - ember irányította. Még pedig mindig kiváló játékos. És természetesen nem elrejtőzve, hanem - és itt következnek a találgatások - egy másik szobából. Vagyis: a játékos, tükrök segítségével, követte a *török* és az ellenfél lépéseit - és egy *távirányított* huzalrendszerrel lépett.

Kempelen sakkozógépe ma is foglalkoztatja a kutatók fantáziáját. A gépről több rajz maradt fent, működésének elvét azonban mindenkori tulajdonosai birtokolták. Feltalálója bevonult az európai irodalomba. Találmányáról és csodálatos gépéről sok száz cikk, tanulmány és szépirodalmi mű született.

De maga az automata - ma is - rejtély.

SAINT GERMAIN GRÓF

Ez a különleges kalandor arról volt híres, hogy nem csapott be senkit, és szinte egyedülállóan a *rejtélyes* emberek között – dúsgazdag volt.

1757-ben tűnt fel, XV. Lajos udvarában. Följegyezték, hogy a király bizalmas barátságban volt a gróffal.

A különben alkimista hírében álló Saint Germainről az a hír járta, hogy birtokában van az *örökéletet* biztosító életelixírnek. Kortársai idős embernek írják le, de megjegyzik, hogy minden ismerőse, már öreg-nek ismerte.

A furcsa kalandor, műveltséggel és kiváló zenei ismeretekkel rendelkezett. A róla keringő mendemondákat soha nem cáfolta meg. Előkelő társasága egyetlen szenvedélyéről tudott – a drágakövek kedveléséről. Lakásán remek ékköveket halmozott fel. A korabeli szóbeszéd szerint, ezeket ő maga állította elő – titokzatos tudományával. Följegyezték azt is, hogy – *varázsszerrel* – a drágakő esetleges foltjait – *kitisztította*.

Így tett a király egy nem egészen tiszta vízi gyémántjával. Egy hónap múlva *kitisztítva* adta vissza. A rosszmájú életrajzírok szerint a kalandor *ráfizetett* a boltra – és más gyémántot adott vissza.

Néhány évi párizsi tündöklés után Hollandiában tűnik fel. De rövidesen a franciák kikérik. Ekkor Londonba teszi át a székhelyét. Itt is mesés nimbusz övezi. És úgy látszik az elixírről valami baj történhetett, mert 1780 táján meghalt.

A kutatók ettől kezdve napjainkig foglalkoznak a rejtélyes kalandor életével. Abból indulnak ki, hogy XV. Lajos bizonyára ismerte a gróf származásának titkát. Tehát valahol az udvari világban rejtőzik a titok nyitja. Egyes történészek szerint a spanyol király, II. Károly, boldogtalan hitvesének, Máriának volt a fattya. Apja a dúsgazdag Andanero bankár volt. (Innen örökölte a vagyonát).

Egy Cooper Oakley nevű angol hölgy még messzebb ment a következtetéseiben. Szerinte nem volt más, mint II. Rákóczi Ferenc fattyúgyermek.

Ezenkívül még számos más feltevés is létezik. Tény azonban az, hogy Saint Germain gróf *rejtélyét* mai napig sem sikerült a történettudománynak megoldania.

AZ ÖRDÖGSZIGET FOGLYA

A *Dreyfus-per* évtizedekre felkavarta Franciaország közvéleményét. Az ügy előzménye az, hogy a francia kémelhárítás, a párizsi német követségtől, olyan adatok birtokába jutott, amelyek szerint a vezérkarban valaki áruló. A *revanche*-ra készülő franciák széleskörű nyomozást indítottak. Az áruló elleni egyetlen bizonyíték a követségről megszerzett *bordereau*, az az *iratkísérő jegyzék* volt. A gyanút, a vezérkar nacionalista irányítói a fiatal, próbaszolgálatos tisztre, Alfred Dreyfus kapitányra terelték. Egyetlen íráspróba alapján letartóztatták, és mint kém-et, katonai ***törvényszék elé állították. Egyetlen bizonyíték ellene a rejtélyes *bordereau* volt – és az írásszakértők *ködös* magyarázatai. A szerencsétlen és ártatlan kapitányt lefokozásra és az Ördögszigetre való életfogytiglani deportálásra ítélték. Dreyfus hiába hangoztatta ártatlanságát. Az ítélet után - kegyetlen ceremóniával - lefokozták és Guayanába, a félelmetes Ördögszigetre szállították. A tropikus szigetbörtönt, borzalmas éghajlata miatt már régen nem használták büntetőintézetül. Dreyfus embertelen körülmények közé került.

Egy jó esztendővel az ügy *lezárása* után, újabb *anyag* került a kémelhárító központ birtokába. A gyanúsítottja ennek az *ügy-nek* Walsin-Esterházy gróf őrnagy volt. A romlott és léha katonatiszt, kalandos pályafutás után került a francia hadseregbe. A figyelem úgy terelődött rá, hogy az egyik napilap, hasonlóan, közölte a *bordereau*-t. Esterházy egyik hitelezője felismerte benne adósa írását.

S ezzel indult meg igazából, a nagy nyilvánosság előtt, a *Dreyfus-ügy*. A gróf kapcsolatai révén, igyekezett tisztázni szerepét. A kémelhárító tisztek, hogy a Dreyfus-ügyet újra elő ne vegyék, egész sereg titkos dokumentumot hamisítottak a szerencsétlen kapitány bűnösségének bizonyítására. Dreyfus bátyja időközben, hozzálátott a perújrafelvétel előkészítéséhez. Vádat emelt – a francia büntetőtörvénykönyv értelmében – Esterházy ellen. A kalandort azonban fölmentették.

Ekkor avatkozott az ügybe, Emile Zola, a *J'accuse (Vádolom)* kezdetű, nyílt, levelével. A neves író pompás logikával, Dreyfus ártatlanságát bizonyítva, perújrafelvételt és a bűnösök megbüntetését követelte. Kitört a vihar. Zola cikkére harmincezer levél és távirat érkezett. A reakciós körök utcai tüntetéseket szerveztek. Franciaország közvéleménye egyébbel sem foglalkozott, mint Dreyfus-szal. Zolát törvénybe idézték és elítélték. Barátai biztatására Londonba menekült.

Villámcsapásként hatott a közvéleményre, hogy Henry alezredest, aki a Dreyfus elleni dokumentumokat *preparálta*, letartóztatták. A tiszt a fogságban öngyilkosságot követett el. Esterházy Londonba menekült. Onnan ontotta fantasztikus leleplezéseit.

Közben, az ügy miatt, kormányok és miniszterek buktak és az uszító, nacionalista sajtó valóságos terrorhullámot teremtett. Dreyfust újra bíróság elé állították – és másodsor is elítélték – *hazaárulás*-ért. 1900-ban pedig amnesztiát kapott. A szerencsétlen kapitány kiadta az Ördögsgzigeten vezetett naplóját. A könyvnek világsikere volt. Zola is hazatérhetett. Az *igazság* címmel, regényt írt az ügy-ről.

Végül 1906-ban, Dreyfust rehabilitálták, visszavették a hadseregbe, előléptették és megkapta a becsületrendet.

Ezzel az ügy valóban lekerült az érdeklődés napirendjéről. És bevonult a *történelmi rejtélyek* sorába. Cikkék és tanulmányok ezrei, könyvek százai foglalkoznak ma is a *Dreyfus-ügy*-gyel.

A *főhős*, Dreyfus, 1935-ben, hunyt el. Esterházy (aki soha életében nem látta szerencsétlen áldozatát) Londonban halt

meg 1923-ban. *Külföldről* kapott nyugdíjból élt – elfeledetten. A döntő szót azonban a volt párizsi német katonai attasé, von Schwarzkoppen emlékiratai (1930) mondják ki. Eszerint: Dreyfus ártatlan volt.

I. FERENC JÓZSEF ÉS AZ ARANYCSINÁLÁS

A XVIII.: század végére lényegében az alkimisták *aranykora* véget ért. Megszállott vagy szélhámos *epigonok* azonban még a XIX. században, is kísértettek, s ami még ennél is érdekesebb, 1867-ben is akadt uralkodó, I Ferenc József személyében, akit elvakított az arany utáni vágy, a *Hátha mégis sikerül*, s felült három alkimista szélhámosnak.

1867 őszén Párizsból Bécsbe érkezett három alkimista szélhámos: Simence de la Rosa, volt katona, Fresno y Landres gróf, és Romualdo Roccattini, római lelkész. Kihallgatást kértek Ferenc Józseftől, s aranyat ígértek az uralkodónak. A császár kezdetben óvatos volt. A rendőrséggel ellenőriztette a három *tudós* előéletét, majd Schrötter bécsi műegyetemi tanárt konzultálta: érdemes-e az aranycsinálással foglalkozni?

A válasz minden szempontból kedvező lehetett, mert a három alkimista Schrötter vezetésével, s a megfelelő anyagi támogatás birtokában, az állami pénzverő intézett egyik helységében munkához látott. A császár józanabb környezetének érdeme, hogy az uralkodó bizalma viszonylag hamar szertefoszlott, s 1869-ben kiderült, hogy szélhámosok fészkeltek be magukat a pénzverdébe.

Hogy mi történt a három alkimistával, azt nem jegyezte fel a tudománytörténet, de Schröttert, a *szakértőt* feltűnő gyorsasággal küldték nyugdíjba.

Minden bizonnyal I Ferenc József volt az utolsó európai uralkodó, aki alkimista módszerekkel próbálkozott meg az aranycsinálással.

A MEYERLINGI TRAGÉDIA

A *meyerlingi tragédia* a legújabb kori történelem egyik sokat vitatott *rejtélye*.

1889-ben, Rudolf főherceget, Ferenc József fiát, holtan találták a meyerlingi vadászkastélyban. Az átlót fejű trónörökös mellett, ugyancsak holtan, titkos kedvese, Vecsera Mary bárónő feküdt. A legnagyobb titokban folytatott nyomozás *szerelmi háttérű öngyilkosságot* állapított meg.

A teljesen léha, de nem tehetségtelen főhercegről temérdek mende-monda keringet. Ezek egyike szerint *nagy reformer*-ként óhajtott trónra lépni – ezért pusztította el az udvari cselszövők egy csoportja.

A másik változat szerint – a lány családja állt bosszút rajta.

Annyi bizonyos, hogy Vecsera Mary édesanyjának azonnal el kellett hagynia Bécset és lányát – nem gyászolhatta.

S mivel a *szerelmi tragédia* a közvélemény számára túlságosan polgári volt – megindultak a találgatásoknak napjainkig tartó, hömpölygő folyama. London és Párizs könyvpiacán szinte esztendőnként tűnik fel egy-egy, a tragédiát hiteles adatok *alapján feltáró* könyv vagy tanulmány. De filmet és *érzékeny* színművet is írtak az esetről. Volt olyan változat is, hogy az *utód*, Ferenc Ferdinánd is *tudott a dologról*. A legfantasztikusabb magyarázatok egyike azonban két – minden bizonnyal álnevű – szerző tollából 1930-ban megjelent könyv. Eszerint a tragédia egy, a felvilágosodás korában alakult, Cagliostro szervezte, titkos társaság *bosszújának* a műve volna.

A szűkszavú orvosi és rendőri közlemények: kettős öngyilkosságról szólnak. A *bennfentesek* tudni vélték, hogy a *gyilkosság* éjszakáján két vadászruhás ember is járt a kastélyban. Ezek a lány bátyjai lehettek. Ők *végeztek* volna kiskorú hűguk *megrontó-jával*

Az udvari embereket az esemény után – szigorú titoktartásra kötelezték. Később ebből is sok száz újságcikk született. Hol ez, hol az, a volt császári udvar *belső bizalmasa* nyilatkozott.

A mai ismeretek birtokában, a legtöbb kutató elfogadja a szerelmi tragédia-változatot.

A titok megoldását, egyes verziók szerint 1989-ben, mások szerint csak 2000-ben remélhetjük. Akkor ti. a nyomozati akták, a bécsi titkos levéltárból, nyilvánosságra kerülhetnek.

Addig azonban a megjelenő könyvek még sokszor *lebbentik fel a fátylat* a meyerlingi tragédiáról.

„ÚJFAJTA SUGARAK

„1895. november 8-án este, Wilhelm Conrad Röntgen, würzburgi fizika professzor, egy vákuumcsövet átlátszatlan fekete papírba burkolt. A papír semmilyen látható vagy ultraibolya sugarat nem engedett át. Amikor bekapcsolta a nagyfeszültségű áramot, azt látta, hogy az elsötétített helységben az asztalon szétszóró apró fluoreszkáló kristályok felvillannak, s egy báriumplatincianürrel bevont papír ernesztelenen világítani kezdett - olvashatjuk a modern fizika történetéről szóló egyik munkában. S ezzel az eddig ismeretlen jelenséggel forradalmian új fejezet kezdődött a modern fizikában.

A tudós professzor afféle magányos kutató volt. Felfedezésének egyetlen szemtanúja sem volt. Hogy mit keresett valóban azon a sorsdöntő éjszakán, soha nem mondta el. Lehet, hogy – Einstein szavaival élve – csak *isteni kíváncsiság* vezette.

A felismerés után, hogy a vákuumcsőből láthatatlan sugárzás indul meg, a tudós különböző tárgyakat helyezett a cső és a fluoreszkáló ernyő közé: egy könyvet, egy alumínium lemezt, egy fadobozba zárt műszert stb. Az ismeretlen sugarak mindenben áthatoltak.

A hátorzongató kép csak ezután következett: a tudós megpillantotta kezének csontjait!

Röntgen senkinek nem szólt felfedezéséről. Hat-hétig bent lakott, a szó szoros értelmében, a laboratóriumban. 1895. december 28-án jelen meg *Újfajta sugarak* című közleménye. Néhány hét alatt öt kiadásban fogyott el a tanulmány. Minden világnyelvre lefordították. A kutató *X-sugarak*-nak nevezte el a különleges jelenséget.

Röntgen, noha örült kora nagy fizikusai elismerésének, nem igyekezett tanulmányát népszerűsíteni. És bár nem tiltakozott, de nem járult hozzá a tudósok javaslatához, hogy az új sugarakat, *röntgensugár*-nak nevezzék. 1896-tól, egyetlen évben ötven könyv és ezernél több tudományos dolgozat foglalkozott a sugarakkal.

Ki is volt ez a szerény, hallgató tudós? 1845. március 27-én született Lennepben (Düsseldorf mellett). Egy diákcsínye miatt kicsapták az iskolából. Később gépészmérnök-hallgató Zürichben. Mérnöki oklevelet és filozófiai doktorátust szerzett. Röntgent ne képzeljük szobatudósnak. Kiváló sportember is volt. August Kundt mellett dolgozott, és mint asszisztens került Würzburgba.

S mivel Röntgen nem végezte el a gimnáziumot, vagyis nem érettségizett- a würzburgi egyetemen nem lehetett magántanár. (Furcsa, de tény, hogy Zürichben *különleges* vizsgával, érettségi nélkül végezhetett!)

Később Strassburgban lett professzor, majd Hohenheimban, a mezőgazdasági főiskolán. Innen Giessenbe került.

Röntgen igazi kísérleti fizikus volt. Az elektromágnesesség és a fénytan kérdéseivel foglalkozott. Minden készüléket maga épített.

Tízévi tanítás után hívták meg Würzburgba. Így hát végre ott lehetett professzor, ahol azelőtt (az érettségi miatt!) nem habilitáltak magántanárrá. 1894-ben rektora volt az egyetemnek. Székfoglalóját a *kísérlet fontosságáról* tartotta. Az *X-sugarak*-ról három rövidebb tanulmányt tett közzé. S amikor egy riporter arról faggatta, hogy mit gondolt, amikor meglátta, hogy a kristályernyő fényleni kezd, Röntgen így válaszolt: *Semmit sem gondoltam. Kerestem a jelenség okát.*

Felfedezése leggyorsabban a gyógyászatban terjedt el. A röntgendiagnosztika mellett kifejlődött a röntgenterápia. Az első években sok röntgenkutató halt meg, mert nem tudtak a sugarak ártalmas hatásáról.

Röntgen nem vett részt felfedezése hasznosításában. Az első, aki gyakorlatilag kamatoztatta a sugarakat, Edison volt. (Belépti díjért mindenki megtekinthette a saját kezét!)

A nagy tudós Münchenben tanított tovább, 1901 decemberében, elsőnek kapta meg a fizikai Nobel-díjat. (A pénz a würzburgi egyetemre hagyta!)

A szerény tudós a díj átvétele után, nem tartott előadást. Ezért aztán mende-monda indult, hogy nem is ő fedezte fel a sugarakat. A nagy tudósnak élete végéig kellett védekeznie a becsületét ért támadások ellen.

A száraz modorú, pedáns Röntgen szigorú vizsgáztató volt. De írni nem szeretett.

Érdekes emberi vonása, hogy a szépirodalomban sem kedvelte a *fantázia* szüleményeit, a regényeket. Legszívesebben útleírásokat, életrajzokat, nagy egyéniségek levelezését olvasságta. Embersége az első világháború idején mutatkozott meg. Elítélte a háborús örületet és a gyűlöletet.

Az első világháború utáni nélkülözések következtében halt meg 1923. február 10-én.

Találmányát - eleinte - az amerikai Columbia egyetemen aranycsinálásra akarták felhasználni. Egyesek az antialkoholista harcban használták fel. A portugál királynő - udvarhölgyeit - az akkor divatos fűző káros voltáról, Röntgen - képekkel győzte meg. De felhasználták a valódi porcelánok és hamisítványok megkülönböztetésére is.

Nálunk, Aradon, a nagy professzor egyik volt hallgatója, Antolik Károly, a liceum fizika tanára mutatta be a Röntgen-gépet 1897-ben...

A mai Slavici liceum fizikai előadótermében csodálta meg az aradi közönség az új találmányt.

Az egyik korabeli lap azt írta: *A képen láttuk Antolik professzor kezét, legközelebb a városi tanács agyát szeretnők látni.*

NYELVŐRLŐDÉS

APAFEJ ISMÉT BERZENKEDIK

Ez az izgága lény nem fér a bőrébe. A vesztét érzi, ezért fenekedik. Legújabban a járással-keléssel kapcsolatos égéket próbálja elpusztítani. Így a jövés-menés neki: zsavélás. Otromba, szellemtelen szó! Az ember lőt-fut, siet-rohan, száguld vagy andalog, sétál-sétafikál, sőt ödöng, de hogy **zsavelna?** Ne tűrjük ezt a képtelenséget!

A BÉRGYILKOS ÉS AZ IGEGYILKOS

Néhány nappal ezelőtt egyik délután a mozi előcsarnokában várakoztam. Mellettem két szemrevaló fruska csicsergett. Kellemes volt a hangjuk, de amiket mondtak annál kellemetlenebb. *Tudod, most csinálják az ujj ruhámat* – mondotta a szőke. Társa, a barna Pubiékről beszélt, akik most csináltak házat. Megtudtam, hogy a szöszi gavallérja már megcsinálta a katonaságot. A barna – a gyárban – megcsinálta a normát. És mindketten újévre *mulatságot csináltak*.

Csengettek. Az előadáson is a közelemben ültek. A film hőse – persze – *szomorú arcot csinált*.

Mi a hiba ezzel a tengernyi *csinálással*? Az, hogy a *csinálni* ige – újabban – afféle **mindenes igévé** lett. Kiszorítja igetársait, elfoglalja helyüket. Szegényíti, szűkíti a nyelvet.

A két kislány – és sokak – okulására eláruljuk, hogy a ruhát szabják és varrják, sőt készítenek is. A házat csak építik. (Vályogból: rakják, földből: verik, fából: róják, deszkából tákolják).

A katonai szolgálatot teljesítet ifjú: a **kiszolgált** katona leszerelt. A normát a dolgozó teljesíti. A mulatságot rendezik, sőt *csapják*. És mindehhez vidám **arcot vágunk**. Szomorút csak akkor vágunk, ha a szőke és a barna lányka ezután is ilyen pongyolán beszél.

AZ ELVESZETT VILLAMOS

Szinte naponta halljuk, hogy X, vagy Y. *elvesztette* – a villamost! Sőt már vonatot is *vesztettek*... Ez a nyelvi fordulat újabb keletű. Helyesen azt kell mondanunk: *Lemaradtam a villamosról, elszalasztottam a vonatot*. Vagy ezt: *Lekéstem a villamosról, vagy az autóbusról* A *vonatot lekésni* fordulat sem helyes. Ehelyett is valamelyik fenti, alkalmas kifejezést mondjuk.

NE ADJ – TELEFONT!

Adj egy telefont holnap – mondja Gizike a barátnőjének. *Adtam neki egy telefont* – halljuk Jánostól. Ha ennyi telefont adunk, rövidesen egyetlen készülék sem marad a telefonközpont birtokában, mert a beszélők mind – elajándékozzák ! T.i. telefont nem adhatunk. Legfeljebb felhívhatjuk, vagy telefonálhatunk neki; közölhetünk valamit telefonon; kissé régiesen, még telefonálhatunk is. De adni soha nem adhatunk!

APAFEJ“ ÚJRA KOPOG

Apafej azért, mert a múltkor olyan cudarul lerántottuk, még nem tért meg. Most újra jelentkezett. Rátartibb, mint valaha. Azt mondja, hogy mindenki így beszél. Igen, mindenki, aki hanyag a beszédében. Mindenki, aki pongyolán fogalmaz. Mindenki, aki lusta és renyhe, hogy kobakját kissé megerőlttesse!

Apafej előbb a szavakat pusztítja el, aztán a zamatos, kifejező fordulatokat, hogy végül mindenki olyan színtelenül, ostobán, zagyván beszéljen, mint ő.

Apafejék szótárában ilyen szépségek virulnak: az élelem, a táplálék, a falatozás, a harapnivaló. Az elemózsia és még jó néhány társuk helyett – a kaja járja! Igen ők már nem falatoznak, de a fejüket sem tömik, csak kajolnak. Ám legyen – de mi többiek

ezután is: eszünk, étkezünk, - de kajálni soha nem fogunk! És ha megszomjazunk, akkor is csak iszunk. (*Apafejék* csak piáljanak!)

Apafejék tiszteletlenek is! A nőket, a hölgyeket undorító torz nevekkal illetik. Kinek tetszenék, ha *csaj*-nak neveznék?

Apafejék a barátságot sem tisztelik, mert különben a visszataszító *háver* szót is kerülnék.

AZ ÉSZ BAJJAL JÁR

Senki ne higgye, hogy tudós értekezést olvas majd Gribojedov kitűnő darabjáról. Az ésszel a baj egészen másutt van.

Vagy tizenöt esztendeje fura szólás terjedt el. *Ne csináld, az eszedet*, így hangzott kezdetben. Aztán módosult és ez lett belőle: *Ne tedd az eszedet!* Végül: *Ne űzd az eszedet!* szólássá vedlett. Mondanom sem kell, hogy mind a három hibás, rossz. Először azért, mert értelmetlen! Helyesen úgy kellene mondanunk, hogy *ne okoskodj!* Esetleg *Ne ugrálj!* Sőt ez is jó: *Ne szökdöss!* Egy szóval ez a torz és értelmetlen szólás azt szeretné kifejezni, hogy a másik valami oktalanságot mondott vagy tett. Vagy azt, hogy esztelenkedik.

Sajnos, eléggé elburjánzott, küzdeni kell ellene.

A KOVÁCS ÉS - A MARCI...

A bennszülött aradi fülét már nem sérti, ha a személyek neve előtt névelőt hall. Ez nálunk sajnos – nyelvszokás. A Kovácsról beszél, holott az illető nem *kovács*. A Marciről érdeklődik, mikor az illető nyalka gyerek és nem – kandúrmacska.

Ezt a *nyelvtényt* már csak az iskola irthatja ki tövestől.

Mi hát a hiba? – kérdezhetné valaki. Az, hogy nyelvünkben a személyek neve előtt névelőt nem szabad használnunk. A Pista, a

Rózsi - nem embert jelöl. Sokan ilyenkor Mikszáthra és Móriczra hivatkoznak. Igen, ők, az előbeszédet utánózva - használták. De az irodalmi nyelvhasználat mégse fogadja el. Nem is szokás mindenütt. Sokfelé erről ismerszik meg az aradi ember. Tegyük róla, hogy ne ez legyen a legfőbb ismertetőnk!

CSAU APAFEJ!

Ezt a nyegle köszönést, hogy *csau* mindenki ismeri. Újabb keletű ugyan, de kiszorította *társát* - a *szevaszt!* Mondanunk sem kell, hogy mind a kettő nyelvi henyeség. A *szervusz* - évszázados polgárjogot nyert. A sok százéves latin hagyomány emléke. Olyan, mint a tinta, a pláne, az iskola stb. Nincs miért kiúznunk. De a torzítása, vagy valamilyen értelmetlenséggel való helyettesítése - nyelvi pongyolaság.

Köszönjük ezután tisztességesen jó napotál - és ne csauogjunk!

Az *apafej* törzsgyökeres jassz-termék! Irtsuk még a magját is!

AZ A FEKETE LEVES...

Régi ismerősöm állít meg. Elmondja, hogy ő meg a barátja nagy vitában vannak. Néhány napja tudniillik az Eminescu utcában meglátta a barátját a *presszó*-ban. *Feketézel?* - kérdezte. A barátja azonban amellet kardoskodott, hogy legfeljebb *feketét* *ihat*, de semmiképpen sem feketézhet, - mert ezt a törvény bünteti. *Mi hát a helyzet?* - kérdezte régi ismerősöm.

Mind a két kifejezés jó és helyes, mert a *feketézést*, *feketepiacot*, - amikor még volt - helyesen zugpiacnak vagy zugbörzének kellett volna hívnunk. (A feketezés fogalma olasz-francia eredetű).

És mit keres a címben a *fekete leves?* - kérdezhetné valaki. Az a kávé ősi neve - egyes művelődéstörténészek szerint.

TE TETTED EZT!

Szokatlan és csak az utóbbi évek terméke, hogy a beszélők, ha kell, ha nem, mindenüvé odabiggyeszti a személyes névmást. Ilyeneket hallhatunk: *Ő volt a moziban. Aztán Ő hazament. Útközben Ő találkozott a barátjával.* A személyes névmás mind a három mondatban fölösleges. Nyelvünkben az ige személyragja jelöli az alanyt, így hát, külön nem kell kitennünk.

Illetve csak akkor, ha nyomaték van rajta pl. TE – vagyis senki más – tetted ezt!

FÁZNAK A FÜLEIM...

Jó csípős hideg van. S bizony megesik, hogy fázik a kezünk, a lábunk – sőt a fülünk is (s nem a füleink). Az sem ritka, hogy a jó barátainkról valamit hallunk, de csak így – fél füllel. Az is előfordulhat, hogy túláradó örömről – fél lábon táncolunk. Vagy az sem lehetetlen, hogy – sietségünkben – elhagyjuk a félkesztyűnket.

Megfigyelhetjük, hogy a fenti fordulatokban sehol sem használtunk többes számot. Miért? Kérdezhetné valaki. Mert – és ez sajátos nyelvről – az összetartozó dolgokat, ha egységben fogjuk fel, egyes számban használjuk. Így a páros testrészeket is. Aki – valamilyen szerencsétlenség következtében az egyik karját elvesztette – azt félkezűnek mondjuk. És így beszélünk félszeműről. Ha pedig a köszvény valaki mindkét lábát megtámadja, akkor sem a *lábait*, hanem a két lábát fájlalja. Csak a mesebeli óriásnak, a kiklopsznak volt EGY szeme, ő tehát egyszemű. De neki soha nem volt kettő.

A páros ruhadarabokat egyenként emlegetjük. *Nadrágokat* nem húzhat senki – illetve, csak ha nagyon fázik. De almát, cseresznyét is csak egyes számban eszünk. Aki ALMÁKAT eszik – az többfélét eszik. Az pedig egyenesen képtelenség, hogy

valaki *Cipőket* húzhasson! A cipőre ugyan fölveheti a sárcipőt, de több cipőt egyszerre?

JÖN, MEGY, HOZ -VISZ

A villamoson hallottam a következőket: *Holnap eljövök hozzád.* Az illető bizonyára nem tudta, hogy a jön közelítő, a megy távolító értelmű ige. Ezt kellett volna mondania: *Holnap elmegyek hozzád.*

Ugyanígy a hoz közelítő, a visz távolító értelmű. Nem helyes tehát azt ígérni valakinek: *Holnap elhozom hozzád az új könyvemet.* Helyesen így mondjuk: *Elviszem hozzád az új könyvemet.*

HORTYOG VAGY HORKOL ?

A dohányüzlet előtt egyik régi ismerősöm állít meg. Nagy vitánk volt. Valaki azt mondta, hogy a *horkol* nem helyes, mert csak a *ló tesz így* – mondta. A kérdést már maga a nyelv eldöntötte. *Aki húzza a bőrt a fagyon*, ahogy tréfásan mondjuk, az: hortyog. Aki ugyanezt fokozottabb hangerővel *teszi*, az horkol. A ló pedig, különösen, ha megijed: horkan.

TANULHATNÁNAK TŐLE

Egyik öreg barátom szenvedélyes őre a nyelvhelyességnek. Ha *filc* kalapról hall, azonnal nemez-re javítja. A *fess* szót talán soha ki nem mondta, neki a fukar bizony takarékos, a ruha pedig csinos. A *fuser*-t kontárnak hívja és a hencegőre soha nem mondja, hogy *felvág*.

Néha megmosolygom a jó öreget, mert a riportert is következetesen *újdonsz-nak* tiszteli. Nyáron a szomját a *serház*-ban oltja, habzó sörrel és télen fatányérost eszik. És nem tűr maga körül pongyola mondatot vagy henye szót. Finoman udvariasan

kijavítja. A jassz-nyelv *szóvirágait* mintha meg se hallaná. Az illetőt hagyja kínlódni. Egy közös ismerősünk kiszalasztotta ezt a szót, hogy *grimbusz*. A jó öreg először a hajcihőt ajánlotta, aztán a perpatvart, a szócsatát – és végül – hosszas, kínos magyarázat után a civakodást találta a legmegfelelőbbnek.

Öreg barátom mindent a nevéen nevez. Számára a nyelv, a megértés, a gondolatközlés eszköze. Kár, hogy nem ismerik többen. Tanulhatnának tőle.

MÉG MINDIG MELÓ?

Szép őszi délután. Elöttem két jókötésű fiatalember sétál. *Apafej, mikor melózol* – kérdezi a nyurgább. Hogy a másik, a zömökebb mit válaszolt, nem hallottam. A nyomukba eredtem. Valami filmről beszélhettek, mert ilyeneket hallottam: *behúzott a hapsinak! Kinyírt vagy két baligot! A krapek piás volt!*

Nem szeretném tovább részletezni, hogy mi mindent hallottam. Ez a derék két ifjú miért beszél ezen a lehetetlen *tolvajnyelven*? A szakirodalom, fattyúnyelvnek nevezi az argót, vagyis a hajdani *alvilág* csoportnyelvét.

Kezdetben minden beszélő inkább tréfából használja a tolvajnyelvet. Aztán megszokja. Végül már észre se veszi, hogy rááll a nyelve. A nyelvhelyességi szakirodalom szerint valami bizalmas közvetlenséget éreznek talán a beszélők, hogy az ilyen *kitagadott* szavakat, fordulatokat használják. A kisdíák *nagyfiús*-nak tartja – a szerinte – titkos szavakat. Az ifjú - felnőttnek. A családapa tréfásnak. És sajnos olykor az író is él vele, hogy *hőseit* – jellemezze. A gondos szülők kétségbeesetten panaszkodnak, hogy féltve őrzött csemetéjük milyen ékes szóvirágokat hoz haza az – iskolából! Nem egy vidéki tanuló városiasnak, diákosnak tartja ezt a zagyva csúnya beszédet.

Elszomorító, hogy az 1941-ben megjelent argó – szótár, már 1200 szót tart számon. Sőt a szótáríró igyekszik a nyelvet rontó *szavak* történetét is megvilágítani. (Az első - jassz szótár a XVIII. sz. közepéről való. A továbbiak a 900-as évek elejéről. Egy terjedelmesebb, pedig 1924-ből.)

Örökre számoljunk le azzal a tudománytalan babonával, hogy *hát minden nyelvben van argó!* igen van – hisz az elnevezés is francia. De a művelt, olvasott ember sehol ki nem mondaná az irodalmi nyelvhasználatból száműzött szót vagy kifejezést.

Egyik – másik *alvilági* kifejezés – egyenesen sértő. Így, azt hiszem senki sem örül, ha pl. *öreglány*-nak nevezik!

Ha a beszélők öntudatos része soha ki nem ejtené, még tréfából sem ezeket a szörnyűségeket, rövidesen mindnek magva szakadna. Valljuk meg, ezek a szavak – igen ragadósak. Fegyelmezett nyelvi öntudatra van szükség, aki kerülni akarja őket.

A nyelv kifejező ereje, szinte sorvad el az ilyen épületes badarságokban, hogy *haver, kaja, pia*. (Többet szándékosan nem említek, nehogy akaratlanul terjesszem a gyomot!)

MIÉRT HARAGSZOM APAFEJRE?

Többen megkérdezték, hogy miért haragszom erre az *ártatlan* Apafejre? Ez a kis *szende* nem vétet soha senkinek... meg hát az ifjúság is így beszél. Ezek a *kedves, jasszos szavak* olyan közvetlenné, barátivá teszik a beszédet... És különben is minden nyelvben van argó (vagyis: tolvajnyelv).

Sajnos, csak így röviden, szinte el sem mondhatom, hogy honnan a harag. Apafej nyelve, a tolvajnyelv, szakszerűen szólva *csoportnyelv*. Olyan, mint a műszaki nyelv, a diákn nyelv, vagy a horgászok sajátos szókinccsel rendelkező, külön nyelve. Ezek egyike sem akar egyeduralkodóvá lenni. Apafej azonban ezt szeretné! A többszázados múltú szavakat kiszorítja, a nagy költők szóhasználatát felrúgja, fittyet hány a nyelvtannak és mindannak, amit röviden kultúrának nevezünk. Szegényíti, sorvasztja, színteleníti a nyelvet. Az állandó szókapcsolatokat, fordulatokat (tudományosan: az idiómákat) félrelöki és helyettük értelmetlen, kifacsart, maga teremttette *fordulatokat* hoz létre.

A nyelvészek szerint a *tolvajnyelv* eluralkodása valahogy a testi betegséghez hasonlít. A nyelv egésze, szükségszerűen kitermeli

az ellenmérget. A nyelvész – helyesebben a nyelvművelő – pedig az orvoshoz hasonlít, aki az ellenmérget orvosság alakjában juttatja a szervezetbe.

De miért élnek napjaink sokszor neves írói is ezekkel a kárhoztatott fordulatokkal, szavakkal, kifejezésekkel? – kérdezte egy igen hozzáértő barátom. Hát vagy divatból, vagy pedig így vélik még életszerűbbé tenni hőseiket. De lehetséges, hogy egyszerűen nyelvi kényelmességből.

A jasszos szavak használata – sajnos – divat is! De mint minden divat – mulandó, halandó. A nyelv azonban nem várhatja meg, míg a *betegség* magától elmúlik. Ezért van szükség a nyelvművelésre, a hibák megrovására, a szép és helyes fordulatok terjesztésére.

DISZNÓTORBAN

Csikorog a lábunk alatt a hó. Helyesebben a jéggé fagyott hó. Vannak, akik már rég leszúrták a télire való disznót. De olyan is, van, aki most szúratja.

De miért nem jó az, hogy disznót *vágott*? kérdezte egyik jó barátom. Mert előbb *leszúrjuk* és aztán *vágjuk*, illetve dolgozzuk fel. Klasszikus verseink, novelláink is *disznóölésről*, *szúrásról* beszélnek – vágni csak néhány évtizede vágunk. Bár a kóstoló esetében – ha nem kapunk – teljesen mindegy, hogy szúrták-e vagy vágták! Attól sem dől össze a világ, ha egyesek, ezután, csak azért is – továbbra is vágják. Elvégre is – *nem erőszak a disznótor!*

BOSZORKÁNYOK A NYELVBEN

Hát ez meg miféle csodabogár? – kérdezhetné valaki. Úgy bizony *boszorkányok* nyargalásznak, ha nem is seprűnyélen, de egyik-másik állandó szókapcsolatban. Így: ha valakit rászednek, azt *lővő tették*. Ezt hajdanában a bűbájosok, a boszorkányok

tették áldozatukkal. Akire kígyót-békát kiáltanak az ma legfeljebb haragszik. Több évszázaddal ezelőtt azonban, eleink ezt nem tűrték, mert a rontásnak egy neme volt. S igyekeztek megtudni, ki az a *minden hájjal megkent*, aki ezt művelte. Attól is óvakodtak, nehogy rájuk tegyék a nyeret, mert a boszorkányok így álltak bosszút.

Mindezt miért mondtuk el? A nyelv – évszázadokra, évezredekre visszamenően tükrözi a régi életformát – sokszor elhomályosult formában. És visszatükröz minden társadalmi és műveltségi eredményt.

NYELVHELYESSÉGI LEVÉL

Berreg a telefon. A vonal másik végén régi ismerősöm. Érzem a hangján, hogy valami kedvességgel szeretne meglepni... Elő is rukkol. Ha nem helyes a *disznóvágás*, akkor ugye a vágóhíd is *szúróhíd* lesz? – kérdezi kajánul. (Napokig készült bizonyára erre a tromfra...) Hát kedves telefonozóm! Nem, a vágóhíd megmarad, mert már annyira gyökeret vert, hogy aligha irthatjuk ki. És ott, ha tudja, nemcsak szúrnak, de vágnak is. A *nyelvőr* is szúr-vág, de nem a saját szakállára. Alapos, tudományos felkészültséggel lát hozzá egy-egy kérdés megvitatásához, egy-egy fordulat helytelenítéséhez, vagy helyesléséhez.

A nyelvhelyességi kérdés jó része már régen eldöntött, csak éppen a *nagyközönség* (És így Ön sem!) – nem tud róla.

A *nyelvörködés* nem egyéni bogarászás, hanem a legnagyobb nyelvtudósoknak, a nyelv legjobb ismerőinek a követése. De csak a jóban! Mert minden nyelvtudós ragaszkodik – jól megalapozott elmélete – valamilyen nyelvi igazsághoz. Mi követjük őket a tudományos leíró nyelvtanban, a szavak és szólások helyes értelmezésében és mindenben, ami munkájukban élő és haladó.

Azért mert valaki nem kedveli az orvosokat, azért betegség még is van. S ha beteg – orvoshoz fordul. Így vagyunk a nyelvhelyességgel is. Ön nem ért egyet velem, de azért nyelvi hibák akadnak... És remélem, ebben egyetért velem – ezeket

nem hagyhatjuk burjánzani! Vagy, mert nem kedveljük az orvost, hagyjuk elsorvadni a beteget is? A nyelvi hiba t. i. – szakemberek szerint – olyan, mint a betegség. Egyesek, mint a tolvajnyelv szavai, maguktól is elenyésznek, mert csak a divat, a henyéség kapja fel őket. Másokat azonban *műtenünk* kell! Ide kell a képzett *nyelvőr*, aki – higgye el nekem – nem játékosan, pusztán szeszélyből, hanem évek nehéz munkájával – pallérozza a nyelvet.

Egyébként nagyon megtisztelt érdeklődésével – és várom az újabb telefonhívást.

SZAVAK ÉS SZÓLÁSOK HELYTELEN HASZNÁLATA

-Mikor adják Nórát? – Kérdezi valaki a napokban. *Adják?* Kinek? Miért? Hol? – kérdezhetnők. A színdarabot JÁTSZÁK, ELŐADJÁK, de ADNI, ez bizony vaskos nyelvi hiba. Általában ezzel az adással újabban sok a bajunk! A telefont is adják, ahelyett, hogy telefonálnának. *Jelentést adott* – halljuk, ahelyett, hogy jelentette volna. Már vizsgát is ADNAK, persze jobban tennék, ha vizsgáznának.

- *Akarattal tette e?* – kérdezte a múltkorában valaki. Ez sem jó. *Készakarva*, vagy *szándékosan* a helyes.

- Jól áll az új ruhád, drágám – csicsergi tettetett kedvességgel valaki. Ez a *jól álló* ruha már nem is sérti fülünket. Noha helyesen ezt is mondhatnánk: *jól illik neki*, vagy hozzá.

- Velem ne vitatkozzék, mert így állt az újságban! – halottam mostanság. Ez is így jobb volna: ez volt az újságban, vagy: így olvasható az újságban.

A *bebeszélés* sem helyes. Tehát valakinek valamit nem bebeszélünk, hanem elhitetjük vele.

- A dolog ezzel befejezést nyert – hallhatjuk gyakorta. A helyes alakja ennek a fordulatnak ez volna: befejeződött,

végetért. Ugyanígy nem nyerhet valami BEIGAZOLÁST, legfeljebb: bebizonyulhat, beigazolódhat.

Az *elnéz* szó kapcsolatai is hibásak. A hibát nem nézhetjük el, hanem: nem vesszük észre vagy elkerüli a figyelmünket. *Csak elnézésből nem vettem észre* – nem helyes. Inkább így: figyelmetlenségből, gondatlanságból nem vettem észre. De helyes ennek az igének a használata, ha azt mondom: elnézem őt egész nap, vagy pedig: elnéztük hibáját, - annyit jelent, hogy megbocsátottunk. Helyes az a kifejezés is, hogy *elnézést* (vagyis bocsánatot) kérek.

Az *előszeretettel* helyett is használhatjuk a helyes kifejezést: különös szeretettel, szívesen, nagy örömmel.

Inkább tévedjünk, számítsunk rosszul, mintsem az *elszámította magát* torz kifejezést használjuk.

Az *eltekintve valamitől* gyakori és nagyon elterjedt nyelvi hiba. Helyesen így mondhatjuk: nem tekintve azt, figyelmen kívül hagyva, mellőzve valamit.

Ügyeljünk hát a szavak és szólások helyes használatára.

AZ ARADI UTCANEVEK VÁLTOZÁSAI

AZ ARADI UTCANEVEK VÁLTOZÁSAI

A középkori Arad első feljegyzett utcaneve az Esztergomban, 1388. augusztus 31-én kelt oklevél Közép utcája. Az oklevél szerint Jakab esztergomi vikárius az aradi prépost és káptalan közt felosztatja az aradi közép utcát és az erdőt. (L. Fábián: Arad vm., hibásan -Történelmi Adattár II. 183. , hibásan. DI. 29.728. Az eredetiben: feria quinta, Feyreghaz, Kezep hucha, lacum Kuchokpathaka, silva ville Mykelaka, usue ad vallem Bethfyz, feria secunda) L. Mályusz Elemér: Zsigmond kori oklevéltár. I. (1387-1399) Bp., Akadémia, 1951)

1783-ig nem találkozunk sehol az aradi utcák nevével. Ebből az évből maradt fenn a városi levéltárban (jelenleg az Állami Levéltár anyagában) a következő című utcanévjegyzék:

Theillen befindlichen Gassen deren in der Königl. Privilegirten Kameral Stadt Arad und dazu hörigen. A jegyzéket először Szölössy Károly közölte (L. Arad városa 1783-ban. Az Arad városi levéltár adatai után. Alföld, 1884. június 6.) A jegyzék szerint a Német – és Rácvárosban a következő 59 utca található: Akác, Balta, Bárány, Béke, Dobos, Fazekas, Fő, Gaboroj, Gimnasiumi, Hajóépítő, (Schiffbau Gasse), Halász, Háromszög (Triangl-Gasse), Hosszú, Ív vagy rövid (Bogl Gasse), Kert, Kéményseprős, Kígyó, Kis-Brodi, Kis Tyúk, Laucán, Mal om, Marospart, Mészáros, Mocsár, Mózes, Nagy tyúk, Ősz, Paszuly, (Bohnen Gasse), Pipa, Püspök, Radnai, Ráctemető, Reggeli, Rozmaring, Rózsa, Rövid, Sarkadi, Sóhivatal, Sörház, Száva-molnár, Szt. György, Szíjgyártó, Színház, Szoros, Szúk, Tavasz, Templomi temető, Tégla, Tímár, Tökölly templom, Tulipán, Úri, Új-világ, Városház, Vidulics, Vittkay, Zöldpiac, Zsidófürdő utca.

A románvárosban a következő 15 névvel találkozunk: Csimpolyás, Debren (?), Furulyás, Krecsán, Manyi, Muszkai, Oláh (Rumuny-Gasse), Pálinkás Grigor, Rozsoja, Szalkai,

Székudvari, (Szokodor-Gasse), Török-sánc, Völgytő, Zarándi (Szarándni-Gasse) és Zimándi utca (Zimandan Gasse)

Pernyáában tíz utcát találunk: Berzakova, Burjána, Hajtás, Híd, Krivi lovag (Krivi Ritter Gasse), Lacsá, Marinkovits, Nedelka, Schuvalkin, Visnye. (L. még: Rusu Alexandru: O descriere a străzilor oraşului din 1783. Documente Arădene. Flacăra Roşie. 1956. április 8. és u.a.: Érdekes okmány. Vörös Lobogó. 1956. ápr.8. (Somogyi Gyula említi művében) az 1826-ból származó utcanévjegyzék alapján a következő aradi utcákat: (Ezt a jegyzéket még nem sikerült megtalálnom.)

Egy 1827-ből származó térképen a következő nevekkel találkozunk: Buzsáki erdő (később: Város liget), Zsidó utca (később: Zoltán utca), Zsák utca (később Magyar), Ligeti utca (később: Liget utca), Címer utca (később: Dezső utca), Búzsáki piac (később: Ferenc tér).

A Lujza utca neve alkalmasint azóta létezik, hogy Napóleon hitvese 1808. május 11-én, Aradon járt. (L. Arad és Vidéke. 1911. VIII. 20.)

1848-ban a városi tanács az Úri utcát (Később: Deák Ferenc) Reform utcának, a Templom utcát Szabad sajtó utcának, az országutat (a későbbi Andrássy tér) a templomtól a Nap utcáig (Később Széchényi utca): Batthyányi utcának, a Pesti utat Kossuth utcának nevezte el. (L. A régi Arad utcái. Aradi Közlöny 1894. március 18.)

1849-ben a tanács a következő változtatásokat határozta el: Korona (később Árpád tér): Február 8. tér; Könyök utca: Asztalos Sándor utca; Ferenc tér: Függelenség tér; A mellette levő névtelen utcát Huszár utcának; a Ferdinánd utcát Bem utcának, a Nándor utcát Perczel utcának, a Címer utcát Honvéd utcának, a Három fekete ló utcát (később Fábíán G. utca): Klapka utcának, az Ötpacsirta utcát (később: Kölcsey): Damjanich utcának, a Szerb utcát (később: Damjanich): Szemere utcának, Őz utcát: Görgey utcának, és a Ferenc szigetét: Tüzér szigetnek nevezi el.

Széchényi tragikus halála után a Nap utcát Széchényi utcának nevezik el. /L.

A régi Püspök utcát pedig 1869-ben Eötvös utcának, mert ezen az utcán ment a miniszter a líceum alapkövének letételére. /L.A./

1880 augusztusában Ebesfalvy György ügyvéd a városi tanácsban magyarabb, hazafiasabb, megfelelőbb utcaneveket ajánl. /L. Alföld. 1880. augusztus 7./

Ebesfalvy a következő neveket terjesztette elő:

A Pesti út legyen Kossuth utca, s ha ez nem lehet: Lajos utca. Nem illik már rá a Pest út, mert már nem erre mennek a fővárosba, és Pest sincs már, csak Budapest. Azért is ez a név a legjobb, mert már 48 előtt, Scharfenéder polgármester Kossuth utcának nevezte (Ezt Ebesfalvy mint kortárs tudja). Az utca különben 1848-1849-ben és 1861-ben ezt a nevet viselte. S a legnagyobb emberről feltétlenül el kell neveznünk a város egyik utcáját. Ha lehet a lengyel Bemről, miért ne lehetne Kossuthról? Különben is, Aradon volt az utolsó országgyűlés - Kossuth idejében. De, ha még nem lehetne Kossuth utca, akkor nevezzék el Boczkó Dánielről. Hisz ő mentette meg a várost. (Ebesfalvy elmondja, mint szemtanú, hogy az ellenség kiengedte a rabokat, köztük a gyermekgyilkosságért elítélt Kormányos Rózát, akivel a Fejsze utcában találkozott.) Vagy legyen a templom utca Boczkó utca. A Reggeli utcát nevezzék el Sárossy Gyuláról. A Magyar utca legyen Csokonai utca, mert itt van - úgymond - a Csokonai csárda. A Kereszt utca legyen: Damjanich utca. A Bárány utca: Petőfi utca. Az Úri utca: Heim Domokos utca, mert egyéb érdemei mellett, ebben az utcában van a háza. A Szerb utcát nevezzék el Mihálovits Lázárról, aki főjegyzője volt a városnak 1834-ben és sokat tett a szabad királyi városi jog elnyeréséért. S, mint ügyvéd, ő folytatta le, 1822-ben az első magyarnyelvű pert. A Kígyó utca viselje Szerb Tivadar, az első főjegyző nevét, mert ebben az utcában lakott. Az Őz utcát nevezzék el Popovics Jánosról, a román tanítóképző volt igazgatójáról, akinek fáradozása nyomán a város megkapta 1861-ben a Ghíba Birta féle alapítványt. A Sziget utca legyen ezután Bohus utca, mert itt a város legrégebbi háza, a Bohus ház. És Bohus János, derék

követte volt a városnak és Kossuth híve. A Három Fekete Ló utca, legyen Fábián utca, mert ott a háza. A Zsidó utca legyen Chorin Áron utca. A Városháza utca pedig Asztalos Sándor utca. A Domokos kávéháztól a Müller házig legyen *Weisz Károly sor*, mert ő tette fasorrá, sétatérre. (Azelőtt sáros kátyús volt) Ezzel szemben pedig legyen *Salacz Gyula sor*, mert a polgármester létesítette, a védőtölteseket.

A városi közgyűlés élénken vitatta a javaslatot. Bonts Döme szerint csak a csúnya nevű utcákat, kell megváltoztatni. Mikor a Bárány utcának a Petőfi-re változtatása került szóba, Boros József megjegyezte, hogy a Tyúk utcát is meg kellene változtatni, ahol még megmaradt egy *tyúkketrec*. A Szabadság teret előbb vértanú térnek vagy Csata térnek akarták keresztelni. (Régi neve: Szt. Háromság tér.) A Három Fekete Ló utcából sem lett Verbőczy utca, hanem Fábián utca. A Fürdő utcát sem nevezték el Kinizsiről, hanem meghagyták a régi nevét. (Az újság tréfásan megjegyzi: *Az igaz, hogy ezen az utcán aligha táncolt volna hős Kinizsi két törökkel, mert akkora tyúkszemet kapott volna kövezetétől, hogy menten a Kishalmi-féle gőzfürdőbe kellett volna mennie, azokat kivágnatni*)

Végül a tanács a következő utcaneveket fogadta el:

Az Árok u. ezután:	Br. Sina utca
Albrecht tér:	Béla tér
Bárány u.:	Petőfi u.
Déli u.:	Dessewffy u.
Három fekete ló u.:	Fábián u.
Alsófőtér:	Szabadság tér
A Hertzka-féle ház és a Darányi ház közti, és a színház hátsó része előtti utca:	Vörösmarty u.
Gyümölcs tér:	Attila tér

Hosszú utca:	Wesselényi u.
Kereszt u.:	Batthyány u.
Könyök u.:	Chorin Áron u.
Kígyó u.:	Rákóczi u.
Korona tér:	Árpád tér
Nagyida u.:	Boczkó u.
Iskola u.:	Kazinczy u.
Ötpacsirta u.:	Kölcsey u.
Pesti u.:	Kossuth u.
Reggeli u.:	Perényi u.
Remény u.:	Sárossy u.
Szarka u.:	Révai u.
Szép u.:	Asztalos Sándor u.
Szerb u.:	Damjanich u.
Szén tér:	Bocskai tér
Sziget u.:	Zrínyi u.
Tavaszi u.:	Kiss Ernő u.
Tégla u.:	Vécsey u.
Újvilág u.:	Nagy-Sándor u.
Úri u.:	Deák Ferenc u.
Városház u.:	Hunyadi u.

(L. Alföld. 1880. szept. 18.)

1891. március 7-én, az Alföld: Utcák elkeresztelése vértanúk nevével címmel azt írja, hogy nincs mind a tizenháromnak utcája. És nincs neve az Attila tértől a Lovardáig húzódó utcának sem. 1891. december 10-től – Keresztes Gyula indítványára – a Kovács utcát Csíky Gergely utcának nevezik. (L. Arad és Vidéke ugyanazon a napon.) Az elnevezés helyes, mert a nagy író diákkorában, ebben az utcában is lakott.

1892-ben a Hárs utcát, a város híres, régi polgármesteréről, Heim Domokosról nevezték el.

1893. május 7-én tárgyalták a törv. Hat. Bizottságban az Andrássy teret a Kölcsey utcával összekötő utca (a későbbi: Salacz u.) tervét. Mivel akkor választották Jókait városunk díszpolgárává, róla akarják elnevezni. (L. Aradi Közlöny. 1893. V. 6. és Jókai Díszpolgárságáról: Aradi Közlöny 1893. V. 9.)

1894. március 7-től a Városházától a Karolina utcáig terjedő út neve: József fhg. Út.

1894. március 7-én, Barth Lajos indítványozta, hogy így nevezzék a fő utca egy részét és a líceum előtti teret, pedig Jókai térnek. (L. Aradi Közlöny. 1894. III.7.) A tanács mindkét indítványt március 15-én elfogadta.

1894 májusában Klein Ignác indítványozta, hogy az értelmetlen utcanévek helyett a város utcáit a vértanúkról nevezzék el. Salacz Gyula polgármester elnökletével, bizottság döntött a kérdésben. A következő utcaelnevezéseket fogadták el: Ádám utca ezután: Aulich Lajos u., az Éva utca új neve: Láhner György u., Fürdő utca: Lázár Vilmos, Kertész utca: Pöltemberg E. utca, Retek utca: Schweidel József u., Hasszinger u.: Leiningen Károly u. (L. Régi utcák új névvel. Aradi közlöny. 1894. május 2.)

A Hasszinger utca nevének megváltoztatása azonban egy kis vihart keltett. Hasszinger József örökösei – özv. Hasszinger Franciska és Hasszinger Ferenc soroksári lakosok – kérték a városi tanácsot, hogy vagy hagyja meg az utca nevét, vagy fizesse ki nekik a telek árát. T.i. az örökhagyó (-aradi üveges és nem polgármester, mint sokan hiszik) csak úgy engedte át ingyen kétszáz négyszögöl területét, ha az utca örökre az ő nevét viseli. (L. A Hasszinger örökösök pöre. Aradi Közlöny. 1894. V. 24.)

1894. június 13-án a városi közgyűlés úgy döntött, hogy megmarad a Hasszinger név. Leiningenről – ugyanakkor – az addigi Városliget utcát nevezik el. (L. Aradi Közlöny 1894. Vi.14.)

1895. április 10-én nagy Kálmán tvh. Biz. Tag indítványára a Páva utcát Darányi Jánosról, a híres orvostól és emberbarátról nevezték el. (L. Arad és Vidéke. 1895. IV. 4. és Arad és Vidéke 1895. IV. 11.)

Dr. Remetey Fülöp Károly bohókás utcanév – indítványát megelőzően, 1896 júniusában Csák Cirkák dr. minorita rendfőnök indítványozta, hogy Pernyáva legyen ezen túl Erzsébet város, a Kapa, Kasza, Választó, Illés, Demeter utcákat pedig nevezzék el nagyjainkról. A tanács Pernyáva nevének megváltoztatását elfogadta, de a többit későbbre halasztotta. Ugyanakkor Edvi Illés László kéri, hogy a fogház és a megyeház közti keskeny utcát Tabajdi utcának nevezzék. Salacz polgármester szerint az elhunyt emlékéhez nem méltó az a szűk utca, inkább a megyeház utcát ajánlja. (L. Aradi Közlöny. 1896. június 18. Utcák elnevezése c. cikk.)

Dr. Remetey F. Károly 1896 szeptemberében azt indítványozta, hogy tekintettel arra, hogy Pernyáában sok a primitív utcanév, a Gyár utca folytatását, a Kosár utcát nevezzék Kül-Gyár utcának, ugyanígy az Újterem utca folytatását, a Csutora utcát Kül-Ujterem utcának, a Fejsze utcát Kül-Kápolna utcának, a Kapa utcát Kül-Teleki utcának, a Borona utcát Kül-Magyar utcának, a Kasza utcát Kül-Vécsey Utcának és a Sarló utcát Kül-Nagy Sándor utcának.

Pernyávát pedig, *mert nyílegyenesek az utcái, kereszteljük el Nyilas külvárosnak*. A derék városatya *Salacz utcának* vagy a Karolina vagy a Kórház utcát ajánlja. (L. Új utcanevézések. Arad és vidéke 1896. szept. 30. - L. még: Louis: Új utca elnevezések. Hum. Cikk. 1896. okt. 2.)

Indítványát – mindenestre a sok *kül* zavartkeltő, és semmit meg nem oldó, furcsasága miatt elvetették. Pernyávát pedig, a tragikusan elhunyt királynőről, Erzsébetvárosnak nevezték el. (L. Erzsébet külváros. Alföld. 1896. okt. 8.)

Derestye Gyula kereskedő, 1896. júliusában azt ajánlotta, hogy a Görbe utcát nevezzék el Boros Béniről. A tanács véleménye szerint, az elhunyt, szebb utcát érdemel. (Alföld. 1896. július. 2.)

A tanács különben ezen a nyáron - 1896 augusztusában - nem teljesítette az Alsómolnár utca egyes lakóinak azt a kérelmét, hogy utcájukat Boros Béniről, Klapka Györgyről, vagy Sarlot Domokosról nevezze el. (L. Az Alsómolnár utcai lakók kérelme. Arad és vidéke. 1896. augusztus 18.)

1900. június 13-án, Lebovics Samuné kérésére, a Tyúk utca nevét Könyök utcára változtatja. (L. Aradi Közlöny 1900. június 13.)

1900. július 11-én, Blaskovich Antal tvh. Biz. Tag, kérte, hogy a Halász utcát nevezzék ezután Varjassy József utcának. Más ottani lakosok azonban azt kérték, hogy hagyják meg a régi nevét, mert ez történelmi név és a szabadságharc idején is így hívták. (L. Aradi Közlöny 1900. július 4.) Mások a Korház utcát szeretnék Varjassy Józsefről elnevezni. (L. Aradi Közlöny. 1900. július 11.) Szóba került a Karolina és a Liget utca is, hogy esetleg ezek valamelyikét változtassák Varjassyra. (L. Aradi közlöny 1900. június 16.)

A tanács végül a Korház utcát nevezte el Varjassy Józsefről. (L. Varjassy József utca. Aradi Közlöny. 1900. július 12.)

Az 1896-ban elhunyt Boros Béniről (1839-1896) már akkoriban szándékoztak utcát elnevezni. (L. Arad és Vidéke. 1896. április 16.) De erre csak 1901 áprilisában került sor, amikor az addig Fő útnak nevezett útszakaszt – a Karolina utcától a Városligetig – Boros Béni térnek keresztelik. (L. Boros Béni út. Aradi Közlöny. 1901. április 25, és Arad és Vidéke 1912. április 25.)

1901 júniusában az aradi nemzeti szövetség ajánlja, hogy a Templom utcát nevezzék el Munkácsy Mihály utcának. (L. Munkácsy Mihály és Arad. Aradi Közlöny. 1901. június 1.) Azonban a régi (Templom u.) névhez ragaszkodott a városi tanács. A szövetség esetleg a Tabajdy utca nevét szeretne volna Munkácsyra változtatni. De a tanács ezt sem fogadta el. Végül a Templom utca nevét 1902-ben Weitzer utcára változtatták. (L. Aradi Közlöny. 1902. november 2.)

1906 novemberében, Rákóczi hamvainak hazahozatalakor, Lukácsy Lajos indítványozta, hogy a Halász utcát nevezzék el

Thököly Imre utcának, az Alsómolnár utcát Bercsényi Miklós utcának, az Újterem utcát pedig Mikes Kelemenek. (L. Aradi Közlöny 1906. november 13. Közgyűlés előtt c. cikk.)

Az Aradi Közlöny ezzel kapcsolatban azt írta, hogy van már Thököli tér és Thököli utca is (- a későbbi Kinizsi utcát hívták így). A cikkíró nem tartja helyesnek, hogy a patinás Halász - és Alsómolnár utcát megváltoztassák. A kuruc hősökről nevezzék el a Miksa utcát, vagy a Nagyváradi utcát. (L. Utcakeresztelés. Aradi Közlöny 1906. november 14.)

A tanács elfogadta az új elnevezéseket, azzal, hogy a Thököli utca kapjon más nevet. (L. Aradi Közlöny 1906. nov. 15.)

1908 áprilisában egy kis vihar kelt, amikor a Tehén utcát Arany János utcának akarják elnevezni. Szalay Antal városatya szerint sérti a költő emlékét. Faragó Rezső szerint éppen ellenkezőleg, a Tehén utca szépen fejlődik és így méltó, hogy a költő nevét viselje. (L. Arany János nevére. Függetlenség. 1908. április 9.) 1909. június 10-én a t. rv. hat. bizottság ülésén, Varjassy Lajos polgármester indítványozta, hogy nevezzenek el utcát Spitzer Ignácról. (L. Spitzer Ignác. Vezércikk a Függetlenség 1909. június 9-én.- és Függetlenség 1909. június 10.)

A Függetlenség június 12-én azt írja, hogy ez a név rosszul hangzik és antiszemitizmusra ad alkalmat. (L. Hullámok a Spitzer Ignác utca körül. Rosszhangzású név és antiszemitizmus. Egy lapvélemény c. cikket.) Végül a belügyminiszter döntötte el a kérdést, mert az új nevet nem engedélyezte. Így hát a Nádor utcából nem lett Spitzer Ignác utca. (L. Jegyzetek a napról. Függetlenség. 1910. július 31.)

Talán a Spitzer Ignác utca körüli zavarok keltették fel az érdeklődést a képtelen utcanevek iránt, de való az, hogy Gabos Jenő dr. ügyvéd - beadványában - 76 utca nevének a megváltoztatását kéri. (L. Képtelen utcanevek. Új elnevezést kérünk. Gabos Jenő beadványa. Függetlenség. 1909. június 20. - és: Új utcanevek. Tömeges névváltoztatás. Gabos Jenő dr. indítványa. - Aradi Közlöny. 1909. június 24.)

A Függetlenség június 24-én közli az ajánlott új neveket:

Erzsébetváros

Fejsze u.:	Ferenc József út
Kapa u.:	Madách u.
Borona u.:	Kisfaludy u.
Kasza u.:	Katona József u.
Sarló u.:	Szigligeti u.
Csutora u.:	Tompá Mihály u.
Kosár u.:	Berzsenyi Dániel u.
Demeter u.:	Kemény Zsigmond u.
Illés u.:	Csokonai u.
György u.:	Bajza u.
Mihály u.:	Czuczor Gergely u.
Miklós u.:	Balassa Bálint u.

Sarkad

Virág u.:	Virág Benedek u.
Csatorna u.:	Reviczky u.
Kismolnár u.:	Jósika u.
Félkerék u.:	Tinódi Sebestyén u.
Szarvas u.:	Klapka u.
Fácán u.:	Dembinszky u.
Fürj u.:	Perczel Mór u.
Part u.:	Dugonics u.
Görbe u.:	Garay János u.
Hajó u.:	Klauzál Gábor u.
Trombita u.:	Liszt Ferenc u.

Vadászskürt u.:	Erkel Ferenc u.
Aranykéz u.:	Tóth Kálmán u.
Akácfa u.:	Körösi Csoma S. u.
Angyal u.:	Pázmány Péter u.
Árok u.:	Szondi György u.
Mocsár u.:	Ráday u.
Gyár u.:	Verseghy Ferenc u.
Süveg tér:	Corvin tér

Belváros

Hal tér:	Mátyás király tér
Háromveréb u.:	Gvadányi u.
Rövid u.:	Báthory u.
Könyök u.:	Bethlen u.
Kápolna u.:	Kálvin u.
Közép u.:	Apaffy u.
Kiskarika u.:	Frangepán u.
Lovarda u.:	Zápolya u.
Maros u.:	Szilágyi Dezső u.
Fa u.:	Csemegi Károly u.
Lövész u.:	Zichy Mihály u.
Nagyváradí út:	Baross Gábor út
Pécskai út:	Nagy Lajos királyút
Radnai út:	Hungária út
Béla tér:	Béla király tér
Vas u.:	Vas Gereben u.
Szél u.:	Álmos u.
Tél u.:	Zsolt u.

Farkas u.:	Huba u.
------------	---------

Séga

Iskola u.:	Trefort u.
Bornyú u.:	Bessenyei u.
Csorda u.:	Martinovics u.
Koszorú u.:	Kármán József u.
Rózsa u.:	Esterházy u.
Sörház u.:	Irányi u.

(L. Az új utcanevek. Gabos Jenő dr. beadványának részletei. Függetlenség 1909. június 24.)

Júliusban került az indítvány a tanács elé. A terv szerint öt év alatt kellene a városnak végrehajtania. Azonban a felszólalók szerint – így Lukácsi Lajos szerint is – az új nevek sok zavart okoznának. És a régi nevek nem is hangzanak rosszul. (L. Jegyzetek a napról. Az utcakeresztelés ellen. Függetlenség. 1910. augusztus 19. A cikkíró megjegyzi, hogy a Tehén, Mocsár, Csorda stb. utcák igazán nem hangzanak jól.) Az új névtáblák is sokba kerülnének. (L. Függetlenség. 1909. július 3. – és: Aradi Közlöny 1909. július 3.)

Szudy Elemér lapszerkesztő felszólalásában azt mondta, hogy hajtsák végre Csák Církák minorita rendfőnök 1896-os indítványát. Akkor – Szudy szerint – azt is megjelölték, hogy mit mire változtatnak. (L. Utcakeresztelések. Függetlenség. 1909. július 15.)

A Gabos ajánlotta nevekből csak egy, a Kálvin (nála: Calvin) János utca maradt meg. (Az ő jegyzéke nevezi így először a Kápolna utcát.)

Július 6-án Pogonyi Nándor kir. ügyész indítványozza, hogy a Kiskarika utcát nevezzék el Gr. Károlyi Gyula főispánról. (L. Függetlenség 1909. július 7. Ugyanakkor Lukácsy Lajos és Csécsi Imre indítványozott új neveket.) A tanács július 8-án, Pogonyi indítványát, elfogadta.

Horovitz Gusztáv hírlapíró, július 13-án azt indítványozza, hogy a Fa utcát nevezzék el Urbán Iván báróról. (L. Függetlenség 1909. július 14.)

1909. októberében, Dr. Priegl István és társai, újtelepi lakosok, hogy a Zsidó temető utcát nevezzék ezután Csokonai Vitéz Mihály utcának. (L. Utcakeresztelés. Függetlenség 1909. októbere 1.) Érdekes, hogy Scholz Gyula 1911 októberében azt kéri, hogy ugyanezt az utcát nevezzék el Báthory Istvánról. (L. Városi közgyűlés. Függetlenség 1911 okt. 26.)

1909 októberében, a Kossuth asztaltársaság nevében, Nagy Kálmán és Schwarcz Zsigmond azt kéri, hogy a szobor körüli teret Kossuth térnek, a mögötte levő parkot Kossuth sétánynak nevezzék. (L. Kossuth tér Aradon. Függetlenség. 1909. okt. 22.)

A tanács okt. 27-én a Kossuth tér nevet elfogadta, de a parkot még nem, mert ez a rész a József fhg. Úthoz tartozik. (L. Függetlenség 1909 okt. 29.) (Érdekes, hogy ugyanennek a lapnak a december elsejei számában a Kossuth park névvel találkozunk.)

1910 júliusában Nesmera Aladár és Figus Albert azt indítványozza, hogy a Fejsze utcát nevezzék el Balassiról. Más utcákat, pedig Kisfaludy Károlyról, Kálvin Jánosról, Madáchról, Szigligetiről. Nesmera a Kasza utcát Irányi Dánielről szeretné elnevezni. A két névajánló szerint, már 1909-ben ajánlott Gabos új neveket, de az utcák még mindig a régit viselik. (L. Különvélemények az utcakeresztelésekhez. L. Függetlenség 1910 júl.13.)

Augusztusban, Angel István dr. tb. főjegyző, indítványára, az óvárteret, Ferenc József városrésznek nevezik. (L. 80 éves a király. Függetlenség 1910. 19.)

1910 szeptemberében az építészeti bizottság ülésén a következő új neveket ajánlották: Sarló u.: Klapka György, Kasza: Irányi Dániel, Fejsze: Mátyás király, Borona: Kisfaludy S, Kapa: Apaffy, Csutora: Tompa Mihály, Kosár: Kemény Zsigmond, Demeter: Jósika Miklós, Illés: Reviczky Gyula. (L. Új utcanévek. Az építészeti bizottság ülése. Függetlenség 1910. szeptember. 3.)

Ugyanakkor a ségai munkástelep utcáinak Figus Albert számvevő a következő neveket ajánlotta: Trefort, Martinovics, Garay, Toldi, Pázmány, Táncsics, Vas Gereben, Csaba, Czuczor, Drégely, Dembinszky, Pázmány tér, Garay tér.

1912. májusában, az egyik új utcát, a város védőszentjéről Szt. Antalról nevezik el. (L. L. Függetlenség 1911. aug. 8. és Függetlenség 1912. május 16.) 1912 júliusában a Választó utcát Varjassy Lajosról nevezik el. (L. Aradi Közlöny 1912. július 12.)

Az 1913. július 9-i törv. Hat. Biz. Közgyűlésen, a Radnai utat Tisza István útra keresztelik és a miniszterelnököt, díszpolgárrá választják. (L. Aradi közlöny 1913. okt. 22.)

1915 áprilisában a tanács előterjesztésére a közgyűlés elhatározza, hogy a Pécskai út egy részét Hindenburgról nevezi el. (L. Függetlenség 1915. április 13.) Azonban egy kis zavar támad, mert kiderül, hogy a Pécskai út egy részét már Baross útnak nevezik Így hát csak a MÁV pályaudvartól a temetőig szabad, illetve névtelen az út. Ez kapja hát a német hadvezér nevét. (L. Függetlenség 1915. április 14.)

1918-ban Dr. Nagy Sándor indítványozza, hogy az Illés utcát nevezzék el Institoris Kálmán utcának. Tanácsgyűlés 1918. I. 9. ülés JK. 30.192/20 JK 1918. IV. 1.-791

1919. október 3-án, Veliciu Romulus dr. prefektus, elrendelte, hogy a József fhg. Út új neve I. Ferdinánd király út, az Andrássy tér neve, pedig Mária királyné út legyen. Ugyanakkor utasította a polgármestert, hogy intézkedjék az új utcablákról. (Aradi közlöny 1919. okt. 3. Ugyanez a cikk közli, hogy a Városi Színház neve ettől kezdve Teatrul Orășenesc, a Kultúrpalotáé pedig Palatul Cultural)

Az Aradi Közlöny 1919. nov. 21-i számában a Românul cikkét közli Az utcák román nevei címmel. Eszerint: Az utcák nevének romanizálására vonatkozó rendelet alapján Veliciu dr., prefektus, a város román intelligenciájával folytatott megbeszélés alapján, a

következő románnyelvű utca és tér neveket rendelte el, egyben a rendelet végrehajtásával a város polgármesterét bízta meg*:

Gr. Apponyi körút:	Bul. Gen. Dragalina
Attila tér:	P-ța Imp. Traian
Atzél P. u.:	Gen. Berthelot
Aulich L.u.:	Ion Russu Șirianu
Béla tér:	P-ța Stefan cel Mare
Batthyány u.:	Vasile Alecsandri
Csíky G. u.:	I. L. Caragiale
Deák Ferenc	Brătianu
Damjanich	Cornel Leucuța
.....	Cornel Popescu
Erzsébet utca	Virginia Hotăran
Eötvös u.:	Bucur
Erzsébet körút:	Bul. Carol I.
Ferdinánd:	George Popa
Fábián László:	Petru Rareș
Fa utca:	Decembrie
Forray u.:	George Barițiu
Ferenc tér:	P-ța Mihai Viteazul
Jókai tér:	P-ța Liceului
Hasszinger:	29. Decembrie
Karolina:	Crișan
Kürtösi út:	Calea 6 Vânători
Munkácsy Mihály:	Nic. Grigorescu
Maros:	Str. Mureșului
Mikes Kelemen:	M. Kogălniceanu

Nagyváradai út:	Calea Bihorului
Nádor utca:	Andrei Mureșanu
Pécskai út:	Calea Aurel Vlaicu
Petőfi:	Moise Nicoară
Dr. Sima:	Str. Seminarului
Szt. László:	Cloșca
Széchenyi:	Horia
Salacz:	M. Eminescu
Simonyi:	Gh. Lazăr
Szabadság tér:	P-ța Avram Iancu
Tisza István út:	Calea Radnei
Tabajdi:	17 Mai u.
Teleky u.:	Episcopiei
Thököly tér:	P-ța Andrei Șaguna
Varjassy L.:	Cal. V. Stroescu
Werbőczy:	Simion Bărnuțiu
Weitzer:	Mircea Stănescu
Zrínyi:	Ion Mețianu
Urbán Iván:	Dorobanților

* Táblázat után a kézirat megszakadt (szerk.)

FÜGGELÉK

(Az aradi utcanevek változásaihoz)

Az 1924 utáni utcanevek (és módosítások 1975-ig)

*Régi nevek**Új név*

Apaffy Mihály	Războieni
Akác	Spiru Gheorghe
Alsómarospart sor	Malul Mureşului
Alsótemető	Cimitirul Pomenirea
Álmos	Gelu
Andrássy	B-dul Regina Maria, Republicii
Andrényi Károly	D. Raicu, Dr.T. Mera, H. Heine
Angyal	Badea Cârţan
Gróf Apponyi Albert	B-dul general Dragalina
Arany János	D. Bolintinianu
Aranykéz	Sarmiseghetuza
Árok	Sărindar, Emil Găleanu
Árpád tér	P-ţa Plevnei
Asztalos Sándor	Banatului, mareşal Averescu, Tribunul Dobra
Attila tér	Piaţa Împăratului Traian, Meresiev
Atzél Péter	General Berthelot, B-dul Republicii
Aulich Lajos	Ioan Rusu Şirianu
Bajza	Ştefan Octavian Iosif

Bakács Tamás	Flămândă, Someșului
Baross Gábor	Petru Rareș
Baross park	Parcul Eminescu
Baththyányi	Consistorului, Episcopiei, Episcop Dr. Grigore Comșa, 7 Noembrie
Báthory	Vasile Pagubă, Vasilescu Vasia
Bem	Tribunul Dobra
Bercsényi Miklós	Grigore Alecsandrescu
Bethle	Pache Protopopescu, Miciurin
Bezerédi	Siret
Béla tér	P-ța Ștefan cel Mare, Vasile Roaită
Bocskai tér	P-ța Eliade Rădulescu
Boczkó	Tribunul Dobra
Bodrogi út	Drumul Bodrogului
Borona	General Coandă, Eftimie Murgu
Boros Béni tér	B-dul Regele Ferdinand, Republicii
Botond	Trandafirilor
Chorin Áron	Sinagogei
Csaba	Șezătoarei
Csalánköz	Moșilor
Csatorna	Putnei
Csemegi Károly	Vodă Caragea
Cserép	Sabinelor

Csernovics Péter	Alexandru Gavra
Csíky Gergely	Ioan Luca Caragiale
Csokonai	Budai Deleanu
Csorda /Gáj/	Tribunul Corcheș
Csorda /Séga/	Obedenaru
Czuczor	Mărăcineanu, Mușetel
Csutora	Lae Barna, Ștefan Gheorghiu

Demeter	Doamna Balassa, Gheorghe Doja
Damjanich	Tribunul Axente
Darányi János	Sblt Z. Tămpa, Iosif Kiss
Deák Ferencz	Mihai Eminescu
Dembinszky	Tonel Ciordaș
Desswffy	Simion Balint
Dezső	Sfântul Gheorghe, Cornel Leucuția, Iosif Attila
Dobó	Tudor Vladimirescu
Dohány	Horațiu
Drégely	Nicolae Bolcaș, Dante
Dugonics	Cornel Leucuța, Sf. Gheorghe, Zs. Móricz

Edelspacher	Cornel Popescu
Eke	Sf. Ilie, Ural
Eötvös	Bucur, Duca, Nicolae Bălcescu
Erdélyi	Ardealului
Erkel Ferenc	Ciprian Porumbescu
Erzsébet	Virgina Hotăran, Stalingrad

Erzsébet királyné körút	B-dul Carol, Armata Poporului
Fa	1. Decembrie, 30 Decembrie
Farkas	Udrea
Fábián Gábor	Unirii, Dr. Ștefan Cicio Pop, 6 Martie
Fábián László	Colonel Paulian, Marele Voivod Mihai, Regina Mamă Elena, Republicii
Fáczás	Neacșu Bogdan, Prof. Bogdan Duică, Pavel Plăvăți
Felső temető	Cimitirul Eternitatea
Ferdinánd	Gheorghe Popa, Liebknecht
Ferencz tér	P-ța Mihai Viteazul
Ferencz Ferdinánd	Bihorului, Dr. Ioan Suciu
Félkerék	Semicercului, Veronica Micle
Flórián	Nicu Filipescu, Ceaicovski
Forray	Mețianu, Liszt Ferencz
Fürj	Ciocârliei, Pavel Plăvăț
Fejsze	Dorobanților
Gaál László	Petru Pipoș
Garai	Paleologu, Baba Novac
Gizella	Elena, Mărtișor
Gizella tér	Piața Sft. Elena, Sfânta Sofia
Görbe	Selimberg, Șelimbăr
Gyár	Fabricii
György	Sava Raicu

Hajó	Mucius Scaevola
Hal tér	P-ța General Cernat, Veche
Háromveréb	Jelelor, Florilor
Harcsa	Barbu Lăutaru
Hasszinger	29 Decembrie, Ilie Pintilie
Határ	Gen. Cantacuzino, Budai Nagy Antal
Heim Domokos	Sblt. Ecaterina Teodoroiu
Hindenburg	Aurel Vlaicu
Homok	Meșterul Manole
Holtmaros sor	Banul Mărăcinei
Hunyadi	Matei Corvin
Huszár	Concordiei
Illés	Oituz
Ilona	Minervei
Iványi Dániel	Dobrogea
Iskola	Școalei
Jókai tér	P-ța Liceului, Moise Nicoară
Báró Jósika	P-ța Carpați
József főherceg	B-dul Regele Ferdinand, Republicii
Juhász	Păcurarilor
Kalász	Șoimului
Kapa	Căpitan Ignat
Karolina	Crișan
Kasza	Numa Pompiliu, Terezia Ocskó

Katona József	Schitu Măgureanu, Victor Hugo
Kazinczy	Iosif Vulcan, Ady Endre
Kálmán	Sft. Spiridon
Kálvin János	Ioan Calvin, Episcop Dr. Grigorie Comșa
Gróf Károlyi	Gheorghe Tonescu, Gen. Bem
Kecsege	Barbu Lăutaru
Kelemen tér	P-ța Sft. Sava, Sârbească
Kinizsi Pál	Paul Chinezul
Kiss	Locotenent Aviator Sava
Kiss Ernő	Vichentie Babeș
Kisfaludy	Dimitrie Cantemir
Kismolnár	V. A. Ureche
Klapka	Ovidiu
Knézich Károly	Porumbaru, Constanța Hodoș
Kosár	Pionierilor
Kossuth Lajos	Mărășești
Kossuth Lajos tér	B-dul Regele Ferdinand, Republicii
Koszorú	Sârbească
Koszorú (Séga)	Constantin Brâncoveanu
Kovács	Faurilor
Kölcsey	Ilarie Chendi
Könyök	Aviator V. Georgescu
Kövér Gábor	Crișului
Közép	Blanduziei
Kultúrpalota tér	P-ța Xenopol

Kurta	Domnița Ancuța, Zambilelor
Kút	Fântânei
Kürtösi	Calea 6 Vânători
Láhner György	Barbu Delavrancea, Smetana
Lajos	Sft. Dumitru, Căminului
Lázár Vilmos	Brancovici, Dr. Petran
Legelősor	Brezoianu, Căpitan Aviator Sever Grozescu, Dr. Robert Koch
Legelő sor (Gáj)	Cămpineanu
Lehel	Buciumului
Gróf Leiningen	Miron Costin
Lenkei	Egalității
Lipót	Dr. Romu Veliciu, Beethoven
Liszt Ferenc	Țepeș Vodă
Lovarda	Turnului
Lövész	Peneș Curcanu
Luiza	Popa Ioan Rusu, Roza Luxemburg
Luther	Luther
Libás	Poetului
Madách Imre	Știrbei Vodă
Magyar	Episcopul D. Radu
Magyar (Gáj)	Grădinarilor
Margit	Mărgăritar
Marostáj	Văcărești, Mărului

Maros	Mureşului, Gen. Grigorescu, N. Grigorescu
Martinovics	Rea Silvia, Clara Zetkin
Mária	Brutus
Mező	Oteteleşanu
Mély	Spătarul Borcea
Munkácsy Mihály	Nicolae Grigorescu, Munkácsy Mihai
Mihály	Rahovei, Gheorghe Hălmăgean
Mikes Kelemen	Kogălniceanu
Miklós	Griviţei
Mikolai Bertalan	I. Ivrianu
Mikszáth Kálmán	C. Negruzzi
Mozdony	Franceză, Ziaristul Luca, Comunarzilor

Nagy Sándor	Costache Negri, Coloman Sulik
Nagyváradi	Bihorului, Dr. Ioan Suci
Nádor	Andrei Mureşanu
Neumann Samu	Aurel Vlaicu
Névtelen	Alexandru cel Bun
Nyúl	Justinianu

Ocskai	Oltului
Oláh	Gen. Doda
Orczy	Anton Mocioni, Dobrogeanu Gherea
Ormay Norbert	Târgovişte

Orovil	Ioan Creangă
Óvár	Cetății, Dr. Teodor Botiș
Óvár tér	P-ța Cetatea Veche (desființat)

Part (Drăgășani)	Șerban Vodă, Haia Lifsit
Part	Neculcea
Pázmány Péter	Bogdan Petriceicu, Hașdeu
Perényi	Dimitrie Greceanu
Petőfi	Moise Nicoară, Alexandru Petőfi
Pécskai	Aurel Vlaicu
Péter	Brumărel
Pöltemberg Ernő	Teodor Ciontea, Louis Pasteur
Purgli Lajosné	Doamna Bălașa, Gheorghe Doja

Radnai	Radnei, Dr. Ioan Suciu, Armata Roșie
Rákóczi	Gheorghe Barițiu
Reviczky	Retezat
Rét	Măgurele
Révai	T. P. Desseanu
Rózsa	Bologa, Amos Frâncu, Bucegi
Rövid	Dosoftei, Românului
Rövid (Drăgășani)	Carmen Sylva, T. Cernei

Salacz	Vasile Alecsandri
Sarlot Domokos	Dr. Rațiu, Sverdlov
Sárosi	Tache Ionescu, Paganini

Schweidel I.	Nicolae Oncu
Simándi	Șimandului, Petru Rareș
Simon	Aurel Suciu
Báró Simonyi	Gheorghe Lazăr
Sina	Seminarului, Episcop T. Papp, Fr. Chopin
Sörház	Călugăreni
Süveg tér	P-ța Doamna Elena
Szabadság tér	P-ța Avram Iancu
Szarvas	Veronica Micle, Pavel Plăvăt
Szeglet	Hatmanul Arbore
Szekeres	Dragoș Vodă, Guttenberg
Szerb	Anton Pann
Szentleányfalvi	Fiului, Prof. Ghenadie Popescu, Cernanșevschi
Szent Antal	Șincai
Szent István	Emanuil Gojdu
Szent János tér	P-ța Sfântul Ion
Szent László	Cloșca
Szent Pál	Cercetașilor, Baron Vasile Pop
Szent Péter tér	P-ța Luptei
Széchenyi	Horia
Szél	Moș Ajun
Szilágyi Dezső	Aprodul Purice
Szoros	Făt Frumos
Szölő	Jianu
Tabajdy Károly	Gen. Grigorescu, Dr. T. Robu, Pușkin

Táncsics	Augustin, Giordano Bruno
Tehén	Vasile Conta
Teleky	Vasile Stroescu
Temető	Bogdan Voivod
Templom	Weizer Ioan, I. C. Brătianu, I. C. Frimu
Templom (Gáj)	Bisericii, Kalinin
Tél	Teiul Doamnei, Maiakovski
Tököli tér	P-ța Catedralei, Patriarhul Miron Cristea, Filimon Sârbu
Tököly Imre	Cuza
Tinódi	Moldova, Dimitrie Bonciu
Gróf Tisza István	Radnei, Dr. Ioan Suciu, Armata Roșie
Toldi	Ileana Cosânzeana
Tompa Mihály	Sfânta Treime, Max Wexler
Töltés	Barbu Lăutaru
Török Gábor	Teodor Serb, Arso Tovanovici
Török Ignác	Grănicerilor
Trefort Ágoston	Basarab Vodă, Emil Zola
Trombita	Alexandru Lahovary
Új (Gáj)	Nouă
Új (Drăgășani)	Veche, Părintele Gavril Badea, Jean Jaures
Urbán Iván	Dorobanților
Vadászkürt	Ghica Vodă
Varjassy József	Ghiba Birta

Varjassy Lajos	Andrei Țaguna
Vas	Toan Weitzer
Vas Gereben	Despot Vodă, Socului
Vágóhíd	Abatorului
Vál László	Andrei Țaguna, Gh. M. Dimitrov
Vásár tér	P-ța Târgului
Városliget	Pădurice a orașului
Vásártéri út	Victoriei
Vendel	E. Stănescu, Jean Paul Marat
Verbőczy	Mircea Stănescu
Vécsei	Episcop Radu Ciorogaru, Béla Bartók
Vilmos	Romus
Virág	Remus
Vizesi út	Câmpurilor
Völgy	Primăverii
Vörösmarty	Colonel Pirici, Octavian Goga, Republicii

Weitzer János	T. C. Brătianu, I. C. Frimu
Wesselényi	Coșbuc

Zimándi	Surorilor, Voivodul Moga
Zoltán	Soarelui
Zrínyi	Românului, Vasile Goldiș, Anatole France
Zsófia	Alba Iulia, Krupscaia și lângă linia C. F. R Partizanilor

KÖNYVÉSZET AZ UTCANEVEKHEZ (aradi kalauzok, útmutatók, városismertetők)

Parecz István: Arad vármegye és Arad sz. kir. város ismertetése
Arad, 1871

Peretsényi Nagy László: A régi Orod vagy-is a mostani Aradnak
dolgai. Nagy-Várad, 1841 (Nyomtatódott Tichy János betűivel)

Boros János: Aradi Útmutató. Összeáll.: Arad, 1909. (Kerpel Izsó)
167 l.+1 tkp. Képekkel. (Előfizetési felhívás: Aradi közlöny 1909.
VII. 22)

Edvi Illés László: Arad. Képes városismertető. Kiadja: - Arad,
1904. (!9)

Záray Jenő: Aradi útmutató különös tekintettel az 1909. IX. hó
19-én tartandó Kossuth-szobor leleplezési ünnepségre. Arad,
1909 14 l.-

Arad város és megye ismertetése. Kiadja: Weisz Leó. Arad,
é.n.(1911) Kalmár Nándor és Társa. 24. l.

Czukur Iozefo: Gvidlibro tra Arad. (Arad, 1913) 16 l.

Lejtényi Sándor: Arad és környéke. Képes kalauzkönyv. Arad
(1913) Az Aradi Turistaegyesület támogatásával kiadja ifj. Klein
Mór könyvkereskedő. 112 l.+1 tkp.

Vulpe Iosif: Indicatorul Oraşului Arad. Arad város Útmutatója.
Összeáll.: Arad, (kb. 1924) Aradi Hírlap nyomdája. 95 l. (Csak
címtár és utcajegyzék)

Opinca Ioan – Monda Vasilie: Călăuza Aradului Arad kalauz. Szerk.: - Filotti Zamfir előszavával. (Arad) 1925. Réthy Nyomda. 80 l. (Csak címtár, utca jegyzék, hivatali útmutató!)

Záray Jenő: Arad város és Arad megye turista kalauza. Arad, 1936. Lefkovits E. nyomda. 160 l.

Lendvay Ferenc – Gellér János: A százéves Arad. 1834 – 1934. Aradi Útmutató. (Arad, 1934)

Călăuza Oraşului Arad. Aradváros útmutatója. Arad, (1938) Lovrov ny. 48 l. (Kerpel Izsó: Prefaţă. – Előszó. – O scurtă descriere a oraşului Arad. – Arad rövid leírása. 7-9.1)+ címtár +1 tkp.

Dublea Eugen: Municipiul şi judeţul Arad. Arad, 1938. (Tankönyv!)

Kemény Miksa: Arad város és megye ismertetése. Arad, é.n. (Tankönyv!)

Arad. H. é.n. (1958) (Nincs címlapja)

TÖRÖK GYULA LEVELEI CSALÁDJÁHOZ*

*Megjelent: N.Y.I.R.K. 1966/3

BEVEZETÉS

Török Gyuláról, az íróról az elmúlt években sok szép és magvas méltatás jelent meg. De Török Gyulát, az embert alig ismerjük. A szerencsés véletlen 1958 nyarán, szinte a *kiselejtezés* előtti utolsó pillanatban, jutatta kezembe az írónak közel negyven sajátkezű levelét és levelezőlapját. Nem érdektelen, ha megismerjük ezt a *haben sua fata epistolae*-t.

Arad irodalmi múltjának emlékeit kutatva, Pataki Sándor festőművésszel beszélgettem, Török Gyula aradi éveiről szerettem volna egyet-mást megtudni, Pataki ti. jól ismerte Török Györgyöt, az író festő-bátyját. Így jutottam hozzá ahhoz az adathoz, hogy az író húgának második férje, Holló István mérnök birtokában fennmaradtak a nagy értékű levelek. Tőle kerültek azután a Közművelődési Palota könyvtárába. Török eddigi legrészletesebb életrajzírójának írója, Kováts József ezt írja: *...leveleire sehol sem találtam.*

Ebben az esetben kivételesen azért vállalkozunk családi levelek közreadására, mert új mozzanatokkal egészítik ki az író eddig ismert életrajzát. Érdekesen világítják meg Török Gyula egyéniségét, szociális helyzetét. Családi kultusza, amely leveleiből szépen dokumentálódik, mint regényíróra is jellemző. Tartós szűkölködése egyetemi éveiben, józan takarékos élete mind arra vall, hogy a dzsentrí múlt már ifjú korában is csak távoli, ködös családi emlék volt számára. Nehéz anyagi körülményei is közrejátszottak abban, hogy a polgári haladás híveihez csatlakozott. Egyik levele A zöldköves gyűrű című regénye egyik motívumának életrajzi vonatkozásait világítja meg: kereskedősegéddé lett öccse a régi nemesi levelüket és családi címerüket akarja kinyomoztatni filozopter bátyjával; a romantikus és anakronisztikus nemesi rekvizitumok makacs és reménytelen keresése fontos mozzanatként szövődik bele Török Gyula regényébe. Ezért választottuk ki a válogatás élére az 1906. november 1-én írott levelet. Egy tömbben közöljük viszont az

1907. október 18. és március 22. közötti leveleket: ezek Török Gyula írói útjának első lépéseiről vallanak; irodalmi kísérleteiről, terveiről s ujságíráskodásáról. S újra felbukkan a nemesi címer keresésének motívuma is. Az utolsónak ideiktatott levél pedig már a pesti újságíróról beszél.

(F. D.)

1.

Kolozsvárt, 1906 nov. 1.

Kedves Anyám,

Jelen levelem késésének okát abban keresd, hogy nekünk szünetünk van, még pedig 9 napig tartó, és ez alatt az idő alatt részben tanulunk, részben a környéken csavargunk, vagy a vásárban, és így elmaradt három napon át a levélírás.

Értesítelek anyám, hogy a latin és görög érettségi kell, de nem karácsonyra, hanem év végére, vagy legkésőbb szeptemberre, mert különben nem számítják be ezt a két félévet, amit az idén hallgattam. A latint húsvétra, a görögöt május végére szeretném letenni, és pedig nem Aradon, hanem itten, az unitáriusoknál. Mert Édes Anyám, ez az Iskolák városa, van itt polgári lány, fiúiskola, tanítóképző, tanítónő-képző, unitárius, katolikus, ev. Ref. Gimnázium, 3 féle papnövélde és felsőbb leány iskola, no meg az egyetem a tanárképzővel. Itt hát kényelmesebb volna a dolog, és persze siet az ember a protekciót felhasználni, ha van. Minek mennék én ezért Aradra – még az is meglehet, hogy ott elbuktatnának. Jelenleg inkább azokkal a tárgyakkal foglalkozom, amelyekből karácsony előtt colloqualok: történelemmel, földrajzzal. Hogy visszatérjek az előzőkre, (az iskolákra), itt borzasztó sok fiatalember, és fiú, kamasz van, úgy hogy a katonák teljesen, és a hölgyek félig elvesznek közöttük. Meglehetősen jóképű gyerekek vannak köztük, de vannak nagy parasztok, de még több a piperkőc, divatbáb.

Itt a házba már jóformán mind a 129-et jól ismerem, és igen elszórakozunk mink idehaza is: járunk egyik szobából a másikba, szóval: vizitelünk egymásnál. Sokszor harminc vizitet is csapunk, nagyon jó

dolgom van szóval, kedveznek is nekem itt, pl.: a gondnokné, nyug. tanfelügyelő és kir. tan.-nak a neje, megvarrta a kabátom keshedező bélését, mert, mint mondta, látta anyai szemeivel, hogy egy kicsit szakadozott. Így hát sokan is helyettesítenek tégedet Anyuskám, de persze ezt nem is kell írnom, hogy a te hiányodat nem pótolhatnák. Tóninak az esküvője december 8-án lesz. Igazán nagyon sajnálom, hogy elmegy, mert olyan kedves és a gyerekségig naív kislány, hogy alig láttam még ilyet, nem csuda, ha Náci Bácsi úgy szereti. Voltam vele már egynéhány helyen, többek közt Réthy egyetemi tanáréknál, és ő náluk sok ismerősükkel megismerkedtem. Vasárnapjaimat egészben ott töltöttem náluk még eddig mindet, és nagyon kellemesen éreztem magamat. Aladár igen jóképű gyerek, állandó látogatója a kávéházaknak, meg a korzónak. Pista most lépett elő II. segédtanári állásba, ami igen nagy dolog, (ám itt sokaktól hallottam, hogy nem a tudománya, hanem jórészt az apja tekintélye emeli magasra. Ámbátor csinos, jó és okos fiú, csak sokat költhet nagyon, de hiszen van az apjának...

Most pedig az élelemről (koszt) beszélék; Hát bizony ez a hazai viszonyokhoz igen fényes nekem, de nem olyan jó, mert szívesebben megettem otthon a sovány kosztot, mint itt a bőségést, nemcsak azért, mert anyám főzte, hanem, mert jobb volt az, határozottan. Pedig, amint mondják, ez az intézet jóval fölötte áll, minden ilyen nemű fölött, kivált ebben. Rendesen van Leves, hús, főzelék vagy Falsch leves, pecsenye, salátával, tészta. Este egy tál étel, Pecsénye v. Tojás és főzelék v. Fasírt de annyi, hogy a farkas is jóllaknék tőle, itt még Bandika sem kérdezné a pecsenye után, hogy – Jól! – jól? – Jóllaktam??? – De sokszor is gondolok rátok ilyenkor, hát még Bandira, mikor ott hagyják a nagy csomó szaftot fölmártatlan. Kedves Anyuskám! Légy szíves, mint ígérted, az ágyneműt elküldeni. Még pedig 1 paplan, 2 párna, lepedő, 2-2 huzattal legalább. Bizony nagyon jól lesz hazai párnákon aludni, mert az itteniek nem jók. – Kedves Saci, Anyám múltkori levelének a végére egy olyan mondatot ragasztottál, amely arra indít, hogy külön levelet írjak neked, jöllehet levelem főleg anyáknak, s azután egyenként nektek is szól: így hát néked is. Ez a levélforma azonban csak egy előkészítője lesz egy hosszabbnak, amelyet neked terveztem írni, már régebben; s ennél fogva elesik az a vád, amellyel leveletek végén illetél.

Ebben a levélben meg fogom írni az itteni állapotokat körülményesen. Milyenek a fiúk, lányok asszonyok stb. stb. Előre csak azt írom, hogy itt sokkal kellemesebb a lányok helyzete, mint Aradon. Levelemet biztosan várhatod, két héten belül, mert hát egy ilyen hatalmas levél megírása sok időt vesz igénybe. Barátnőidnek add át üdvözetem és a többi.

Ölel szerető Gyulád

És most kedves anyám bevégzem levelemet. Írjál kedvesem minél előbb, Bandi és Saci is írhatna már. Bandinak is írni fogok, ugyan most is írhatnék, de amit most írnék, annak nem nagyon örülne, (a nemességre nézve) majd tovább kutatok, és akkor írok.

És most, kezeidet s orcád csókolva, mindnyájatokat ölel a kisgyerekekkel együtt szerető fiad

Török Gyula
bölcész.

2

Kolozsvár. 1907. okt. 18.

Ma 31. van és még csak most küldöm el ezt a levelet, mert a felöltőm zsebében maradt, ahol csak most találtam meg. Jól vagyok, nektek is minden jót kívánva ölel szerető fiatok

Török Gyula

Kedves Anyám,

Soká nem írtam, de csak azért, hogy egyszerre sokat írhattak, mert az bizonyos ugyan, hogy elég jól vagyok, te pedig csak azért várod a levelet, hogy tudomásod legyen rólam és ne aggódj; de nekem bizony nincs sok öt krajcárom bélyegre, így hát megvárom míg meggyül az írni való, egyébként pedig egészen nyugodt lehetsz kedves Anyukám, mert egészséges vagyok, és a múlt levelemben jelzett jó kedvem még mindig tart és tartani is fog, azt hiszem nagyon sokáig, mert mint említettem igen kedves, szellemes és jókedvű barátaim vannak.

Örülök, hogy tetszett a lakótársam megválasztása; itt küldöm fényképünket szobánk egyik részletével; igaz ugyan, hogy az öreg arcából (így hívja az egész trupp a lakótársamat) kevés látszik.

Az egyetemen egészen jól vagyok; mondhatni nagyon jól; mert a tanárok ismernek és szeretnek. Sőt az egyetemmel kapcsolatban történt valami olyan is, ami minden protekció nélkül, csakis saját érdemeimen alapulva, életem legdicsőösebb napjává tette a múlt szombati napot. Akkor volt ugyanis a tanárjelöltek ismerkedési estélye, amelyikre a Rektor, Dékánok, és az összes tanárok eljöttek; nem számítva jómagamat és vagy 200-300 egyetemi hallgatót; ezen az estén Dr. Szádeczky Lajos, tavalyi dékánom, ez előtt a díszes társaság előtt fölköszöntött, mint legkiválóbb tanítványát és követőjét.

Ez a dolog nagyon is váratlan volt, képzelhetitek, hogy hirtelen melegem lett; de hirtelen visszavágtam egy beszéddel...

Azután rád gondoltam és mindnyájatokra, és azt gondoltam, hogy lesz belőlünk valami! Mert ha mi hárman fiúk olyan különböző irányban is dolgozunk, végeredményben mégis csak teérted és a mi kis családunkért teszünk mindent, és azt fogjuk tisztességre emelni. Azt hiszem örülni fogsz ennek a szerencsémnek, csak aztán kis anyám, ne ujjong nagyon, és ne nagyon dicsekedj!!!!

Náczi Bácsiék két hétig nem voltak itthon, mert Tóninak fia született, most harmadik hete. Egyébként jól vannak, nagyon örülnek a gyerekeknek.

Az én történeti elbeszélésem már harmadik hete folyik az Újságban, majd elküldöm összegyűjtve a lappéldányokat, had olvassátok nyomtatásban a munkát. Biztattak, hogy adjam ki könyv alakban is; Maga Szádeczky is, akivel a múltkor együtt sétáltam, (megcsípett, nem tudtam lerázni) de nem teszem, mert sokkal jobb munkával akarok a nyilvánosság elé lépni. Náci bácsi biztatására, ki megígérte, hogy hozzájárul a költségekhez, kiadom a könyvet.

1907. okt. 31. T. Gy.

Gyurka mit ír, ha általában ír?

Hogy vannak a rokonok, ismerősök?

Saci jó kislány-e, múltkor ugyancsak oda firtyentett a nyelves tollával a

leveled végére...majd felelünk !

Bandi dolgának örülök, hál istennek haladunk előre. Jó egészséget, jókedvet és sok dohányt kívánva, kezeit és a kis cseli orrát csókolva, öleli Bandival, Sacival, fiúkkal együtt; szerető fia

Török Gyula

A boríték is megvan: a feladó: Feladó z. Török Gyula egy. hallg. Kolozsvár

A címzés: Önagysága özv. Török Istvánné úrasszony
Arad

Munkácsy u. 2. sz.

3

*Kedves Anyám, kedves Bandi
és Sári (bocsánat, Saci)*

Nem a Sári húgom merész hangú levele indít arra, hogy levelet írjak, hanem az a körülmény, amelyet tökéletesen ismertetni kötelességem veletek szemben. Ami ezt a hosszú hallgatást előidézte, azt igazán nem tudom megmagyarázni. Lehet, hogy hanyagság volt, sőt bűnnek is minősíthető, mert nem lett volna szabad fölépülésed idején azzal keseríteni, hogy hallgatok. De a levegőben volt, vagy a körülmények hozták úgy, mert nagy dolgok megérésére vártunk, hogy csak halogattam napról napra az írást. Azt hiszem azonban, hogy tiszta szívből meg fogtok bocsátani, ha most egészen terjedelmesen megírom az elmúlt hónapok történetét.

Amint eljöttem hazulról, és elvégeztem az egyetemi dolgokat, bizony keserű helyzetbe jutottam. (Előre is megjegyezhetem, hogy most már igen jól mulatunk a történteken.) Az a pár levelezőlap, amit zajos és hangos társaságok borszagú köréből küldtem, csak arra volt jó, hogy elfeledtesse veletek az én helyzetem gyanúsítását, és csak annak volt bizonyítéka, hogy minden rossz helyzetünk dacára is sokan és nagyon szerettek bennünket. Volt olyan diáktársaság, amely örült, ha és szerencséjének tartotta, ha velük voltunk. A sok víg óra mellett azonban még több keserűségünk volt, mert körömszakadtig kellett dolgozni,

hogy fönntarthassuk magunkat. Tanítottunk, írtunk, segítettük nagy dolgozatokat csinálni, persze olcsó pénzért.

Végtelen sokat lehetne beszélni ezekről, de hagyjuk a keserűséget és engedjünk több helyet az örömnnek. Hát bizony így telt a február, március és április fele. Bálókba azonban a barátaim jóvoltából kénytelen voltam elmenni, természetesen igen jól mulattam. Közben szerencsétlenségemre, (ti. pénzügyi szerencsétlenségemre) párbajom is akadt. A dolog csak pénzbe került ui. az orrom tövéből ugyan három csepp vér is folyt. Az egész számárság volt, most tudni sem akarok róla.

Közben persze tanulnom is kellett, mégpedig elég sokat, aminek eredményeképpen teljesen rendbejöttem a tanulásbeli hátralékom ügyében, az öreg Náczi legnagyobb meglepődésére, aki ebben a félévben sem adott egy garast sem, csak jó tanácsot. (Ha írni akarnál neki, hát igazán fölösleges és nem szükséges.)

Hát csak átkínlódtam valahogy az említett hónapokat. Tavaszra azután megkönnyebbült a helyzet. Először is Zsolt bejutott az Előre c. lapba, akit nemsokára én is követtem. De ez csak újabb dolgot jelentett, mert sajnos ingyen kellett jó ideig dolgozni. Azon kívül folytonosan küzdeni kellett a szerkesztőség többi tagjainak a folytonos intrikájával. A nehéz napokat azonban sikerült legyőzni. A lap szerkesztője Dr. Kenéz Sándor annyira megszeretett engem és H. Zsoltot, hogy most már nem is tudna ellenni nélkülünk, a szerkesztőség többi tagjait pedig egyenként kidobta, úgy hogy most teljesen mink, ketten szerkesztjük az egész kis lapot, az első betűtől az utolsóig. A lapot címetekre megindítottam, írástok meg, hogy kapjátok-e (!) pontosan. Azon ne csodálkozzatok, hogy olyan kicsi és olyan olcsó, mert itt minden lap ilyen. Ez a lap azonban akármilyen kicsiny, mégis osztatlanul a mi kezünkben van, minden felsőbb ellenőrzés nélkül. Ettől a laptól kapunk olyan fizetést, amely nemsokára megszabadíthat benneteket a 20 korona küldésének nehéz gondjától. De még megkérlek, hogy erre a hónapra küldjétek el, mert, majd elfelejtem megírni, ezúttal itt fogok maradni egész nyáron. Az állásom biztosítása ügyében kénytelen vagyok minden regényeskedés nélkül, vérző szívvel lemondani a ti, mindennél kedvesebb otthonotokról. Ennél fogva, ha őszintén nem kerül nagy

megeölttetésektekbe, kérlek benneteket, hogy ennek a hónapnak az elején küldjétek el a 20 koronát, vagy pedig 16-ot, ha pedig lehetséges, augusztus hó elsején már csak 8 koronát kérek, azon túl pedig semmit, többé soha. Inkább minden erőmmel azon leszek, hogy mentől hamarább segíthessek rajtatok, bármi módon.

Azt is megmagyarázom, hogy miért kérek még szeptemberig egy pár koronát. Nekem most már tisztességesen kell járnom, úgyszólván kifogástalanul, mert minden nap beszélnem kell a polgármestertől kezdve, az alispánig minden emberrel, azon kívül a színészekkel is roppant barátságba keveredtünk (muszáj volt). Így hát nagy fölruházkodásokat csináltam, van egy olyan pepita ruhám, hogy mindenki száját tát rá, továbbá egy sárga félcipőm és egy igen csinos szalmakalapom. Mindennek tetejében tisztességes harisnyák, gallérok, nyakkendők stb. Ez, és a folytonos beruházkodás (apró-cseprő dolgok) ezekben a hónapokban annyira igénybe veszik az én 60 koronácskámat, hogy a házbért képtelen vagyok kifizetni. Most hát őszintén kérdem tőletek, hogy képesek vagytok-e az áldozatra, mert én talán inkább nélkülözhetem a kérdéses pénzt. Szeptembertől fogva azonban teljesen a magam lábán fogok járni, szállni, mert javítják a fizetésem!

Bizony szomorú kis nyár lesz, de azt hiszem, hogy a sok munka nem enged szomorkodni. Különben ismeritek a természetem, én nem nagyon szomorkodom. Őszintén mondhatom, hogy a legnehezebb napok alatt sem szenvedtem és szomorkodtam soha. A székes úti apró örömökről le kell mondanom a jövő biztosítása érdekében. Lehet ugyan, hogy egy-két napra hazanézek, de inkább hiszem, hogy későbbre halasztom az egész ügyet, mikor a vagyoni helyzetem erősebb lesz.

Amint látod édes kis anyám, elmúlt minden baj, önálló leszek nemsokára. Az újságíráskodás olyan helyzetbe juttatott, amely lehetségessé teszi egyetemi tanulmányaim gondnélküli elvégzését. Igen, ha már itt vagyunk, megkérlek, hogy július 5-10-ig legyetek szívesek egy szegénységi bizonyítványt küldeni, még pedig tanulmányi ösztöndíj elnyerése érdekében. Ti. megpályázok egy ösztöndíjat, sokan reményüket fejezték ki, hogy megnyerem.

Ami a könyvem illeti, magam is nagyon szégyellem az ügyet, de elsején, most már haladék nélkül elküldöm az indexmásolatommal együtt.

Ez a levél csak bevezetés, legközelebb hosszabb megy, ölel mindnyájatokat, Anyus kezét csókolja szerető Gyulátok a folytatás megy.

4.

1908. július. 16.

Kedves kis anyám, végtelenül kellemesen érintett a leveled, amelyben születésnapom alkalmából minden jót kívánsz. Nagyon köszönöm szerencsekívánataid, azt hiszem, hogy az ilyesmi be is teljesül.

Ellenben nem tudom megérteni a nyugtalanságodat, annak dacára, hogy ígéreteket nem tartottam meg és nem írtam. Hiszen ha a küldött lapokat olvasod, akkor mindég az én írásomat olvasod, mert annak a kis lapnak a felét mindennap én írom meg. A vezércikkek alá most nem írunk nevet, mert máshol sem szokás.

Ezen túl azonban kísérd figyelemmel a szerkesztői üzeneteket, ha már nem érek rá, hát majd ott fogok üzenni valamit, arról, hogy hogyan vagyok.

Csendesen, rendesen és minden nagyobb esemény nélkül élünk - de azért persze elég változatosan.

Nem tudom érdekel-e, ha leírom pontosan, hogy hogyan élünk. Ti. H. Zsolttal, mert amit az egyik csinál azt a másik is megteszi. Tehát felkelünk reggel hét órakor, (esetleg fél nyolckor, ez nem baj, mert a szerkesztőségben mi vagyunk az urak) és akkor megreggelizünk otthon, mégpedig tejet. Azután bemegyünk a szerkesztőségbe és dolgozunk 12-1/2 1-ig. Ez az idő roppant gyorsan eltelik. Azután megyünk ebédelni egy általam felfedezett kitűnő és amellet olcsó helyre, a Berta nénihez és megebédelünk. Ebéd után hazamegyünk és alszunk egy órát, azután pedig elmegyünk a kávéházba és meguzsonnázunk. Ez azért szükséges, mert itt találkozunk a többi újságfirkálóval és itt hallunk újságokat, pletykákat stb., és ami fő, újságokat olvasunk.

Innen azután vagy elmegyünk teniszezni, vagy sétatérre sétálni és azt az egy pohár sört, bekapni, általában olyan kicsi mulatságokba keveredünk csak, amelyek csak 15-20 krajcárba (!) kerülnek.

Igaz ugyan, hogy mindennapra jut valami kis mulatság. Este megint tejet vacsoráztunk és azután vagy orfeumba, vagy cirkuszbba megyünk, mert teljesen potya a bemenet. Szóval elég rendesen élünk, mert este 11 órakor már mindég ágyban vagyunk.

Egy héttel ezelőtt megkezdett leveletem ma folytatatom.

1908. július 24.

Kedves kis anyám, az előbbieken megköszöntem kedves megemlékezésedet és elmondtam, hogy hogyan élünk. Persze nagyon vázlatosan írtam le, mert siettem vele, és mégsem tudtam a levelet befejezni és elküldeni. – Most még egyszer nagyon köszönöm a megemlékezésed és viszont kívánok minden, minden jót igaz szíveimből.

- Ezzel a levéllel együtt küldöm a régen megígért könyveket. Ebben a csomagban vannak az Aknay Katica könyvei is. (Vigyázzatok a szétválasztásnál, mert egyik másikba írtam is valamit, mint pl. Aknay Andor úrnak őszinte tisztelettel stb.). Ugyanitt nektek is küldök egynéhány könyvet, olvassátok olyan szeretettel, amilyennel én gondoltam ti reátok, amikor megírtam.

Bandikának is küldöm a régen megígért milléneumi könyvet. Édes kis anyámnak, pedig küldöm az első nyomtatott dolgomat, az Újság ama számait, amelyben az elbeszélésem első folytatásai jöttek. Mellékelem még legelső vezércikkem és egy későbbit, amelyet több lap vett át. – Ugyancsak itt küldöm az indexem másolatát. – Azt hiszem, hogy ezzel már teljesen beszámoltam magamról és minden oldalról megvilágosítottam a helyzetemet. Kicsi Anyuskám légy teljesen nyugodt, mert igazán nincsen semmi, de semmi bajom, ha csak az nem, hogy nem láthatlak tégedet és Bandikát, Sacit – Gyurkát.

Ha kimentek Karolina néniékhez, mulassatok jól, pihenjete, főleg Bandika, aki igazán megérdemli a több évi munka után azt a kis pihenőt. Vigyétek el a legszívélyesebb üdvözlétemet és csókjaimat. Ha Karolin néni nagyon búsul a fiúk bizonyítványán, mondjátok meg neki, hogy ne búsuljon, mert bizony nagyon kicsinyes dolog az, és úgyszólván nem is baj. Én üzenem a tanár (?) hogy az ilyesmi nem nagyon hat ki a fiúk életére.

Nagyon kérem Bandikát, ha teheti, legyen szíves nekem egy kis

tisztasági fölszerelést, de főleg egy kis parfümöt küldeni. De persze csak úgy, ha ez nem kerül pénzbe.

A múlt héten Oláh bácsival küldtem üdvözetemet nektek, nem tudom átadta-e.

Ölel mindnyájatokat és csókol, szerető
Gyulátok

Gyurka mikor jön?

5.

Kolozsvár. 1908. szept. 2.

Kedves Anyám

Tegnap vettem az ígért hosszú levelet. Őszinte örömet okoztatok vele nekem, aki már régen elszoktam a családi hangoktól. Örültem nagyon annak, hogy Bandi jól érezte magát, és hogy az alatt az idő alatt, míg kint voltatok nem kellett az úgynevezett küzdelmet" folytatni. Örömmel értesítelek téged édes Anyám, hogy ezt a küzdelmet nem fogom, nem akarom nehezíteni, mert a keresetem és mellékjövedelmeim tisztességes életmódot biztosítanak nekem. Ezért hát ne is kínozd magad ezzel a gondolattal, és ne vond meg szűkös jövedelmeid mellett még ezt is magadtól. Ha esetleg úgy fordulna az ügy, hogy szükségem volna a pénzre, őszintén fordulnék hozzátok, de valószínű, erre nem lesz szükség, a segélyezésed mellőzése pedig nekem nem okoz semmi bajt, sőt igazi örömmel tölt el, mert tudom, azzal is több jut nektek. Ezt a levelet a szerkesztőségből írom, a sok munka között, ezért nem nyújtom hosszabbra. A jövő héten írok újból, de akkor hosszabbat.

Ölel és csókol mindnyájatokat
szerető Gyulátok.

Kedves Bandikám,

Kéréssel fordulok hozzád. Itt mellékelve küldök egy pár előfizetési ívet az általánosan ismert Klasszikus regénytár köteteire, azzal a kéréssel, ha csak lehetséges gyűjts egy-két előfizetőt erre a könyvre. Az íven az összes föltételek rajta vannak. Ezzel nekem végtelen nagy szolgálatot tennél, mert ezért én a jelzett regénytár kötetein kívül pénzhez is jutnék. Úgy kaptam ugyanis megbízást, hogy ha 10 előfizetőt gyűjtök, akkor az egész 60 kötetet és még 50 koronát is kapok. Eddig már hat előfizetőm van, de itt már többet aligha szerezhetek. A kitöltött íveket azután az én címemre küld vissza. Viszontszolgálat fejében végre meg fogom küldeni a Török család nemesi leveleit és hiteles címerét, még e hó folyamán. Július végén kezdettem belé a dologba, de akkor két hónapra becsukták a könyvtárt. Ezt minden bizonnyal megszerzem, de anyuskáék dolgairól semmit sem tudok megkapni. Sőt Sebestyén és Kövendi Veress Lajos itteni bibliográfusok és címertanászok sem tudnak róla semmit. – Ha nem sikerül a gyűjtés, az ne bántson téged kedves Bandikám.

Ölel szerető
z. Török Gyula

Az ügy annyira bizonyos, hogy én már a névjegyemre is rányomtattam az előnevet, pedig én óvatos vagyok ilyesmiben.

6.

Kolozsvár, 1908. szept. 22.

Kedves Anyám,

Nem tudom, hogy miért nem írtok. Sári húgocskám sem veszi a tollat a kezébe, pedig tudom, hogy ráér a sok segítségtől (Megadtam neki). Nekem az egyetemi nyűgök mellett igazán sok dolgom van mostanában, ezért nem írok gyakrabban és hosszabban. Ebben a levélben egy újabb változásról akarok beszámolni, egy örömdetes változásról. Október

elsejétől ugyanis átmegegyek a mellékelt laphoz a Kolozsvári Hírlap-hoz. Mondanom sem kell, hogy ez a lap sokkal előkelőbb, mint az, amelyiknél most vagyok. Ezen kívül anyagi javulást is jelent az ügy, mert 80 korona, biztosan, esetleg pedig 100 korona lesz a fizetésem. Az újból megszorodott fizetésem most már meglehetősen jó helyzetbe juttatott. Ez idő szerint hát még kevesebb ok van a miattam való aggodásra, mint eddig. Remélem, hogy ti is jól vagytok, vagy legalább is szeretném azt tudni felőletek.

Írjatok kedveseim, mert a hosszú távollét miatt igen jól esik, ha hazulról értesítést kapok. A napokban találkoztam Mareschsal, újságolta, hogy Sári húgom részvett a gyermek napon való gyűjtésen. Örültem neki, már csak azért is, mert hazulról jött az értesítés. Szóval jól esik az, amit rólatok és tőletek hallok, illetve látok írásban. Azért hát még egyszer kérek benneteket, hogy írjatok.

Te, pedig anyuskám ne hogy küldjél egy krajcárt is, mert úgy is visszaküldöm. Mostanában úgy is nagyon bánt a lelkiismeretem azért, mert elfogadtam eddig is a ti pénzeteket.

Most rohanok a színházba, ma van a Nafterlin premierje. – Az újságban megjelent cikkem próbacikk volt, és meglehetősen furorét keltett ifjúsági körökben.

Ölel, csókol mindnyájatokat Gyula

7

Újság

Politikai Napilap

Szerkesztősége és kiadóhivatala Kolozsvárt

Deák Ferencz-utca 12. sz.

Gombos Ferencz könyvnyomdája

Kolozsvár, 1908, november 10.

Kedves Anyám,

A napokban kaptam egy kedves hangú levelet Luizától, Székesútról.

A levélben említi Luiza, hogy kétségbe vagytok esve, mert már régen nem írtam. Magam is belátom, hogy határozott aljasság volt tőlem éppen akkor nem írni, amikor nehéz helyzetben voltatok, amikor teljesen nélkülözted a támaszodat, a szegény kis Bandikánkat. Legutóbbi levelem tényleg nagyon régen, talán több mint egy hónapja adtam postára. Bocsáss meg kedves Anyuskám ezért a gondatlanságomért, amelyet azonban menteni is tudnék nagy elfoglaltsággal. Legutóbbi levelemben jeleztem, hogy 80 korona fizetéssel, átmegyek a Kolozsvári Hírlaphoz. Ez tényleg megtörtént, de csak egy hónapig maradtam ennél a lapnál és most elsején 90 koronafizetéssel, átjöttem Erdély legnagyobb lapjához, az Újsághoz. Igyekezni fogok mentől előbb, tiszteletpéldányt megindítani ebből a lapból részetekre.

Sok, sok munkám van ennél a lapnál, de kedvvel csinálom, mert megbecsülnek, elég jól fizetnek, és szeretnek is. Különben ebben a lapban látott napvilágot a Kis Ferkó is. Kétoldalú elfoglaltságom elég magyarázatot ad. Ezen kívül még egyeben is dolgozunk, mert megint együtt vagyunk H. Zsolttal. (Most például hosszú dolgozatot csinálók, egy tanárjelöltnek, aki szakvizsgázni akar. Ebből lesz a téli ruha! Ezen kívül mint már említettem sok más szórakozás is kínálkozik, amelyeket nehezen utasít vissza az olyan sokáig bőjtölt fiatalúr, mint én. Ez azonban még mindég nem mentség, szakíthattam volna időt arra, hogy nektek írjak. Kedves kis anyuskám, ne haragudj, különben tudom, hogy nem haragszol, csak rosszul esett neked, hogy nem írok. De hidd el kis anyuskám, hogy nagyon, de nagyon sokszor gondoltam Te rád, a kis katona fiunkra, Bandikára, a nagy lányunkra, Sárira? És a kis borzas piktorra. Gondoltam arra is, hogy küldök valamit a fizetésemből, csakhogy sajnos ez tero maradt, mert szétfolyt a pénz százfelé.- Egészséges vagyok, különben és amennyire a sok dolog megengedi, jókedvű is. Itt egész kis újságíró kolóniát szerveztünk Zsolttal, amelynek mi vagyunk az irányítói. Kezdünk nagyfiúk lenni!...(Hm, hm!)

Mikor szabadul ki Bandika? Írjatok edeseim, írjon az a Sári nevezetű hajadon is, mert becsületszavamra írni fogok én is neki. A Bandika ügye bizony nagyon keserűen érintett, nem tudom, hogy fogta ő föl az ügyet, nagyon zokon vette-e, vagy pedig túltette rajta magát

úgy, ahogyan én csinálók, újabban a keserőségekkel. – Szeretném, ha hamar válaszolnátok, én is hamar írnék megint, részletesen ismertetve a viszonyaimat az egyetemen és a szerkesztőségén belül. Ölelek és csókolok mindenkit, az ismerősöket üdvözlöm, tőled Anyuska még egyszer bocsánatot kérek a hanyagságomért, és ezek után maradok a te régi és régen nem látott fiad:

Gyula, vagy ha jobban
tetszik, Gyugyubumbul

8

Kolozsvár, 1909. III. 2.

Kedves Anyám,

Ebben a pillanatban, véletlenül értesültem, arról hogy állapotom és helyzetem felől dr. Kosutánynál érdeklődtél levélileg. Az ügy be kell vallanom nagyon rosszul esett, és az első pillanatban arra gondoltam, hogy szemrehányásokat fogok tenni tenéked a bizalmatlankodásért. Utóbb azonban teljesen megmásként szándékomat.

Nem tagadom; a bizalmatlanság fölkeltésének nagyrészt én voltam az oka; mert már régen nem írtam hosszabb levelet. Időközben azonban értesítettelek minden változásról, amely itt tartózkodásom alatt ért. Nem titkoltam el sanyarúságomat és örömmel adtam hírül helyzetem javulását is. Most hál'Istennek fényes helyzetben vagyok. Becsületes munkával 60-70 forintot keresek havonként. Dolgozom, végezem a kötelességeimet, megyek előre, és szégyent nem hozok senkire sem. Még Kosutányra sem, aki akkor hagyott teljesen segítség nélkül, mikor mindenki elhagyott és én egyedül állottam egy félig-meddig idegen városban, ahol a megélhetés a magamfajta emberek számára nagyon nehéz.

Ez azonban nem volt baj. Keserves munkával a magam erejéből megkerestem a magam megélhetéshez szükségeseket. Később, pedig ugyancsak a magam erejéből jó társaságba jutottam és fiatal koromhoz mértén meglehetősen közbecsülésre tettem szert. Most már örülök, hogy magamra hagyott és szívesen elfelejtem azt a jelenetet, amikor megtagadott minden segítséget.

Eddig rendben volna az ügy. De azt már nem tűröm és egyéniségem minden erejével, tiltakozom az ellen, hogy ilyen ember atyáskodjék felettem. Tanácsra nincs szükségem! Mert mint ez utóbb kiderült, dr. Kosutány, első virilista, csak tanácsot tudott osztogatni. Soha egy szót nem szólott értem az egyetemen. – Mindezt csak azért írom le, mert Te, Édes Anyácskám úgy látszik még mindig, vársz valamit tőle, bennem, pedig nem bízol. Ámbár még eddig nem adtam sok okot sohasem a bizalmatlankodásra.

Miért nem írok? Mert nagyon el vagyok foglalva és teljesen rendezett viszonyok között élek. Ha sok bajom volna, minden bizonnyal többet írnék.

Miért nem megyek haza? (Kérdezed Te másodsorban. A való felelet erre is rövid és olyan, hogy nem szabad érte megharagudnod.) mert a kenyereért dolgozok egész nap. Kaphatnék ugyan rövid szabadságot, de ez semmit sem érne. Másodsorban, pedig eljátszanám vele a nyári, hosszabb szabadságom jogát. – Elgondolhatod, hogy minden jobb érzésemmel és a lelkem teljes erejével vágyódom közétek. Szerettem volna együtt örülni veletek az öröndetes családi esemény alkalmával. Sajnos a körülmények nem engedték meg, hogy hazautazzam. Sokat gondoltam a hazautazhatás lehetőségein és végeredményben elhatároztam, hogy hamarosan nem igen megyek. Az eset egy kicsit kellemetlen és eleinte fájt is, de utóbb belenyugodtam, mert az ilyesmi megértéséhez gyerekkoromban sem voltam gyerek.

És most anyácskám, nyugodj meg, nincs semmi bajom, sokszor gondolkodok rátok.

Kezeid, csókolja:
szerető fiad
Gyula

9.

Magyarország
Szerkesztősége
VI., TERÉZ-KÖRÚT 22. SZÁM.
Budapest, 1921

Édes jó Anyám,

Bocsáss meg, hogy februárban nem kaptad meg hónapközépi járandóságodat, de egy kis baleset történt. A legény, akire a pénzt bíztam, elsikkasztotta a 30 koronát és egy régebbi nyugtát adott át nekem. Leveledet, amelyben értesítesz, hogy még mindig nem kaptad meg a pénzt, csak a hónap utolsó napján kaptam készhez, és így nem küldhettem el előbb az összeget. A pénzt aztán utólag megkaptam, mert levonták a legény béréből. Csak azt sajnálom, és azért fáj a szívem, hogy szegény, jó anyuskámnak kellemetlensége volt miatta. De talán kisegítettek és mégsem szenvedtél? A magam részéről mostanában csak jót irhatok. Bár meglehetősen fáradt és ideges vagyok, mégis jobb a hangulatom, mert ha Isten segít, megjelenhet a regényem legközelebb. Egyébként már voltam sorozáson és ismét alkalmatlan lettem. Remélem, hogy Gyurka is ugyanígy fog járni. Bandikáért nagy aggodalmat állok ki: add át nekik csókjaimat és üdvözetemet. Édes jó anyám áldjon meg az Isten.

Csókol szerető fiad
Gyula

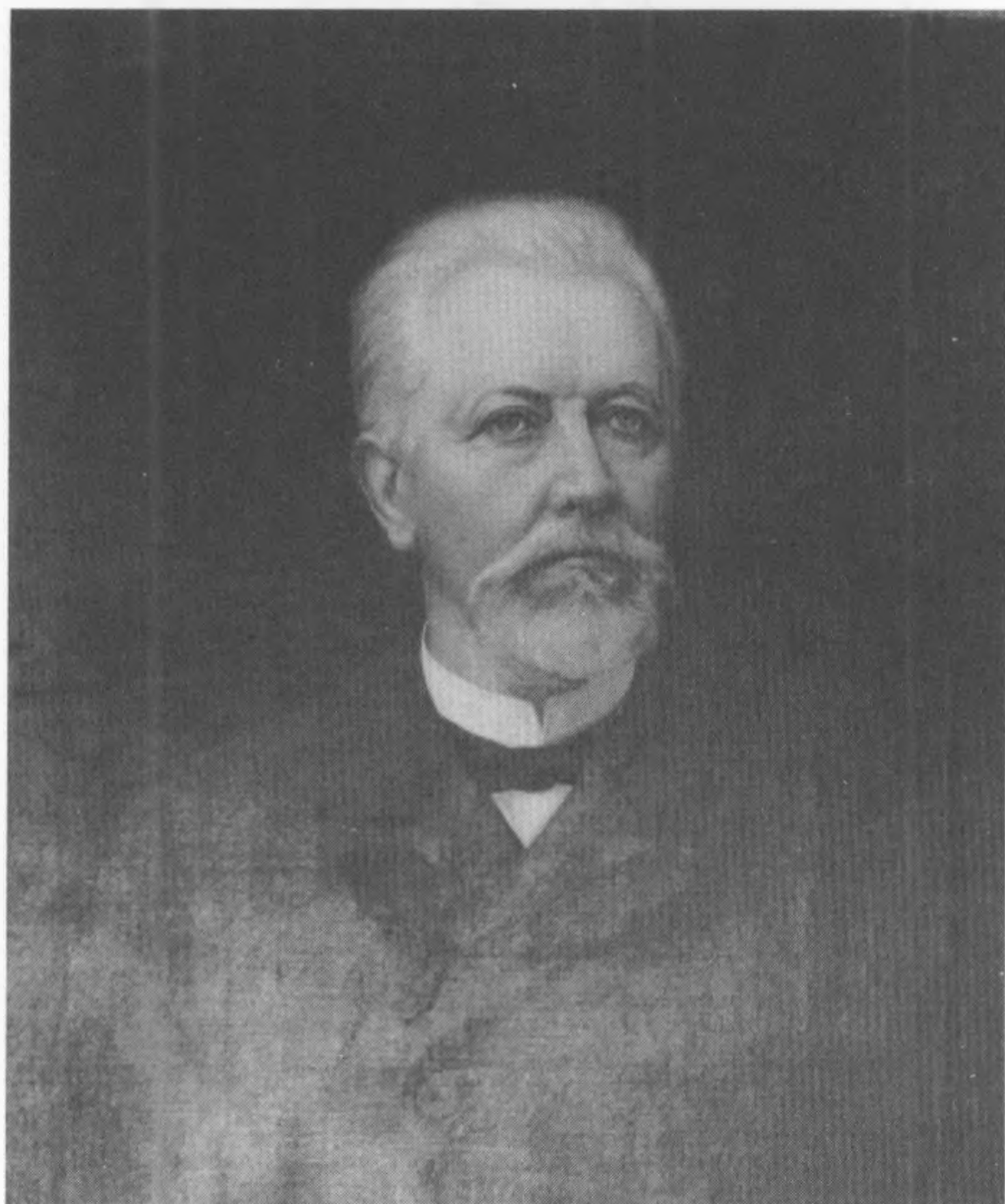

A régi kórház. Itt hunyt el Ficzy Dénes 1985 III. 2 - án

A régi aradi Városháza - lebontva 1889-ben

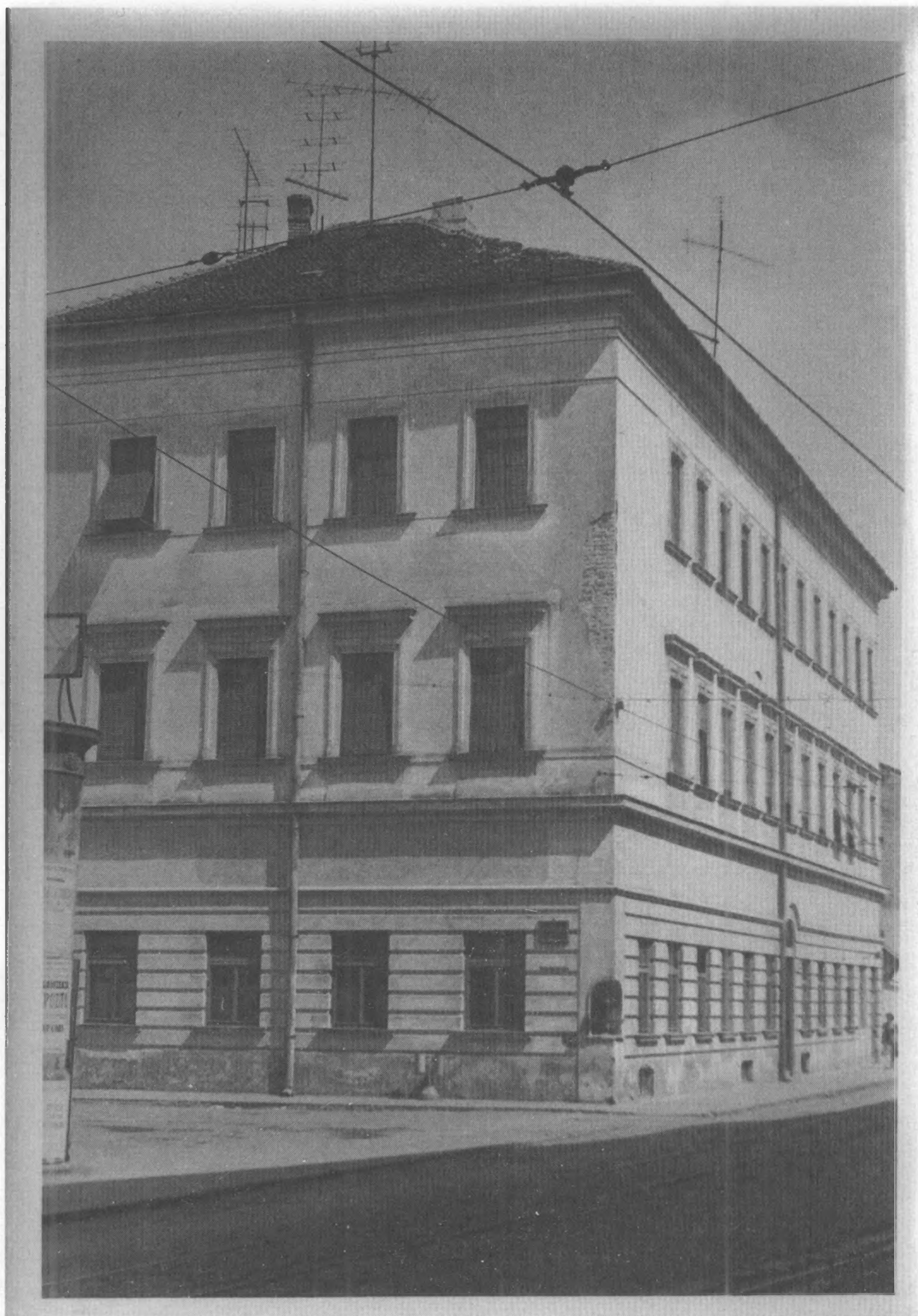
Salacz Gyula -
Arad *reform*
polgármestere

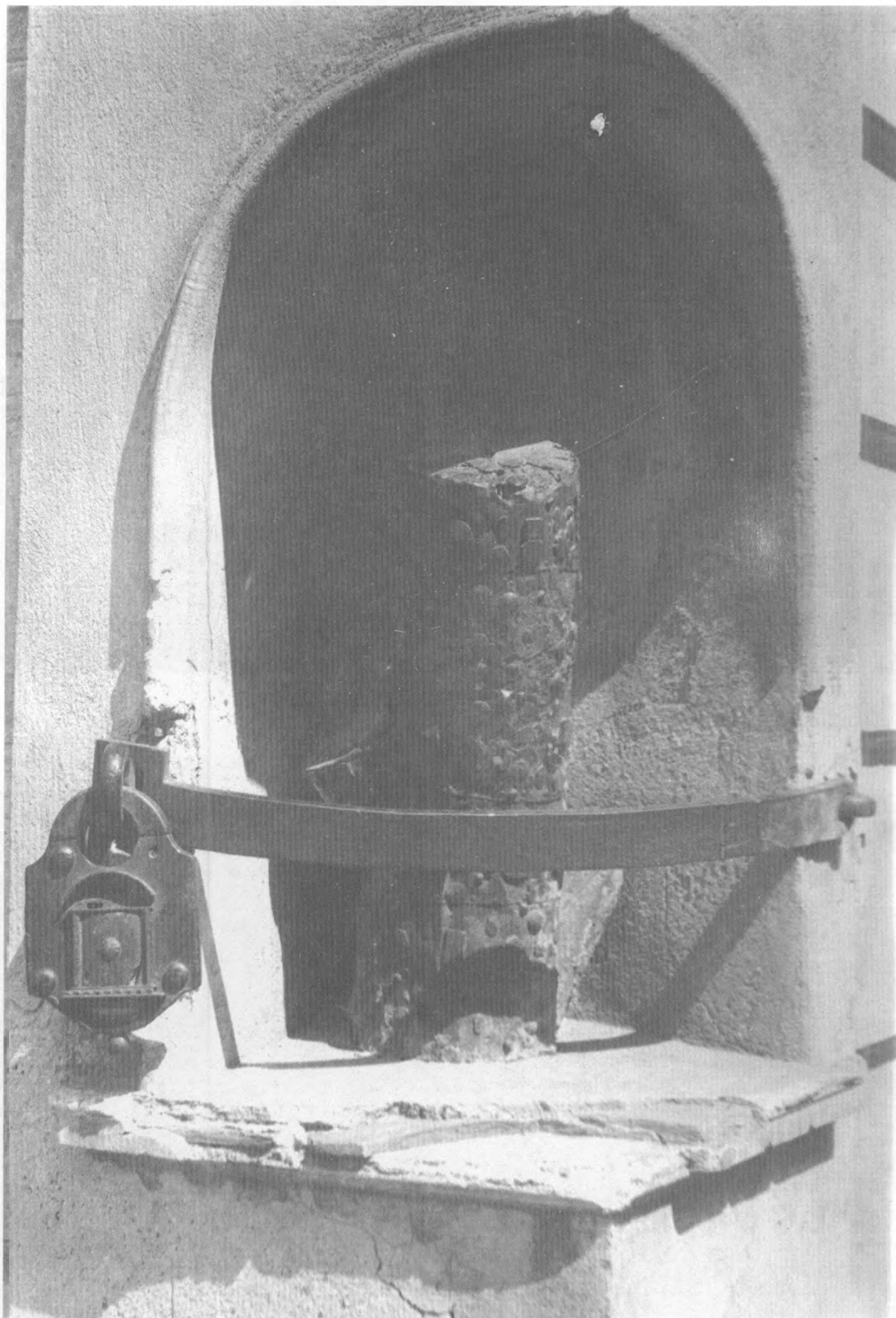
Csanádi Palota (1899) és új Városháza (1871)

Víztorony - XIX. század vége. Ibb Miklós tervezése

A Vaslakat (Winkler - ház) - XIX. század eleje

A Vastuskó (Winkler - ház) - 1817 (5 éve restaurálják)

Asztalos Sándor őrnagy
(1849 II. 8 hőse)

A lóvasút a Szabadságtéren (XIX. század vége)

A Kossúth szobor (1909)

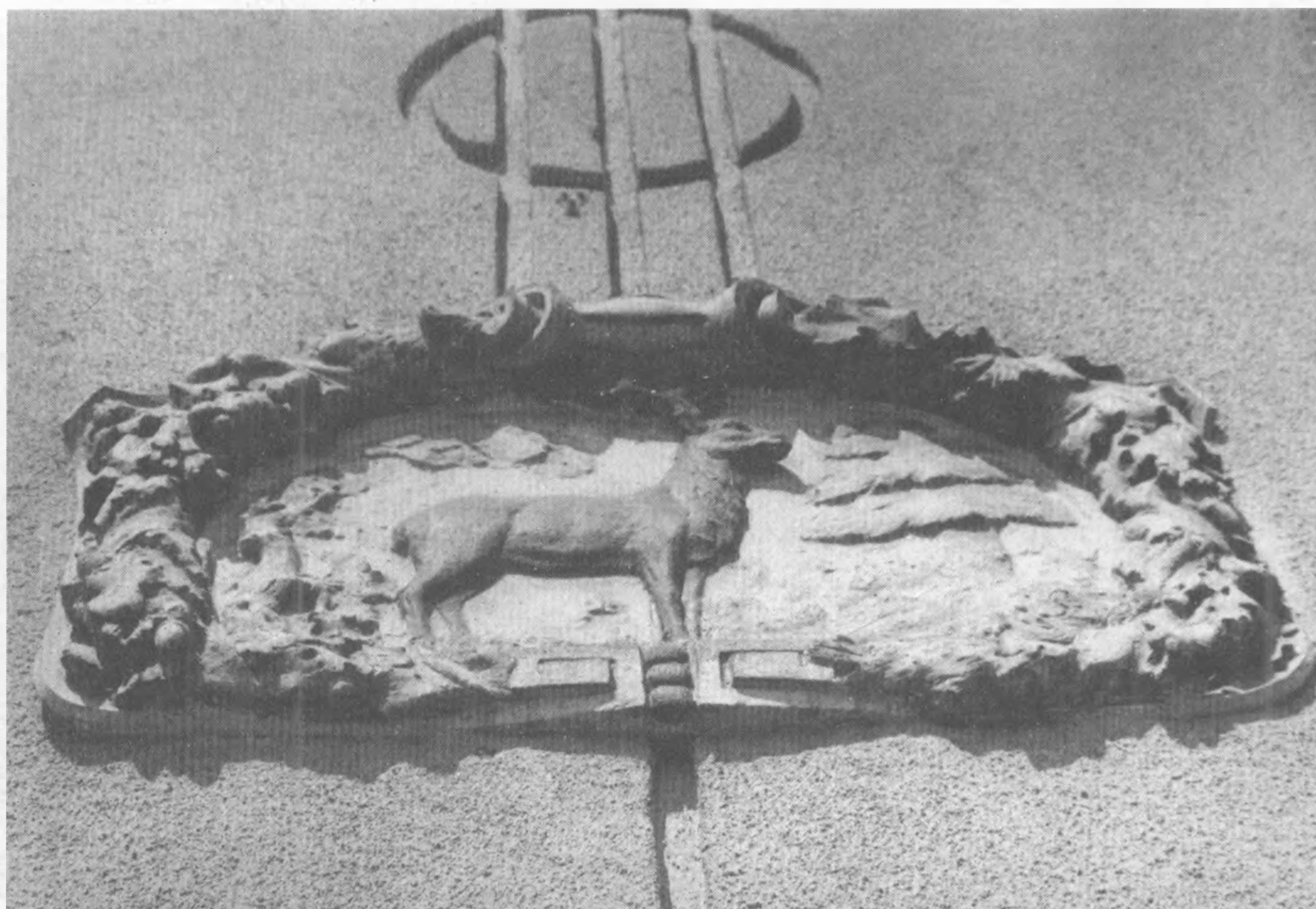
Munkácsy Mihály emléktáblája (Templom utca)

Fábíán Gábor (1795-1877) háza

Fábíán Gábor
(1795-1877)
író, műfordító
portréja
(Barabás Miklós)

Az Aranyszarvas vendéglő falicégére (az egyetlen ilyen ami még maradt)

Az Arany ABC (átalakított) épülete

A Bing Ház (főter) - Reviczky Gyula és Márki Sándor lakóhelye

A Haltér első, nyitó épülete

A Bohus Palota (az első amit vasbetonnal építettek)

Heim Domokos építész,
1849-es polgármester

Heim Domokos háza (itt lakott Haynau (1849 - augusztus október))

Az új Színház

Régi színház és mozi (1817-1878)

Fehér Kereszt vendéglő és bejárat az Eminescu utcába

A Szentháromság szobor a színház előtt (archív felvétel)

Szerb Templom (XVII. század)

Ortodox Templom
(1861)

Református Templom (1847)

Régi Minorita Templom (lebontották 1901)

Minorita Palota és Római Katolikus Templom (1903)

Evangélikus (lutheránus)
templom (1905 - Szántay)

Liceum (1869 ben falazta be az alapkövet Eötvös József)

Bibits Jakabné a Liceum
alapító

Az Arad és Vidéke szerkesztősége (Gárdonyi Géza századvégi munkahelye)

Zsinagóga utca, kapu melletti jobb oldalú ablak mögött
Gárdonyi lakása

Volt Szent László (ma Closca) utca bejárata (A legszebb
szecsesziós utca)

Török Gyula (1888 - 1918)
lakóháza (volt Lujza utca 8 udvarában)

Nyári Színház
(1909)

TARTALOMJEGYZÉK

Előszó	5
ARADI SÉTÁK	9
Aradi séta	10
Homokóra	18
Aradi elégia	23
Franyó Zoltán Aradon	25
Pernyávai délután.	26
Járt-e Aradon Petőfi?	28
Jókai és Arad	30
Nyári barangolás	31
Vallomás	33
Egy művész halálára	35
Pataki Sándor halálára	36
Móricz Zsigmond Aradon	36
Egy elfelejtett elbeszélő	38
Egykori krónikákból	39
Beszélő aradi házak	40
Az eleven zálog	42
Liszt Ferenc	43
Liszt Ferenc Aradon	46
Kuncz Aladár és Arad	47
Műemlék vagy mű- emlékek	49
A rovásírás aradi emléke	50
Ady szobra és Benedek Elek	51
Csíky Gergely és városunk	53
Egy elfelejtett Ady levél.	55

Egy híres regény aradi vonatkozásai	56
Munkácsy Mihály nyomában	57
Halálüző - Kortársak Salamon Ernőről -	58
Kováts József életrajzához	60
A Kölcsey Egyesület évszázada	61
Javítják a Vaslakatot	63
Mulatságos furcsaságok	65
Híres aradi könyvek	66
REJTÉLYEK A TÖRTÉNELEMBŐL	68
Napóleon titka	69
Napóleon felesége aradon	71
Napóleon tréfája	72
Napóleon sírja Angliában?	73
A vásárlarcos	75
A Temple titka	76
Európa gyermeke	78
A nyakláncper	80
A Shakespeare titok	82
A Sasfiók halála	83
A titokzatos lovag	85
A szent ördög	86
Robespierre halála	88
A vérpad titkai	89
A korzikai fiú	91
Ney marsall halála	92
Don Carlos	94
A kaméleon	95

A nagy Kophta	96
Hajnali sortűz	98
A sakkozó gép	99
Saint Germain gróf	101
Az Ördögsziget foglya	102
Ferencz József és az aranycsinálás	104
A meyerlingi tragédia	105
Újfajta sugarak	106
NYELVŐRLŐDES	109
ARADI UTCANEVEK VÁLTOZÁSAI	122
FÜGGELÉK (Az aradi utcanevek változásaihoz)	139
TÖRÖK GYULA LEVELEI CSALÁDJÁHOZ	154
 KÉPANYAG	 172

Hibajegyzék a képaláírásokhoz

<i>Oldal</i>	<i>Helytelen</i>	<i>Helyes</i>
4	Szabo	Szabó
174	új Városháza	az új Városháza
175	Ibb Miklós	Ibi Miklós
178	1849 II. 8 hőse	1849. II. 8 hőse
180	műfordító	műfordító
185	Régi színház	A régi színház
192	alapító	alapítója
194	melletti jobb oldalú	melletti, jobboldali
194	mögött	mögött
195	utca 8	utca 8. sz.
196	Kultúr Palota	Kultúrpalota
196	Kultúr Palota	a Kultúrpalota
197	Vár-híd	Várhíd

A képaláírásokban előforduló helyesírási hibákért a kiadó elnézést kér.

ISBN 973 - 86588 - 6 - 1
ARAD - 2005